

BIBLIOTHECA INDICA.

WORK No. 206.

TADHKIRA-I-SHŪSHTAR.

PERSIAN TEXT.

TADHKIRA-I-SHŪSHTAR

AN ACCOUNT OF SHŪSHTAR, FROM THE
EARLIEST TIME TO A.H. 1169
WITH NOTICES OF ITS CELEBRATED
MEN AND MEMOIRS OF THE
AUTHOR'S LIFE.

BY

SAYYID 'ABDALLĀH BIN NŪR AD-DĪN BIN
NĪMATALLĀH AL-HUSAINI ASH-SHŪSHTARĪ
(SURNAMED FAQĪR)

EDITED BY

KHĀN BAHĀDUR MAULĀ BAKHSH

AND

SHAMS-UL-'ULAMĀ' M. HĪDAYET HUSAIN, Ph.D., KHĀN BAHĀDUR.

19919

A384 V. 24.

CALCUTTA :

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

1924.

PREFATORY NOTE

The first fascicle of this edition of the History of Shūshtar, containing pages 1-144, edited by Khān Bahādur Maulā Bakhsh, was published in 1914. For budgetary reasons immediate continuation could not be undertaken at the time. When work on this text could be resumed the Society's office had lost touch with the Editor. Since then news has been received of his death. The Council of the Asiatic Society of Bengal have therefore decided to arrange for the completion of the work by another hand, and Shams-ul-'Ulamā' Professor Hidāyat Ḥusain has kindly volunteered to undertake the labour. Owing to his help the work is now issued in its completed form, for which the Council of the Society and the learned public owe him their thanks.

Professor Hidāyat Ḥusain is responsible for the edition from page 145 to the end, as well as for the Preface and List of Contents.

The edition has been made from a single and rare MS. No other copies have been traced in any MSS. Library in India, though a copy exists in the British Museum Collection, mentioned on page 214b of Dr. Rieu's Catalogue. It is, however, reported that other copies exist in private hands in India, though all efforts to procure them have been in vain.

The MS., which is fairly correct, is written in clear *Nasta'liq*, dated A.H. 1317 (A.D. 1900), by a scribe Asadallāh Āsafī, who calls himself Shūshtari, but does not mention the place of copying. The handwriting seems Persian.

JOHAN VAN MANEN,
General Secretary.

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,
1, PARK STREET, CALCUTTA.
December, 1924.

INTRODUCTION.

The author of the "History of Shūshtar," as-Saiyid 'Abdallāh, came of a very distinguished family. His grandfather, as-Saiyid Ni'matallāh¹ was originally an inhabitant of Jazā'ir, near Baṣra (Busrah) but came later to live in Shūshtar in Persia. The author's grandfather as well as his father, as-Saiyid Nūr ad-Dīn,² were both eminent scholars. The family, which belonged to the Shī'a sect and was known as *Sādāt Nūrīya*³, after having settled there, lived for generations in Shūshtar.

The author⁴ was born on the 7th Sha'bān A.H. 1112 (A.D. 1700), at Shūshtar during the life time of his grandfather, who

¹ As-Sayid Ni'matallāh was born in A.H. 1050 (A.D. 1640), and not in A.H. 1150 (A.D. 1737), as given in *Rawḍāt al-Jannāt*, p. 220. He was one of the eminent scholars of Persia of his time. *Tuhfat al-'Ālam*, fol. 54a, describes the reason for the shifting of his residence from Jazā'ir to Shūshtar as follows:—

"In A.H. 1079, Ḥusain Pāshā bin 'Alī Pāshā, Governor of Baṣra, revolted against the Uthmānī Sultān Muḥammad IV, A.H. 1058-1099 (A.D. 1648-1687). A Turkish army was sent to suppress him and Ḥusain Pāshā fled towards India from Baṣra. The army plundered and devastated the whole country from Jazā'ir to Baṣra, because the people therein were supposed to have sided with Ḥusain Pāshā. In consequence the people scattered to different countries. As-Saiyid Ni'matallāh was one amongst them. He first went to Hūwaiza and thence proceeded to, and settled at, Shūshtar at the request of the people of the place."

He is the author of many works and died on the 23rd Shawwāl, A.H. 1112 (A.D. 1700). For details of his life, see this History of Shūshtar, p. 56; *Rawḍāt al-Jannāt*, *bāb an-nūn*, p. 220; *Aml al-Āmil*, p. 72; *Nujūm as-Samā'*, p. 268; *Shudhūr al-'Iḳyān*, vol. II, fol. 250b where the date of his death is wrongly given A.H. 1130 (A.D. 1717); and *Tuhfat al-'Ālam*, fol. 52a.

² As-Saiyid Nūr ad-Dīn was born in A.H. 1088, (A.D. 1677) and died in A.H. 1158 (A.D. 1745). He is the author of several works. For details see this History of Shūshtar, p. 59; *Nujūm as-Samā'*, p. 238; and *Tuhfat al-'Ālam* fol. 58b.

³ Probably after the name of As-Saiyid Nūr ad-Dīn bin as-Saiyid Sa'd ad-Dīn, whom we find in the genealogical chain, mentioned in p. 58 of this History.

⁴ The biography of the author that follows is based on this History, pp. 60, 133; *Nujūm as-Samā'*, pp. 251-258; and *Tuhfat al-'Ālam* fol. 62a-69a.

very early anticipated that the boy would in after life develop into a great scholar and took great care of him so long as he lived. The old man, however, died in 'Abdallāh's infancy. The boy's father then had him educated in the recognised courses of Arabic study of the time. 'Abdallāh completed his full course of study at the age of 15 and then travelled to Isfahān, Khurāsān, Āzarbā'ījān and other parts of Persia and Turkey, and studied Astronomy and other branches of Science under the renowned authorities of those places. His scholarship became known throughout the country, and all kinds of difficult problems of Jurisprudence and Tradition, which were presented to him were solved by him to the satisfaction of every one. He also made pilgrimages to the different sacred places of Islām.

On the death of his father in A.H. 1158 (A.D. 1745) people assembled at the Madrasa, situated very close to his house, and requested him to take upon himself the *Imāmat*¹ and the charge of reading sermons at Friday-prayer. He, however, recommended as being a fitter person, his brother,² as-Saiyid Murtaḍā, who was accordingly selected for these duties. From the court of Nādir Shāh 'Abdallāh was offered the duties of supervising religious state functions, which he accepted and discharged to the great satisfaction of all.

When Nādir Shāh declared himself Emperor of Persia and held a *Darbār* for this purpose, all Governors and Ambassadors were summoned for the occasion. At that time the author was ordered to deliver a sermon on the auspiciousness of the coronation, and the speech which he delivered was considered a master-piece. On one occasion when all the eminent scholars and theologians from Constantinople, Bukhārā, and Baghdād assembled under the orders of Nādir Shāh, to discuss as to which sect of Islām was the best and could be considered to have been following the right path, the author represented the Shī'a sect and discussed the matter satisfactorily and at great length with the heads of the other sects.

¹ In the Shī'a sect *imāmat* (the function of leading prayers) and reciting sermons at the Friday-prayer are entrusted only to the most pious and recognised scholars.

² As-Saiyid Murtaḍā died in A.H. 1190 (A.D. 1776). See for his life *Tuhfat al-Ālam* fol. 71a.

When Āzād Afghān established his supremacy at Isfahān—he was ultimately defeated by Karīm Khān Zand (A.H. 1163-1193, A.D. 1750-1799), and was driven away from the country¹—he captured and imprisoned many people among whom was a distinguished Christian priest. When ‘Abdallāh heard this, he ransomed the prisoner and brought him home most respectfully and read the New Testament with him with great care. Similarly he arranged to bring to Shūshtar, to his own house, a Jewish scholar from Isfahān as well as a priest of the Fire-worshippers from Yazd, and read all their religious books with them for a long period.

He had always been saying that if any Emperor or King could afford to build a new observatory he would gladly take charge of it, and would perform the work in such a way that his observatory would surpass, in reputation, all the existing observatories of the world.

Though some may consider it below the dignity of such a great scholar as he was to compose poetry, he was also a great poet. There are some 5 or 6 hundred lines of poetry composed by him. His poetic name was *Fakīr*. He is the author of several works which I enumerate below as given in this History on pp. 60-61, and in the Buhār Library MS. of the *Tuḥfat al-‘Ālam*, fol. 67 :—

- (1) *Risāla Madīnat an-Nahv*, a treatise on Arabic Syntax.
- (2) *Hāshiya Arba‘īn Hadīth*, a commentary on the forty Traditions of the Prophet written at the instance of the author’s father.
- (3) *Risāla dar Taḥkīk-i-Qibla-i-Shūshtar*, a Persian treatise fixing the direction in which the people at Shūshtar should turn their faces in prayer. This treatise was written at the request of Isfندیār Beg.²
- (4) *Risāla dar Taḥkīk-i-Qibla-i-Huwaiza*, a Persian treatise fixing the direction in which people at Huwaiza should direct their faces at the time of prayer. He wrote this treatise at the request of Saiyid ‘Alī Khān, the Governor of Huwaiza.

¹ This event took place in A.H. 1166 (A.D. 1752). See Sykes, *History of Persia*, vol. II., p. 374.

² For Isfندیār Beg, see this History, p. 71.

- (5) Risāla at-Tuḥfat an-Nūriya, a treatise solving problems of ten different branches of learning, which he named after his father.
- (6) Sharḥ Ṣaḥifa Usturlāb, a commentary on the treatise on the astrolabe by Bahā' ad-Dīn Muḥammad bin Ḥusain al-'Amilī (died A.H. 1031), called as-Ṣaḥifa.
- (7) Sharḥ Mafātiḥ ash-Sharā'i, a commentary on the work Mafātiḥ ash-Sharā'i, on Jurisprudence by Muḥammad bin Murtaḍā, known as Muḥsin al-Kāshī (died after A. H. 1090). This commentary is called Adh Dhukhr ar-Rā'i.
- (8) Risāla-i-Jabaliya Ūlā, a treatise in answer to seventy problems pertaining to different branches of learning, which 'Alī Nahāwandi sent to the author.
- (9) Risāla-i-Jabaliya Thāniya, a treatise solving thirty further questions asked by the above Nahāwandi.
- (10) Risāla-i-'Alaviya, answers to questions of Shāikh 'Alī al-Huwaizi.
- (11) Risāla-i-Aḥmadiya, replies to queries of Mawlā Aḥmad, the brother of the governor of Ḥuwaiza.
- (12) Risāla dar Taḥkīk-i-Dawābiṭ-i-Istikhrāj, a treatise on the method of determining the Kibla in all countries.
- (13) Tilism Sultānī, a work on different important problems of 'Ilm Hai'at (Cosmography), 'Ilm Nujūm (Astronomy), and magical science. It was written at the request of Abū Ṣāliḥ Sultān Tarshizi.
- (14) Tuḥfat as-Saniya fi Sharḥ an-Nukḥbat al-Muḥsiniya, a commentary on the work by Muḥammad bin Murtaḍā (known as Muḥsin al-Kāshī), called an-Nukḥba, on Jurisprudence. It was composed at the request of Mawlānā 'Alī bin 'Alī an-Najjār.
- (15) Ḥāshiya bar Muḥaddamāt Wāfi, a commentary on the preface of the book by Muḥammad bin Murtaḍā, known as Muḥsin al-Kāshī, entitled al-Wāfi.

- (16) Glossaries, not collected in the form of books, on the portion of Badr' of al-Muṭawwal,¹ Madārik,² Masālik,³ Muḡnī al-Labīb,⁴ Khulāṣat al-Hisāb,⁵ etc.

Our author devoted his whole life to teaching, seeking the truth, and serving the cause of humanity. Towards the end of his life he retired from the world and passed his days in devotion and prayer. He died in A.H. 1173 (A.D. 1759) at his native place.

Mawlānā Muḥammad Hādī Kamāngar, a contemporary poet (whose poetical name was Kawwās, adopted at the suggestion of our author, as mentioned on p. 162 of our edition) wrote the following chronogram giving the date of as-Saiyid 'Abdallāh's death :—

علامتِ دهر و سیدِ خلد مقیم	از امر خداوند جهاندارِ قدیم
۱۱۷۳	
تاریخِ وفاتش طلب از باغِ نعیم	در باغِ نعیم جای او شد قوَّاس

PRESIDENCY COLLEGE,

Calcutta.

M. HIDAYET HOSAIN.

¹ Al-Muṭawwal is a commentary on al-Ḳazvīnī's treatise on rhetoric called Talkhīs al-Miftāḥ, by Sa'd ad-Dīn Mas'ūd bin 'Umar at-Taftāzānī, died A.H. 792, A.D. 1390, see my Catalogue of the Arabic MSS. in the Buhār Library (Imperial Library), p. 437.

² The full name of the book is Madārik al-Aḥkām fī Sharḥ Sharā'i' al-Islām by Muḥammad bin 'Alī al-Mūsawī al-Āmilī, died A.H. 1009, (A.D. 1600). See the same, p. 207.

³ Probably this Masālik is by Muḥammad bin 'Alī al-Iḥsā'i, which is called Masālik al-Afhām. Al-Iḥsā'i lived in A.H. 894 (A.D. 1489).

⁴ Muḡnī al-Labīb, a book on Arabic Grammar, by 'Abdallāh bin Yūsuf known as Ibn Hishām, died A.H. 761, (A.D. 1360). See Brockelmann, Geschichte d. Arabischen Litteratur, vol. II. p. 23.

⁵ Khulāṣat al-Hisāb, a treatise on Arithmetic, by Bahā' ad-Dīn Muḥammad bin Ḥusain al-Āmilī, died A.H. 1031, (A.D. 1622). See my Catalogue of the Arabic MSS. in the Buhār Library (Imperial Library), p. 385.

و گفت من میخواهم شما را در خلوت به بینم - چون به بنده خانه رفتیم از او پرسیدم که راست بگو این کار از کجا ترا بدست آمده - گفت از آنجا که از دست تورفته - گفتم در بلاد مغرب از دست من رفته و قصه را حکایت نمودم - گفت من همان مرغم که تو دیدی و زخم زدی - و برهنه شده موضع جراحت را نشان دادم - گفت ما سه نفر بودیم که باغواهی شیطان بودیم تحصیل علم سحر افتاده بودیم - و استادی داشتیم که بهر صورت که می خواست ما را میگردانید - و هر روز نوبت یکی از ما بود که آدمی برای او شکار کنیم - که برای قوت سحر او خود دل و جگر و دماغ او را میخورند و ما بقی را بشاگردان تقسیم می نمود - آن روز که تو برخوردی نوبت من بود - و چون از توجدا شدم ازین عمل قبیح توبه کردم - و ببندگی حق تعالی اشتغال نمودم - و کار را بمن داد - و چون مرا سبب توبه و خدا پرستی خود دانست شرایط تسلیم و ارادت بجای آورد *

وَاللَّهُ يَعْلَمُ

بتاریخ یوم پنجشنبه بیست و چهارم شهر رجب المرجب سمت ترقیم پذیرفت

سنه ۱۳۱۷

کتبه اسد الله آصفی الشوشتری

می نمود که تمام این مدت را بسیاحت گذرانیده - و باطراف بلاد روم و هند و حبشه و فرنگ و اوزبک و چین رسیده - و در هر بلد با درویشان و قذاعت کیشان صحبت داشته - و حکایتهای عجیب و غریب نقل می نمود - از آنجمله میگفت که چند سال قبل از این در دیار مغرب بودم و با رفیقی که داشتم از محلی بمحلی تفرج می نمودم - روزی از دیهی بدیهی میرفتیم - در عرض راه طایری بسیار بزرگ نمایان شد که در وسط راه نشسته بود و صورت آن صورت انسان بود - و خیره خیره بجانب من نگاه میکرد - از مشاهده آن بغایت هراسان شدیم - و از راه گذاره نمودیم - ناگاه از جای خود پرید و آمد بمن حمله نمود - رفیق من بگریخت و برای من مجال فرار باقی نماند - کاردی همراهِ داشتم که بکمر زده بودم از غلاف کشیدم و مابین کتفین او چنان زدم که تمام تیغ تا حد دسته فرونشست - و نتوانستم بیرون کشید آن مرغ نعره بزد صدای افسان - و پیروید و برفت - و من رفیق خود ملحق شده بدیدیم تا بیانی که دران صحرا بنظر میآمد خود را رسانیدیم - باغبانها که در آنجا بودند ما را پرستاری نمودند و بحال آوردند و پرسیدند سبب دهشت شما چه بود - چون حکایت کردیم گفتند که ما هرگز همچو چیزی ندیده ایم و نشنیده ایم و تکذیب نمودند - القصه بعد از چند سال وارد بلاد ایران شدم - و در سالیکه نادر شاه از هندوستان معاودت نمود باردم بودم - روزی در دکان سیاف آن کار را دیدم که سیاف برای آن غلاف میساخت - پرسیدم که این کار از کیست - گفت از شخصی است داده است که غلاف بگیرم - گفتم من غلاف موافق این کار ساخته دارم - شما میدهم بشرط آنکه صاحب آن را نشان بمن بدهید - و برخواستم و از منزل خود غلاف را بردم - سیاف چون دید موافق است - گفت غلاف اصلی این کار همین بوده است - در این اثنا صاحب کار حاضر شد چون مرا بدید و غلاف را بشناخت از جایی برخواست

فصل چهل و چهارم

در این سنوات انقلاب که معاهد دول انحلال و اوضاع اکثر ایران اختلال پذیرفته - در هر بلدی فتنه جوئی رایجیت فساد افراخته - و در هر قطری فرومایه کیش دجالی ظاهر ساخته - ضعفا و فقرا بی اختیار بمصیبت جلالی اوطان گرفتار - و از زحمت مصادره بیکار و مطالبه درهم و دینار درکار انتقال از دیار بدیار بوده و میباشند - هرکس در هر منزل که هست چون از مکانه منازل دیگر بیخبر است بگمان این است که مگر آنجا بهتر باشد - چون خود را بآنجا رسانید و بر احوال آنجا مطلع گردید و دید که مانند منزل سابق یا شد از آن است - از آنجا نیز آغاز سفر و اراده منزلی دیگر مینماید - مانند مرخص که از شدت اضطراب سر را بجای پا و پا را بجای سر میگذارد - و آنرا راحتی از برای خود پندارد - تا مدت زندگانی تمام پذیرد و مستوفی اجل حساب بداکم تعودون^۱ از سر گیرد *

* بیت *

ز زیر خاک تا بالای افلاک

مقامی خوش نکند این جان غمناک

در ضمن این اسفار خلاق بسیار بلجل اختراعی از این دار فنا انتقال

گرفته - و از دستبرد یغماگر قضا و قدر از لباس حیات عاری گردیده *

حکایت عجیبه درویش

از آنجمله مردی درویش وارد این ولایت شده نام خود سیفعلی میگفت - و مدت دوسه سال در اینجا توقف نمود تا آنکه وفات یافت - و بشغل کمالی اشتغال میورزید - و از قبول اجرت و هدیه و صله امتناع داشت - و بحسب روایت مظنه آن بود که در عشر ثلاثین یا اربعین باشد - لیکن خود حساب عمر خود را از سبعین و ثمانین متجاوز میگفت - و مذکور

و این غزل از ملا عبد الکَریم سابق الذکر است: —

بگلزار چنان آن عاشقِ سر در گریبانم
که دایم بزمگاهِ عهد گیتی است زندانم
برنگِ شعله آوازِ بلبلِ نغمه خواهم
که خیزد از درونِ پرده گل آه و افغانم
نه سر از پایه پا از سر شناسم وقت جان دادن
برای طی دشتِ بیخودی از بسکه حیرانم
من آن مجنونِ اساسِ دشتِ بیمایم که در عالم
سواد طرّه لیلی بود شامِ غریبانم
نیابد دامنِ عفوشِ رهایی از کفِ فطرت
بآبِ رحمتِ خود تا نشوید لوحِ عصیانم

و این غزل از خواجه ابوتراب است: —

چنان لبریز شوق از نشئه بزم حریفانم
که صد دایم بدل میسوزد و چون لاله خندانم
ز فیضِ عشق شد آماده اسبابِ جنونِ من
کنون در انتظارِ وعدهای سنگِ طفلانم
گاهی در دام زلف و گاه در محرابِ ان آبرو
چه مستضعف بمذهبِ مشتبه در کفر و ایمانم
چه فرق از ترکِ یغمائی بود آن چشمِ فتن را
زند هر لحظه بر دل بی سبب صد تیر مرغانم
نمی باشد چه خضرم گر حیاتِ جاودان باشد
چرا باشد بگردن منتی از آب حیوانم

نشانه‌ها باشدم از ناله لیلی بهر سنگی
 بدوق پیروی می جست مجنون در بیابانم
 دل عاشق شکیدائی ندارد ای مسلمانان
 ندارم تاب هجران من مرید پیر کنعانم
 فقیر از عالم بالاست این قسمت که می بینی
 کلوخ آید بسر جای گهر از ابر نیسانم

و این غزل از ملا فتح الدین متولی است :-

من آن سرگشته مرغ آشیانی دور از گلستانم
 که هر دم در هوای موطن اصلیمست افغانم
 نمی آرم بخود چندانکه فوق از پا کدم سر را
 ز بس دلگیرم از شوق دویدن در بیابانم
 در این گلشن گلی از شاخسار کام من نشگفت
 برنگ چوب سرو از پای تا سرداغ حرمانم
 پریشانی نباشد آنقدرها زلف و کاکل را
 که من از فکر زلف و کاکل خوبان پریشانم
 مرا عهد جوانی صرف شد در حالت پیری
 ز ضعف ناتوانیها بصورت شیخ طفلانم
 بامیدی که در منزل رسم روزی از این والدی
 گهی افتان و گه خیزانم و گاهی خرامانم
 ز فیض همت انفاس پاک مرشدم فتحی
 ازین پس در خیال فکر و جمع شعر و دیوانم

گرفتم دامن اهل جنون را بهر آسایش
 نشان دادند سوی کوچه بند سنگ طفلانم
 بتکلیف و تکلف رغبتم گر نیست معذورم
 فقیه شهر میداند من از صحرای نشینانم
 نمیباشد بلوح خاطر من حرف دگر باقی
 بجز حرف محبت هیچ تعلیم از دبستانم
 مرا گر معصیت اندوز میدانی توای زاهد
 بِحَمْدِ اللَّهِ که از لوثِ ریا پاک است دامنم
 دل صد پارو دارم برنگ برگ گل قواس
 چه باشد حاجت گلگشت اندر باغ و بستانم

و فقیر نیز چند بیتي تتبع نموده *

نیم محسود ابنای زمان نی از عزیزانم
 نیم یوسف نمیدانم چرا در چاه و زندانم
 چنان فرسوده هر عضو درین سر منزل حسرت
 که وقت حیرت اکنون میگردد انگشت دندانم
 بود صیت هنرها سنگ مقناطیس آفتها
 خوشا احوال گم نامی من از شهرت پشیمانم
 نشد یکنره روشن خانه ام از تنگی روزن
 کشاد از سیل غم دیدم که آخر ساخت ویرانم
 بود بخت سیاهم سمره آوازه عشرت
 بیزم گل خراشد بانگ بلبل در گلستانم
 دلی پر خار خار شوق در راه طلب دارم
 کند تاثیر شاخ یاسمین خار مغیلانم

شکوه ها از دست خود دارد بدرگهت فقیر
دست گیر و دار خواهش یا امیر المومنین
ای خوش آنروزی که آید در لب کوثر بحشو
تر زبان در خیل مداحان بود این کمتربین

فصل چهل و سوم

روزی در اثنای صحبت ملا هادی قواس این غزل از میرزا صلیب
بر خواند *

نه امروز است سودای جنون را ریشه در جانم
بچوب گل ادب کردی معلّم در دبستانم
عزیز مصرم امّا در فرامش خانه جا هم
گل خورشیدم امّا در کنار طاق نسیانم
ز من سنجیده وزن عالم و سنگ است رزق من
همانا من در این بازار پر آشوب میزانم
لب افسوس اگر غافل بدندان آشفنا سازم
دو چندان می بُرد مقراض قسمت از لب نانم
چنان محرم که اشک شور در چشم نمیگردد
قیامت گر نمکدان بشکند در چشم حیوانم
نمی افتم چو اسکندر بدنبال خضر صایب
من آن خضرم که آب روی باشد آب حیوانم
و بعد از آن از خود این غزل گذرانید *

ز اسباب تعلق گرچه من برچیده دامانم
نشانی از محبت میدهد چاک گریبانم

هیچ مخلوقی نبود آگه از این سر نهان
 غیر سر الله مولانا امیر المومنین
 آن زر ندیری بشاعر داد و در شکر قبول
 خلعتی افزود و خود در زیر منت شد رهین
 بعد از آن رخت زیارت بست و بس همراه برد
 دعوت نعمت فراوان در ره سلطان دین
 ای خوشا آن مؤمن روشن ضمیر پاک دین
 کش بود سر امیر المومنین یار و معین
 ای بسا زین گونه باشد معجزات از آن جذاب
 شهره از هفتم زمین تا آسمان هفتمین
 يَا امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَا سَيِّدِي يَا مَوْلِي
 يَا ذَخِيرِي يَا وَلِيَّ اللَّهِ يَا كَهْفَ الْحَصِينِ
 يَا غِيَاثِي اَذْهَبْنِي شِدَّةً اَوْ كَرْهَةً
 يَا رَجَائِي عِنْدَ عُسْرِ الْحَالِ يَا حَبْلَ الْمَتِينِ
 شَابَ فَوْدِي وَ انْقَضَى عُمُرِي وَ قَلَّتْ حِيلَتِي
 وَ الْخَطَايَا اَثْقَلَتْ نَفْسِي يَا اَمَانَ الْخَائِفِينَ
 يَا ظَهْرِي يَا عِصَامِي يَا مَلَاذِي اِنَّهُ
 اَخْلَقْتُ وَ جِهِي ذُنُوبِي يَا مَعَاذَ الْعَائِدِينَ
 يَا عِمَادِي يَا سِنَادِي اَنْتَ مَصْمُودِي فَكُنْ
 لِي شَفِيعاً عِنْدَ رَبِّي يَا شَفِيعَ الْمَذْنُوبِينَ

نزد او پیغام ما را بر بگو بعد از سلام
 کشتیت در بحر عمان بود چندی قبل از این
 نوبتی از رستخیز بحر شد مشرف بغرق
 کشتی و اموال کشتی از رخیص و از ثمین
 نذر ما کردی زر خالص ز مالت یک هزار
 ما در آوردیم هم دست مدد از آستین
 کشتی و اموال کشتی سالم آمد در کنار
 صد هزاران محمّدت لله ربّ العالمین
 باید اکنون مال نداری را مهمسازی کنی
 میستان ای کاشی آن مبلغ از آن مرد امین
 بامداد از آن مکان ملا حسن شد رو براه
 تا حضور خواجه مسعود آن بزرگ پاک دین
 چون بگوش او کشید آن گوهر پیغام شاه
 در کشاد و گفت و طبتّم فادّخلوها خالدین
 خوش دمی ایندم که آید از نسیمش بوی جان
 چون صبا گارد شمیم از کشت زار یاسمین
 خیر مقدم مرحبا ای قاصد فرخنده پی
 راست پیغامی بدادی از امام راستین
 آنچه گفتی سر بر صدق است و حق ست و درست
 لیک ای کاشی بذات پاک یزدان یمین
 کین سخن را هیچکس دانا نبود الا خدا
 ز آنکه این راز از دلم هرگز نشد بآلب قرین

بهر مژده از فیض او هم اندیسا هم اولیا
 مستفید از علم او هم اولین هم آخرین
 طفلی از طفلان مکتبخانه اش روح القدس
 ریزه خوارِ خوان او هم سابقین هم الحاقین
 خواجه دولتشاه اوزبک در کتاب تذکره
 قصه از شاهدین کرده حکایت این چنین
 مفتخر کاشان و آمل حضرت ملا حسن
 آنکه بود از ملاحان پیشوای متقین
 بعد طواف کعبه و آماگاه مصطفی
 کرد آهنگ طواف مقتدای مهتدین
 تا بمقصد چون رسید آن مومن پاکیزه رای
 رو بموقد کرد و خواند از سینه این فرد گزین
 ای ز بدو آفرینش رهنمای اهل دین
 وی ز عزت ماح بازوی تو روح الامین
 در همان شب حضرت شاه ولایت جاه را
 دید در رویا که با او از سر لطف و حنین
 عذر خواهی میکند میگوید ای کاشی ترا
 هست در شرع کرم بر ما دو حق مستبین
 آن یکی حق ضیافت آن دگر جلدوی شعر
 گامدی از راه دور و مدح گفتی آفرین
 منعمی در بصره مسعود بن افلاح نام او
 خواجه از اهل ایمان است مشهور و مهین

دست حاجت گر بدرگاه خدا سازی دراز
یا برای رزق باشد یا برای حور عین
میکنی مانند کسی کاخ ایوان را بلند
میکشی همچون شهبان اسپان تازی زیرین
میکنددت عاقبت بر مرکب چوبین سوار
میرسانددت بمنزلگاه تو زیرزمین
با هزاران حسرت و غم میکنددت سرنگون
گیرم این هر هفت اقلیمت بود زیر نگیں
بهر وارث خانه و اسباب و مال و حال رفت
بهر تو و زور و وبال و خزی میماند همین
وای بر حالت نگردد گر شفاعت خواجه تو
در قیامت ساقی کوثر امیر المؤمنین
آنکه منشورش بدست قدرت حق خود نوشت
مطلع صبح ازل برپایه عرش برین
آنکه فضلش در جهان روشن تر است از آفتاب
بر موالف بر مخالف بر کهین و بر مهین
آنکه حقش بر گزید از جمله خلایق از نخست
بهر امت تا بود بعد از محمد جانشین
بندۀ از بندگان درگاهش رضوان خاص
مالک از خیل غلامان است مملوکی کمین
کاشف اسرار دانش وارث علم نبی
از همان روزی که بود آدم میان ماء و طین

می نفوشی آب تا ساقی نباشد دلپسند
یا نباشد کاسه همچون کاسه فغفور چیس
می نفوشی تا قبا دیدا نباشد زرنگار
یا نباشد جامه نرم و نازک و ابریشمین
می نخوابی تا نباشد بستر کمخا و نخم
یا نباشد دست در آغوش یار نازنین
می نبینی غیر عیب مردمان بی خلل
کاش میدیدی بخود یکره بچشم عیب بین
نشنوی غیر از صدای نغمه و آواز نی
یا حدیث غیبت روشن دلان پاکدین
عمرت از پنجه گذشت و فکر دنیا میکنی
از شراب بیخودی تا چند مغموری چنیدن
موی رخسارت سفید اما بیالا می برند
نامه هایت چون خط مشقی کرام الکاتبین
لاف ایمان میزنی اما نکردی بهر حق
سجده از روی اخلاص و سر صدق و یقین
یکقدم نهاده هرگز تو در راه خدا
می نیویی جزره بیشرمی و بیداد و کین
گاه گاهی گر بمسجد میروی سازی نخست
دور باش از پیش و از پس از یسار و از یمین
بنده نفسی و یارت دیو گیرم در نماز
بر زبان گوئی دروغ آياک تعبد تستعین

باورت هرگز نشد ای ملحد کج اعتقاد
 اینکه حق سبحانه از اراق را باشد ضمیم
 آن خداوندی که رزق را فراوان می‌رساند
 در رحم بی زحمت آن و قتیکه بودستی جنین
 بعد از آن آماده در پستان مادر چشمه سار
 شیر نوشین با هزاران رافت و ذوق حنین
 آرزوها در دلت باشد بسی دور و دراز
 می‌نیددیشی که ناگه می‌رسد مرگ از کمین
 نیست مکنون ضمیرت جز تلاش عز و جاه
 در مجالس تا شوی از همگان بالا نشین
 در امور دین شعورت پست ذهنت کور و کج
 در فن دنیا ضمیرت روشن و رایت رزین
 پای سعیت لنگ و سنگین سیر در راه خدا
 در ره شیطان سبک رفتاری و چابک تکیین
 که بفکر عشرت و طغازی و عیش و هوس
 که بحرف خط و خال و چشم و زلف عنبرین
 که بوصف دلبهر شیرین لقاس سر تا قدم
 عارض و موسی و میان و ساعد و ساق و سرین
 گفتگو تا کی ز ابروی کج و بالای راست
 نرگس مست و لب لعل و عذار آتشین
 که بدرق صحبت یاران و گلگشت چمن
 با شراب و شاهد و ثقل و گلاب و انگبین
 که بختب مؤمنان آلوده میسازي دهن
 بیگناهان را بذالحق پاره سازي پوستین

فصل چهل و دوم

روزی در بعض مجالس مؤانست از کتاب تذکره دولتشاه سمرقندی در احوال ملاحسن کاشی قصه از کرامات حضرت سید الوصیین صلوات الله علیه خوانده شد و فقیر را رغبتی بنظم آن قصه افتاد و این قصیده را منظوم نموده *

قصیده در معجزه حضرت امیر المومنین که در
عالم رویا جناب ملا حسن کاشی را صله
شعر مرحمت فرمودند

تا بکسی شوریده حالی در هوای آن و این
غافل از اندیشه احوال روز واپسین
چند جان را بستند و اثر نه در زندان تن
چند خود را در سرای بیخودی داری رهین
چند کشتی کرده لنگر بگرداب بلا
بحر پر آشوب و ره دور و نهنگان در کمین
چند کارت بگذرد در کار دنیا مختلف
ز آمد و رفتش گهی خوشحال و گه باشی غمین
بر در ارباب دنیا چند از روی ادب
میکنی گردن کج و قامت خم و سر بر زمین
چون گدایان چند بر درگاه هر لات و مذات
بهر مشتکی سیم و زر فرسوده میداری جبین
می پذیری صد هزاران رنج در تحصیل مال
حبه حبه میکنی جمع آوری چون خوشه چین

ایضا

گرچه در راه طلب گرم روانند بسی
 نرسیدند بمقصود مگر چند کسی
 دل آزاده نداری تو کجا کعبه کجا
 که بسر منزل غفلت تو رهین هوسی
 شعله طور تجلّی بقرار اند هنوز
 کو کلیمی که از آن کوی بیارد قبسی
 رنج شب میشوَدت باعث آسایش روز
 دوش این نکته شنیدم ز زبان جرسی
 گرچه ناقابل از فیض تو مایوس مباش
 جهد کن بلکه اجابت بشود ملتسمی
 بیخرد آمدی از اوج سعادت بحضیض
 تو همائی عبث اینقدر بفکر قفسی
 دل ارباب صفا را چه غم از غمازان
 بکر را کی بود اندیشه هر خار و خسی
 پند در پرده دهد فی دل آگاهان را
 تا ز خود برگ نریزی بمقامی نرسی
 رو کن از دار خلائق بفضای ملکوت
 تو غزال ختنی چند بقید رسنی
 سهل باشد غم نقلی که نخوردی تا چند
 بر سر از حسرت آن دست زنان چون مگی
 هر طرف می نگرم مرده دلانند فقیر
 کاش میبود در این عصر مسیحا نفسی

و فقیر هر دو غزل را تتبع نموده -

محتسب امروز با غوغا که در بازار داشت
 و بمسجد کرد و دل در خانه خمّار داشت
 وسعتی کوتا بیکجا جمع گردد کفر و دین
 شیخ صنعان در بغل هم سبزه هم زّفار داشت
 قصه مفصّل باشد شهره آفاق و بس
 عشق در هر کوچه صد زیسان کسان بردار داشت
 در طریقت میکند خارِ مغیّلات کار گل
 دوش آن فرسوده پا در سر هوای یار داشت
 دست گلچینان بیغما میبرد هر جا گلی است
 گل برویش باغبان دانسته ما را خار داشت
 شهرت سر بازمی فرهاد از شیرین بود
 ورنه عشق بیمروت کشتگان بسیار داشت
 از شهادت می طپید از دوش دل معذور دار
 یار آنجا بود و دل یک لحظه با جان کار داشت
 صورت حق را اگر در خود ندیدی دور نیست
 نیست تقصیر کسی آئینه ات زنگار داشت
 دور باش کن ترانی شد زبان بند کلیم
 ورنه هر برتا شبانی لایه دیدار داشت
 آگهان سروا زنند از ننگ سلطانی فقیر
 تارک ادهم ز تاج پادشاهی عار داشت

و این غزل را موزون طبعان تتبع بسیار نموده اند - و مطلع غزل ملا عبد الکبیرم این است -

چشم محمـور ت دلِ عشاق را افکار داشت
عالمی را مضطرب احوال این بیمار داشت

و میر سید محمد شفیع ناطق نیز تتبع نموده - و این سید محمد شفیع بالااصل از سادات اصفهان و والد او میر سید علی بهندستان انتقال نموده - و میر سید محمد شفیع در بلاد دکن متولد و در آنجا نشو و نما یافته - و با شیخ محمد علی حزین در دارالخلافه شاه جهان آباد رفیق و ندیم بوده - و بقصد زیارت عتبات عالیات وارد بصره و از آنجا بقصد تحصیل علوم دینیّه روانه این بلاد گردیده - در کمال سلامتی نفس و استغذای طبع و تعفف و قذاعت بتحصیل مشغول و از صحبت ابتدای زمان باقصی الغایه متوحش و ملول است - و قدرت او در فن سخنوری زیاده از دیگران و در سرعت نظم مسلم امثال و اقوان است - و شعر او در اغلب بتتبع حافظ شیراز است که از سایر شعرا بجهات عدیده ممتاز است - و حافظ را غزلیست که مطلعش این است *

عمر بگذشت به بیخاک صلی و بوالهوسی

ای پسر جام میم ده که به پیری برسی

و مطلع ناطق این است -

نکنند اهل هنر هیچ بدنیا هوسی

پنجه باز نشد و بشکار مگسی

راه بیهوده عبث این همه هرسو مشتاق

خدمت پیم مغان کن که بجائی برسی

خاریم اگر در نظر مردم عالم
صد شکر که هرگز نخلیدیم بیانی
فطرت بعبث ناله و افغان هفتی نیست
از دل شدگان کس نشنیده است صدائی

و این غزل از خواجه حافظ است *

بلبی برگ گلی خوشترنگ در منفقر داشت
و اندران برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت
گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست
گفت ما را جلوه معشوق در اینکار داشت
یار اگر نداشت با ما نیست جای اعتراض
پادشاه کامران بود از گدایان عار داشت
در نمیگیرد نیاز و عجز ما با ناز دوست
خرم آن کز نازنیزان بخت برخوردار داشت
خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم
کین همه نقش عجب در گردش پرگار داشت
گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن
شیخ صنعان خرقه رهن خانه خمار داشت
وقت آن پیر قلندر خوش که در اطوار سیر
ذکر تسبیح ملک در حلقه زفار داشت
چشم حافظ زیر بام قصر آن عالی جناب
شیوه جنات تجرّی تحتها الانهار داشت

فصل چهل و یکم

ملا عبد الکَریم بن مولانا نظر علی بن محمد امین زجاجی سابق
الذکر که مدتها در بلد زهارند مقیم و از آنجا بسایر بلاد عراق عجم مسافرتها
نموده بود بعد از انقلاب اوضاع آنحدود بمضمون کُلُّ شَیْءٍ یَرْجِعُ اِلَیْ اَصْلِهِ
ببلد قدیم خود معاودت نمود - و در مدت غیبت بصحبت بسیاری از اعیان
و ارکان و علما و ادبا و امرا و شعرا و فقرا رسیده - و از هر گلبن آن گل که رعنا
تر بود چیده - فطرتش بلند و طبعش ارجمند است - و این غزل از اوست *

غزل

شعله وادی ایمن دلِ غم پرور ماست
نور آئینه خورشید ز خاکستر ماست
خلعتِ عشق تو با ما نبود امروزی
جامه داغ تو از روز ازل در بر ماست
تا نخورد آب ز خونِ دلِ ما نغد نشد
برش خنجر بیداد تو از جوهر ماست
صفحه سینه ز داغ تو مسجل کردیم
وارثِ ملک جنونیم و همین محضر ماست

واسه ایضا

از مرغ سحر دوش شغفیدیم نوائی
ناید ز گلستانِ جهان بوی وفائی
خود سوختگان را چه غم از شعله آه است
ترسم که فتنه آتشی از ناله بجائی

باعث سماجت معنی گردیده - و پایه سخن از این مقوله در آن مجلس گذشت - در مجلس دیگر فقیر این غزل را معروض ساخت و معزی الیه نظر قبول بر آن انداخت *

غزل

يَا حَيْرَةً بِنَجْدٍ لَمْ يَرْقُبُوا الْجَوَارِ
صَبْرًا عَلَى جَفَاكُمْ ضَيَعْتُمْ الدَّمَارَ
افروخت صبح پیری شبهای وصل بگذشت
وَاهَا عَلَى لَيْالٍ بَنَدْنَا مَعَ الْعَذَارِ
پیرمغان سحرگه بر کوی ما گذر کرد
دستی ز باده افشاند بیدار کرد ما را
کي بیدلان شعوری وی غایبان حضوری
فَاحَ الصَّبَا وَ أَنْتُمْ لَمْ تَكْسِرُوا الْحُمَارَ
در بزم سرخ رویان فقر تو روسپاهيست
گیرم که داری از بر دستور کیمیا را
این خرقة نمدر اخصیتی نباشد
خالی نسازی از دل از خارخار خارا
دل بیصفای مشرب بی بهره است از غیب
آلوده چند سازی جام جهان نما را
از دست رفتگان را ذوق بقا نباشد
آری به از بهار است رنگ خزان حنا را
عمر فقیر آخر ضایع بگفتگو شد
یکره نکرد خوشنود نی خلق نه خدا را

بلد را بنزد قدم مسرت لزوم مغرور میسازد - آئینه ضمیرش از زنگار اقدار پاک - و ذهنش در نهایت لطافت و حسن ادراک - سخنش بسیار متین - و شعرش بغایت پسندیده و دلنشین - روزی در بعض مجالس صحبت این غزل مشهور از خواجه حافظ خوانده میشد *

دل میبرد ز دستم صاحب‌دلان خدا را

دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

و ذوالفقار بیگ غزلهای متعدد از مولانا جامی و سایر متأخرین شعرا که بخاطر داشت میخواند - و در وصف غزل خواجه و ممتاز بودن آن مبالغه بسیار نمود - خصوصاً در خلط عربی بفارسی که در بعض ابیات این غزل واقع شده - و خواجه این صفت را بسیار بکار برده و از جامی نیز بسیار واقع شده است - و فی الحقیقت باعث حالات سخن و طراوت کلام و نشاط روح و انبساط ذهن می شود - نهایت کار همه کس نیست - یا کسی باید که مانند حافظ از مبداء فیاض نفس رحمانی باو مدد رساند - یا کسی همچو جامی اکثر عمر خود را در تحصیل علوم عربیت بگذراند - و دیگران که کرده اند غالباً از خلل لفظی یا معنوی مانند لکن اعرابی و تقدیم و تاخیر بیموقع و رکاکت معنی و کثرت تکرار و تنایع اضافات و سایر وجوه منقصت خالی نباشد - و باین سبب زیمران بر ایشان نکته گرفته اند - و کسیکه از عربیت خود خاطر جمع نداشته باشد بمدلول

* شعر *

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ أَمْرًا فَدَعَهُ وَ جَارِزُهُ إِلَى مَا تَسْتَطِيعُ

اولی آنست که احتراز از آن لازم شمارد - و خود را در معرض سهام طعن و شتم ظریفان ندارد - و این مقدمه اختصاص بنظم ندارد بلکه در کلام منثور هم جاری است - و از منشیان که از علوم بلاغت کم مایه بوده اند خطاهای بسیار بوقوع پیوسته - و اقتباسات نامناسب کرده اند که

وجود آورده باشد - و بسا عجایب و غرایب که دست فکرت حکیم از رسیدن بحقیقت آن قاصر - و نظر فیلسوف از ادراک چگونگی آن خاسر است همه روزه از عالم غیب جلوۀ ظهور می نماید - و ابواب عبرت بر روی دقیقۀ شناسان رموز حکومت میکشاید - و نوای آلا له الْخَلْقُ و الْأَمْرُ بگوش هوش ارباب معرفت میسراید *

ز ابر آورد قطره سوی یم ز صلب آورد نطقه در شکم
از آن قطره لولوی لالا کزد وز این قامتی سرو بالا کزد
فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ *

فصل چهارم

ذوالفقار بیگ بن محمد حسین بیگ بن عیسی خان بن ذوالفقار خان از جمله امیرزادگان قدیم این ولایت در اوایل حال در اردوی معلی بود - و در دارالسلطنۀ اصفهان و سایر بلاد عجم تهذیب اخلاق بر وجه اتم نموده - در ایام دولت نادری برفاقت مصطفی خان ایلچی بسفارت روم مامور گردید - چون آن بساط برچیده شد با اهل و عیال بمشاهد مشرفۀ عراق عرب انتقال نمود - و در اوقات مجاورت آن اماکن فیض موطن بصحبت بسیاری از اهل الله رسیده - و از برکت مجالست ایشان بانواع فیوضات بهره مند گردیده - و همواره بموانست دردمندان راغب - و صحبت فقرا را طالب - و صفت ستوده درویشی بر طبعش غالب مییابد - و الحال چند گاهی است باینحدود ارتحال و بلده طیبۀ دزفول را که از عوارضات و آفات قدری ایمن تر بود مسکن قرار داده - و امور زندگی را بمقتضای و مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ بکفایت احکم الحاکمین مفوض نهاده - و گاهی بتحریرک دواعی التغات شوق گزینان حاجتمندان را می نوازد - و ساحت این

حکایت دخترکه در شب زفاف پسر شده

چنانچه در بعض کتب تواریخ مسطور است که در محل قمشه اصفهان دختری را که بسن پانزده سالگی بود خواستند بشوهر ببرند - در شب زفاف دفعه در زهار او خارش عظیم پیدا شد - و هرچند میخارند زیاد میشد تا آنکه از کثرت خاریدن بشره او خراشید و ذکرو خصینین از آن موضع بیرون آمد - و بفاصله دو سه روز ریش در آورده از پس پرده انوثیت بیرون افتاد - و کلاه رجولیت بر فرق نهاد - و در آن سال پادشاه عصر از لباس حیات عاری و انواع هرج و مرج طاری گردید - و همین قسم اثر برزائیدن استر نیز تجربه رسیده - و اصل آنست که هرگاه بسبب تغییر نفوس خلایق مشیت حق تعالی بتغییر نعمت ایشان قرار بگیرد - چنانچه مضمون صدق مشکور **لَنْ يَغْيِرَ مَا بَقَوْمٍ حَتَّى يُغْيِرُوا مَا بَانْفُسِهِمْ** مبنی از آن است - اولاً باظهار بعض آیات موحشه علوی مانند کسوف و خسوف و صیحه و شهب و نیارک و ذوات الاذئاب و یا بعض غرایب ارضی مانند زلزله و خسف و سایر خوارق عادات ایشان را تخویف و انداز و از مقدمات غضب و استحقاق سخط اخبار می نماید - تا بدعا و تضرع و تصدق و توبه و انابه و استغفار آن را از خود دفع نمایند - چنانچه برکار ناهنجار خود اصرار ورزند و از خامت افعال قبیحه نیندیشند بموادی **فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ** حجت بر ایشان تمام شده باشد - **رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ** - و چون سیاق سخن باینجا کشید و حدوث این امر غریب بمشیت رب العالمین مستند گردید دیگر بحث از سبب و علامت بروش طبیعیین ضرور بلکه میتواند بود - که مشیت قادر مختار تعالی شأنه دفعه تعلق گرفته - و بجهت اظهار قدرت بدون ماده و مدت از کتم عدم بسرحد

آوردند که هم مشاهده و هم اگر از اسباب و علامات آن علمی داشته باشد
 اخبار نماید - فقیر که ملاحظه نموده در تا از آنها که کوچکتر بود بسبب دست
 بدست بسیار مضمحل و اعضای آن درهم شکسته شده بود که تشخیص
 نمی شد - و یکی دیگر که بزرگتر و اعضای آن بحال خود باقی مانده بود
 شکل سگی بود که سر و گردن و گوش و بینی و چشم و دهان و سینه
 و شکم و خصیه و پا و دم و انگشتان و ناخنهای آن همگی برقرار و ظاهر بود -
 و شکم آن نسبت بدقی جثه بزرگ و دم آن دراز و باریک و پوز آن دراز
 بود مانند سگ گرگ - و طول از گوش تا دم بقدر انگشت سبابه طولانی بود -
 و چون فقیر همچو چیزی در کتب تواریخ قدیمه ندیده و از حکایات سلف
 نیز نشنیده بود نهایت آنچه در آنوقت بخاطر رسید این بود که ماده نکون
 همچو چیزها همان ماده نکون کرم معده است - که رطوبات بلغمیه عفنه که
 در جوف انسان مجتمع و طبیعت از تحلیل آنها عاجز باشد بسبب طول
 مکث و حصول استعداد صورت حیوانیتی بر آنها حاصل می شود * و در
 بعض کتب معتبره مسطور است که حجاج بن یوسف ثقفی را در مرض
 موت عقرب در جوف بهم رسیده بود - و حاذقی بلطایف الحیل یکی از آنها
 از ممر حلق او بیرون آورد - و او را اخبار نموده بود که این مرض علاج پذیر
 نیست - و سنوح این مقوله امور خارق عادت از جمله علامات رذیله و فلهای
 مذموم است - زیرا که علامت سوء مزاج روزگار و انحراف طبایع از سرحد اعتدال
 است - و اوضاع علوی که سبب این قسم تاثیرات در عالم سفلی گردد
 مقتضی تغییر عادات خلائق و حصول زیاده نقصان در رسوم معهوده مستمره
 خواهد بود - و این معنی باعث حصول خلف و شقاق - و فقدان التیم و اتفاق -
 و صدور فتنه و فساد - و خراب بلاد و ضرر عباد - و کثرت تفرقه و آشوب -
 و بسیاری معارک و حروب - و تسلط ازدال و اجلاف - و ضعف حال عظماء
 و اشراف خواهد بود *

گه یکی زین جمله بر آفاق مستولی شود
 هفت اقلیمش بزیر حکم ذی القرنین وار
 گه چه احمد بر فراز عرش مینازد براق
 بهر امت تا کند اسرار دانش آشکار
 گه چه اسکندر کند طی صفحه روی بسیط
 فرسخ و میل و ذراعش را درآرد در شمار
 گه چه ادیس است جایش فوق هفتم آسمان
 نی بچرخ چارمین عیسی صفت گیرد قرار
 حق او دانند چون منصور اصحاب الیمین
 میدرآویزند اصحاب الشمال او را بدار
 صد چه ابراهیم سلطان از سلاطین جهان
 میکند از فیض دست آویزی او افتخار
 جمله شاهان چون گدایانند در کوشش فقیر
 سوده بر درگاه او روی سوال و افتقار

فصل سی و نهم

در شهر جمادی الاول طفل رضیع یکساله را که آزار سعال داشت مادر
 او جهت استعلاج نزد حکیم طاهر بن حاجی نعمت الله طیب که احق
 طبای بلد بود برده - و در اثنائی که حکیم متوجه آن طفل و پرسش احوال او
 می نمود شروع بسعال نموده - و بعد از قبض و بسط بسیار سه قطعه لحم
 متشکل بشکل حیوانی از حلق آن طفل بیرون افتاد - و سعال فرو نشست -
 و بسبب غرابت این امر حکیم آن اشکال را برداشته در میان ظرفی نگاه
 داشته بود - و روز دیگر بجهت تماشا بخانهها میگردانیدند - تا آنکه نزد فقیه

حجره اش مقصود دایها همچو محرابِ حرم
 کربش چون منبرِ اربابِ تقوی استوار
 روزنش چون سرِ پاکن مطلعِ انوارِ غیب
 بینه اش از نور حق چون جبهه شب زنده دار
 منظرش چون باطنِ روشن ضمیران بی خلل
 جوهش پاک از عرض هم چون زرِ کامل عیار
 حلقه اش اربابِ ایقان را قوی مستمسکی
 عروة الوثقش خالی ز انفصام و انقطاع
 هیکی از بهر تسخیرِ کواکب بی نظیر
 پیکری فنِ طلسماتش یکی از صد هزار
 که مجرد گه چه درویشان بپوشد جبهه
 گه نهد اکلیل بر سر چون شهبان تلجدار
 مینخ و دام و رشته اش همراه در هر جا که هست
 تا کند بهر کسان مرغان معنی را شکار
 هر زمان چون قرعه رمال دارد نیتی
 انقلاباتش فزون از حد چه وضع روزگار
 که کند میلِ بلندِ گه رود زبر زمین
 چشمه ساران یابد از فیضش بعالم انفجار
 که چه بازیگر بیک جستن رود بالای کوه
 لمحۃ العینی فرود آید بدیوار از منار
 هفت توام در قرار امش از روح القدس
 هر یکی باشد باقلیمی ز عالم شهریار

گو رقم زن سطر بالا را در آب از زیرکی
 گر شرف خواهد که داند نام آن حکمت شعار
 افتخار او بدان باشد که گه گاهی مگر
 هست دست آویز خدام خدیو کامگار
 خسرو گردون سیر اسکندر برجیس قدر
 هرمز بهرام کین جمشید خورشید اقتدار
 داور دوران مغیث الدین و الحق کافتاب
 خاک درگاهش کند در چشم گردون سرمه وار
 ماه اوج پادشاهی شاه ابو الفتح آنکه هست
 آفتاب عدل پرور سایه پروردگار
 خسرو جم رتبه ابراهیم سلطان کاسمان
 هست قصر قدر او را غرقه از صد هزار
 آنچه در اوصاف شاهان جهان گفتند هست
 رمزی از نعت جلالش برسبیل اختصار
 آسمان بر داشت اسطرلاب مهر و دریافت
 ارتفاع نیل قدرش کزو شد شرمسار
 تا شود هر ماه اسطرلاب گردون زورقی
 ماه جاهش باد افزون بر سپهر افتخار

و فقیر چند بیتي بهمین سیاق منظوم و در ذیل آن مرقوم نمود *

ای دمت مانند انفاس مسیحی روح بخش
 وی فروغ صبح صادق از جبینت مستعد
 آن حکیمی را که با او داشتی خوش صحبتی
 از سر اخلاص بودم سالها خدمتگذار

صحبتي خوش داشتم دی با حکیمی نامدار
 کاملی از دانش اندوزان یونان یادگار
 گرد طاقِ حجره اش اجزای گردون منتقش
 زیر سقفِ کرسیش اجزای دایر را مدار
 مرسلی مانند موسی صاحب الواح آمده
 بر در غارش چه احمد عنکبوتی پرده دار
 مریم آسا گشته امش بیوقایع حامله
 طفل او عیسی صفت در مهد خود حکمت گذار
 گاه معراجش چه عزم ارتقاعی شد بر اسب
 نعل بندد از بشیزی یا ز فلسی استوار
 حکم او در باب اعمالِ نجومی متبع
 رای او در فصل احکامِ ریاضی مستشار
 کرده استفسارِ اسرارِ سپهر از حدس او
 فاضلان در هر زمان و کاملان در هر دیار
 زو تفحص کرده صوبِ قبله و وقتِ صلوة
 مفتیان خطه دانشوری لیل و نهار
 طبع او مایل بمركز روی او سوی محیط
 داده اصحاب یمینش اختصاصی بایسار
 تا ز یک چشمش نتابد نور در چشم دگر
 در نیابد هیچ و باشد نور چشمش مستعار
 دور بینی بی بصر بسیار دانی بیخبر
 راست قوی بی زبان گردون وشی بس هوشیار

اولاخر این سال راقم حروف از طول نزاع و جدال و امتداد حرب و قتال نهایت کدورت و ملال بهم رسانیده بقصد تفرّج غموم و تسلیه کروب و هموم اختیار مسافرت و از راه دورق روانه بصره گردید - و در اثنای طریق شیخ عثمان بن سلطان بن ناصر کعبی را که از نجبای روزگار و اکابر فرخنده آثار است ملاقات و حسب التکلیف او چند روزی در محلّ اقامت او توقف و بعد از آن روانه حضور شیخ سلمان برادر او که بسوابق صداقت اختصاص داشت گردید - و از آثار عظیمه او بندی است که بر رود کرن بسته و بچوب ونی و خاشاک بنفشوی آن را مضبوط و محکم نموده است که کار گذران شوشتر بسنگ و ساروج نتوانند نمود - و الحال مدار آبادی جمیع محال قریبه بر آن است - و آنقدر نخلستان و مزارع برنج و سایر حبوبات صیفی در آنجا متجدد شده و رعایا و زارعین از اطراف مجتمع گردیده که در ازمنه ساله هرگز نبوده - و حسن سیاست شیخ سلمان بعدی است که در محال تصرف او دزد و قطاع الطريق وجود عنقا بهم رسانیده است - و اگر ضعیفه اعمی طبقی از طلا بسر نهاده در شب تاریک از دیهی بدیهی رود احدی متعرض حال او نمی تواند شد - و با حکام و اعیان بصره طریقه موافقت و مسالمت پیموده اکثر اقطاعیات و اربابان آن حدود بلا منازع در تصرف او میباشد *

فصل سی و هشتم

ملا هادی قواس که باقتضای طبع دقیق همواره نکات ادبیه را در مقام تحقیق و تفتیش است روزی در بعض مجالس موانست بتقریب سوال از فرق مابین لغزو معما - و اینکه ثانی اشاره باسم است و اول بمسمی از معنیات مولانا شرف الدین علی یزدی سخن میراند و آخر الامر این قطعه بر خواند *

نیز با ایشان طریق موافقت پیمودند - و باین تقریب تمامی محصولات صیفی آنحدود بتلف رسید - و قری و دیهات خراب گردید - و اکنون که آخر سال است نیز همان جمعیت در محال دزفول است - و محصولات در معرض تلف در آمده - و شیخ سعد آل کثیر در حویزه محبوس میباشد - عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِي بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ - و ایضاً در این سال نواب سلطان حسین میرزا که در میان طوایف بختیاری بود از علی مردانخان بختیاری انحرافی بهم رسانید - و علی مردان خان استشمام این معنی و پیش دستی نموده از نور بصر او را عاری ساخت - و رخصت انصراف بهرجا که خواسته باشد ارزانی داشت - و سلطان حسین میرزا بدزفول آمده روانه نجف اشرف گردید - و باندک زمانی فتنه در بختیاری سنوح یافت - و علی مردان خان بقتل رسید - و ایضا در این سال مبارکه عساکر افغان و زند و بختیاری در حوالی بلاد بروجرد واقع شد - و باین تقریب قصبه خرم آباد و بروجرد و نهاوند و محال قریبه همگی پایمال و اهالی آنجا را بطمع مال انواع زجر و نکال نمودند - و برسید محمد شیخ الاسلام خرم آباد مصادره و مواخذة و تعذیب بسیار واقع شده تا آنکه بلطایف الحیل خود را مستخلص و با اهل و عیال افتان و خیزان قاصد دزفول گردید - و در عرض راه بسبب آسیب آن صدمات بجوار رحمت آهی رسید - و ایضاً در این سال متفرقه عجم که از کل بلاد ایران در عراق عرب مجتمع گردیده بودند و از اولیای دولت رومیه تا آن زمان بانواع مکرمات و مراعات که لازمه طبع خردمندان غریب نواز است معزز و محترم بودند بسبب سعایت بد نفسان مورد مصادره گردیده مبلغهای کلی از ایشان باز یافت - و در کمال مذلت و خاری ایشان را از آن حدود اخراج نمودند - و از آن جمله بود سلطان حسین میرازی مذکور که باتفاق بسیاری از اهالی اصفهان و غیرهم وارد بصره گردیدند - و ایضاً در

صبح و شفق و طلوع و غروب - معانی بدیعه و مضامین لطیفه بکار برده -
و فقیر نیز چند بیتی تتبع نموده *

رایت اقبال دوخت والی ملک ختن راجه ظلمت شکست همچو سپاه پشن
باز بخود راست کرد حشمت افراسیاب بیخبر از سمت چین زد بجهان تاختن
بیچن خود را ز چه چرخ بدلا کشید تا کشد از پشت کوه تیغ بر این انجمن

فصل سی و هفتم

در سال شصت و هفت که منازعه محمد رضا خان و سید فرج الله
اشدداد و زمان آن امتداد بهم رسانید انواع محنت و بلا در داخل و خارج
اینها استیلا یافت - و فتنه برپا شد - و جمعی بسیار از معارف و غیره ناچیز
گردیدند - از آنجمله میرزا عبد الله سابق الذکر اضطرراً بسمت بختیاری مسافرت
و در آنجا مریض شده معاودت نمود - و بسهل فاصله وفات یافت - و میرزا
ابراهیم برادر میرزا عبد الباقی در اثنای محاربات باسیب گلوله مقتول
گردید - و حاجی نظر علی فقیره را برادر او خواجه ابو الکسین باغوالی
معاندان مقتول نمود - و حاجی محمد بن ملا کاظم بمعاندت سید فرج
الله احداث فتنه نمود - و حاجی محمد و حاجی محمد علی و ملا رفیع الدین
پسر او هر سه در آن فتنه بقتل رسیدند - و باز ماندگان ایشان همه اسیر و دستگیر
و خانه ایشان بتاراج حوادث هبائے منثور گردید - و آنچه اموال و ذخایر
و ودایع در آنجا بود همگی بتلف رسید - و میرزا رحیم بن میرزا محمد تقی
جهت تسکین فتنه واسطه شده رفت و آمدی برای اصلاح می نمود - آخر الامر
بتهمت موافقت آنطرف مقتول گردید - و این فتنه بدروستان سرایت نموده
تمامی طوایف آل خمیس و بنی لام و غیرهم از حدود بندر الی بغداد در
محال دهند و تبعه جمعیت نموده - و والی جایگاه برفاقت اعراب حویزه

و روزی در بعض مجالس منادمت ملا هادی این رباعی را بر فقیر خواند *

بر درگهت ایخسرو ارباب سخن قسمت شده چرون ناصیه فرسائی من
از مکرمتت توقّع آن دارم سازی بتخلصم تو مشهور زمن
و فقیر این رباعی بر خواند
ای تیر فلک تراست پیوسته بکیش برجیس کمان نهاده استت در پیش
آواز زه ترا ز هر گوشه بلند قوأس بود تخلصت بیکم و بیش
و شیخ ابوالمفاخر زایرا را قصیده ایست مشهور مصدر بوصف طلوع
فیّر اعظم که مطلعش این است *

بال مرّع بسوخت مرغ ملّع بدن
اشک زلیخا بریخت یوسف گل پیرهن
صفحه صندوق چرخ گشت نگونسار باز
کرد برون مار صبح مهره مهر از دهن
صبح مسیحا نفس از ره بام آمده
سافر زرین بچنگ چون صنم سیم تن

و شعرای متاخرین بسیار تتبع نموده اند از آنجمله خواجو کرمانی
و افتتاح بوصف طلوع و بعد ازان وصف غروب نموده - مطلعش این است *
قرطه زر چاک زد لعبت سیمین بدن اشک ملّع فشاژد شمع مرّع لکن
صبح برآمد ز کوه دامن اطلس کشان چون نفس جبرئیل از گلوئی اهرمن
سالک دل یافته فکرت روح القدس چون نبی یثربی بوی اویس از قرن
و ملا هادی را در مدح حسنین صَلَّواتُ اللّهِ عَلَیْهِمَا قصیده طولانی است
که اختتام بمدح حضرت امام رضا^ع و یکی از سادات عصر نموده - و در وصف

نه مردمک بود آن دیده که در چشم
نگه بر او شده از طول انتظار گره
و فقیر باین سیاق چند بیتی منظوم نمود *

صبا کشد چه از آن زلف مشکبار گره
زند ز شرم بناف آهوی تنار گره
شمیم پیرهن یوسف است پنداری
کشاده است ز بند قبا نگار گره
نسیم صبح چه بوی بهشت روح فراست
مگر ز چاک گریدان کشاده یار گره
مشام جان شود از نگهت تو عطر آمیز
ببوی طره کشائی ز دل هزار گره
مگر ز بوی تو در دیده است گلبن باغ
که بسته است ببار خود استوار گره
ببوی تست که در هر صباح فروردین
ز رخت غنچه کشد باد نو بهار گره
بیاد تست که آواز نغمه دف و نی
زند بیداد بعنوان یادگار گره
رسید مژده وصل و هنوز میت-رسم
که فارسائی بخت افکند بکار گره
لبم ز هم نکشاید چه بلبل تصویر
دام ز بسکه بخون خورده غنچه وار گره
فقیر نظم تو در نظم دیگران رسواست
چنانچه در صف لولوی آبدار گره

خاطری دارم پریشان چون سر زلفین یار
 سینه آتش فشان مانند حسن تابدار
 چهره کاهی چه رنگ عاشقان مستمند
 همچو چشم فتنه انگیزان تنی بیمار و زار

و قصیده دیگر ایضا بمدح آن سرور بهمین بحر و قافیه با تجنیس قافیه -
 و قصیده دیگر به تتبع قصیده استاد انوری که متاخرین اکثر تتبع نموده اند -
 مطلعش این است - قصیده *

تیره روزم بسکه من از ظلمت بد اختری
 پیش چشم من تنها دارد فروغ خاوری
 بسکه رنجورم من از آسیبِ آلام زمان
 حفظ اندر کام من دارد مذاق شکری
 رشته اوضاع من گردیده سر تا سر گره
 تا به از بس داده دست جور چرخ چنبیری

و قصیده در مدح حضرت سید الشهداء عَلَیْهِ السَّلَام در تتبع قصیده
 مشهوره خَلَقَ المعانی کمال اسمعیل اصفهانی - و قصیده به تتبع مولانا فیاض
 رح در مدح حضرت امیر المومنین^۴ - مطلعش این است - قصیده *

دمی که باز کنی از لب ای نگار گره
 بکار قند فروشان قند هزار گره
 من و صبا تو پریشان مساز و سر گردان
 خدای را مکش از زلف تابدار گره
 ز بسکه از پی داغ تو گشته ام بجهان
 فتاده است پیای من آبدار گره

متفق ساخته - و بجمعیّت تمام بخانه شیخ ناصر رفته استدعای محمد رضا خان نمودند - و شیخ ناصر با جمعی از عشیره مرافقت نموده بکوبه تمام نواب عالی را داخل ولایت نمودند - سید فرج الله و موافقان در هر باب متابعت رای او را بر خود التزام نمودند - تا عرّه شهر رمضان شصت و شش بدین منوال بود و بعد از آن خوف و شقاق تجدد یافته - و وقایع و سوانح بسیار رو داده که قابل تحریر نیست - حق سبحانه و تعالی همگی را براه خیر هدایت و از شرور شیاطین الانس و الجن حراست و حمایت نماید بِمُحَمَّدٍ وَ آلِهِ *

فصل سی و ششم

خواجه ابوتراب بن خواجه علیخان بن حاجی نجم الدین بن خواجه علی نقاش و ملا هادی بن خواجه صادق بن استاد محمد تقی قوّاس از اهل عصر هر دو لطیف الطبع و موزون خیال - و از ادراک معانی دقیقه و ابداع انواع نظم از غزل و قصیده و مثنوی و غیره بهره تمام دارند - و با وصف اشتغال بمشاغل دیگر و مصروف بودن اکثر اوقات ایشان باکتنساب معیشت و عدم تردد بمجالس شعرا و علما و سخنوران بحسب استعداد ذاتی و قابلیت فطری قدرت ایشان در این فن از هر گونه منقصت عاری - و تهذیب اخلاق بر وجه کمال نموده اند - و همواره طریقه مجاورت و مواسات و موافقت و مواخات بینهما مسلوک و مرعی - و در کسب و کار با یکدیگر مشارک و مساهم می باشند - و از خواجه ابوتراب است مثنوی چهار درویشان - و این قصه شیرین مشتمل بر لطایف و نکات بسیار - و ملا هادی را در مدایح اهل بیت و بعض سادات عصر قصاید متعدده است - از آن جمله قصیده در مدح حضرت امیر المومنین صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ - مطلعش این است *

از خانه میرزا عبد الله بیرون آمده بخانه سید عبد الله بن سید محمد تقی مستوفی انتقال نمود - و روز دیگر رای بران قرار داد که انجام این مقدمه را به رای آقا طالب سابق الذکر تفویض نماید - و آقا طالب تعهد انجام آن بر وجهیکه متضمن مصلحت وقت باشد نمود - و چون محمد رضا خان مطمئن خاطر گردید بخانه آقا طالب نقل مکان نمود - و در همان روز آقا طالب روانه حضور شیخ ناصر و در معاودت شیخ عبد علی بن رملی و شیخ علی بن مطلب ابن حسین بن علی بن عنیفق و شیخ سالم بن حوب را همراه آورده که محمد رضا خان را باعزاز و احترام و اطمینان تمام از شهر بیرون برده بخانه شیخ ناصر رسانیدند - و بشفاعت آقا طالب تقصیرات مردم دستوا و سایر موافقان را بعفو مقرون داشته - در همان روز برفاقت محمد رضا خان کوچ نموده - و مردم از مضیق محاصره بیرون آمدند - و فرمان فرمائی بلد کما کان بسید فرج الله استقرار یافته - ضعفا و فقرا از درد سر منازعه رؤسا فارغ گردیدند - و مدت این جنگ و جدال سی و سه روز بود - و مقارن استقامت مشتری فرو نشست - و عدد مقتولین از معارف و غیرهم قریب بهشتاد بود - و هر چند برونق آیه کریمه **وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً** - بر قاطبه سکنه این مرز و بوم آسیب این قضیه عموم داشت - نهایت بهره راقم این سطور از مکاره و متاعب این فتنه پر شور زیاده از دیگران بود - اجامره و اوباش در چار سوی خانه چون خیل مور - و در و دیوار کاشانه از آسیب گلوله پر سوراخ تر از آشیان زنبور - شب تا صبح از صدای طبل جنگ و نعره توب و تفنگ مرغ خواب از آشیان چشم پریده - و تیغ ستیزه سوبه داران رشته مجالست احباب و رفت و آمد اصحاب اطیاب را بریده - مدار صحبت برهم نشینی سپاه و چریک - و لهو الحدیث مکالمات ایشان نا خوشتر از آواز دهل نزدیک - القصه بعد از طی مقدمه بچند روزی آقا طالب جمعی کثیر از اعزه و اعیان را با خود

میرزا عبد الله رسانید - و خانه خان با اکثر خانهای آن محله بجاوب غارت از چرک حیفته دنیا پاک گردید - و آتش فتنه بنحوی اشتعال پذیرفت که در ازمنه سابقه هرگز معهود و معمول نبود - و طرفین شب و روز بمحافظه ثغور و حدود بتوب و تفنگ مشغول - و همه روزه جمعی مقتول و مجروح میگرددند - و سید فرج الله و شاه مراد خان سابق الذکر که با او رفیق شفیق بود و ابراهیم بیگ کندزلو منجمله شاه مراد خان مذکور و حاجی محمد علی بن ملا کاظم و جمعی دیگر در اوایل این فتنه بآسیب گلوله مجروح گردیدند - و باین سبب آثار ضعف در جانب ایشان بظهور رسید - و مقارن این حال شیخ ناصر با اکثر مشایخ آل کثیر بتقویت ایشان وارد ولایت و چندین روز بخصوص تسکین این فتنه توقف نمودند و مؤثر نیفتاد - و هیچک از طرفین از سخن اول خود بهیچ وجه تنزل ننمود - تا آنکه شیخ ناصر با رفقا بناخوشی از شهر روانه شده - بعد از دوسه روز خانه کوچ عرب را بمحاصره شهر کشانید و محل عقیلی را از تصرف میرزا عبد الله انتزاع و مردم خود را بضبط آن موکل گردانید - و املاک محمد رضا خان را که در خارج بلد بود خراب و اشجار را مقطوع و اتلاف بقول و زور نمودند - و بمضمون **إِنَّ الْبَلَاءَ إِذَا نَزَلَ بِقَوْمٍ عَمَّ الصَّالِحَ وَالطَّالِحَ** از شر این آتش هزار بیگناه سوخته - و درد مصیبت در دل اندوخته - و بترکناز اجلاف اعراب همگی املاک و مزارع خراب - و محصول ارباب در یاس و اضطراب - و موافقان و مخالفان و کسانیکه مطلقاً ربطی و رجوعی باین امور ندارند همه بایکدیگر بر حاصل حرمان - و دانشمندان متکبر در چاره این کار بی سامان - و علاج درد بیدرمان - و چون موافقان محمد رضا خان این اوضاع مشاهده نمودند و دانستند که زیاده اصرار بیصرفه و موجب ندامت است بجانب سید فرج الله میل نمودند - و فرستادگان ایشان در جزو عهد و میثاق گرفتند - و محمد رضا خان احتیاط نموده

سید فرج الله نمود - و سید فرج الله ببعض معاذیر دران باب تاخیر نموده - این معنی سبب نقار خاطر میرزا عبد الله گردید - نهایت رسم دید و بازدید و رفت و آمد و سایر رسوم ظاهره بینهما برقرار بود - تا آنکه نیم شبی حاجی نظر علی فرصت یافته از مجلس گریزان و بزحمت تمام افتان و خیزان خود را بخانه میرزا عبد الله رسانید - و میرزا عبد الله بزبان ملاطفت او را دلداری و نزد خود نگهداری و بنحوی که لایق ارباب مروت بود او را پرستاری و غم خواری نمود - و در ساعت که این خبر انتشار یافت موافقان که تا آن زمان بعضی در شکنجه جفا - و بعضی معتکف زاویه اختفا - و جمعی ملنزم طریقه مدارا و سکوت - و گروهی از افسردگی فرسوده و فروت بودند متظاهر گردیدند - و چنان شد که اکثر محکلات دستوار بعض محکلات کرکر همه همراهی و همزبان و بقسم قرآن تجدید عهد و پیمان نمودند - و چون شیخ ناصر از این واقعه خبردار گردید مکتوبی خوشونت آمیز در کمال تهدید و نهایت تاکید و تشدید بمیرزا عبد الله فرستاد - و او را از نگهداشتن حاجی نظر علی منع بلیغ نمود - و ایشان اعتنا نموده بر رای خود اصرار نمودند - و مکاتیب محبت آمیز مشتمل بر عذر خواهی مقدمات گذشته و تقاعد از اعانت و امداد در اول وهله بمحمد رضا خان در دزفول فرستادند - و او را بآمدن شوشتر تکلیف و ترغیب نمودند - و مشارالیه ابتداءً علیقلی بیگ پسر خود را با جمعی دزفولی روانه نمود و شب وارد شده - علی قلی بیگ در خانه خود منزل نمود - و همراهان را در خانهای متعدد در همان محله نزول فرمود - و سونها و سنگرها بساختند - و سید فرج الله مردم خود را مامور نمود که آنچه از سربها دسترس بود خراب کردند - و دو روز بعد از آن محمد رضا خان خود وارد شهر گردید - و سید فرج الله در ساعت جمعیت نموده بر او یورش نمود - و محمد رضا خان مجال توقف ندیده خود را بخانه

ارقام و فرامین ملاطفت آمیز مشتمل بر استمالت خلائق و دعوت رعایا و زبردستان بسلوک شاهراه انقیاد بجمیع معارف این حدود صدور یافت - و سجع فکین او این بود - سجع *

دارد ز شاهمردان فرمان حکمرانی * بر جمله ممالک سلطان حسین ثانی و محل مهر و ثبت پروانچیان و سایر خصوصیات همگی بدستور ارقام پادشاهی - و متعاقب آن نیز خود حرکت - و بعد از ورود بمحل بیات منجمله محال فیلی مجدداً ارقام متواتره متضمن خبر قرب ورود و فرمایش سیورسات و سایر مصالحی که جهت مصرف عساکر ضرور بود ارسال داشتند - و چون از شیخ ناصر و سایر مخاطبین بر وفق خواهش جواب صادر نشد از آنجا عذر عزیمت بجانب قیلاب فیلی معطوف نمودند - و علی مردانخان جهت تهیه اسباب و تدارک ملزومات سلطنت بیش افتاده در این روزها وارد بلاد بختیاری و مشغول جمعیت و ایلجاری است - * مصرع *

تا خود فلک از پرده چه آرد بیرون

فصل سی و پنجم

شیخ ناصر در اوایل اقتدار خود وارد شوشتر و در خانه سید فرج الله نزول نمود - و حاجی نظر عالی بن حاجی محمد امین فقیه را که از مخصوصان محمد رضا خان بود محبوس و مبلغی کلی مصادره نمود - و بعد از یافت آن وجه شیخ ناصر روانه منازل خود گردیده - حاجی نظر علی در خانه سید فرج الله همچنان محبوس بماند - و منسوبان او جهت استخلاص او بمیرزا عبد الله سابق الذکر توسل نمودند - و میرزا عبد الله چندین نوبت بالمشافه و غایبانه شفاعت و درخواست رخصت او از

و چون معارف آن محله را با شیخ ناصر و برادران از قدیم الایام روابط اختصاص مرگد بود و بحکومت او قوی حال بودند جمعیت نموده دفعه از جای خود حرکت و بطرف خانه محمد رضا خان یورش نمودند - و موافقان از این محله نیز مراقبت نمودند - و محمد رضا خان مضطرب شده از یاران و یکجهت آن که بایشان نهایت حسن ظن و اعتماد داشت استمداد نمود - و چون امدادی بعمل نیامد مایوس گردیده اهل و عیال را بخانه حاجی قاسم باغبان فرستاده - و خود با رفقا و مخصوصان از دروازه مقام از شهر بیرون رفتند - و در آن شب خود را بمحل شاهولی رسانیده از آنجا روانه حضور شیخ ناصر گردید - و احرار و فول انتقال نموده در آنجا متوقف میباشد - و ولایت شوشتر بدون منازع و مخاصم برسد فرج الله مسلم گردید - و همه این وقایع در ماه ذیحجه مقارن رجعت مشتری در سرطان اتفاق افتاد - و ایضاً در این سال علی مردانخان بختیاری سابق الذکر با جمعیتی که از عجم و عرب فراهم آورده بود روانه بلاد کرمانشاه و فیلی گردید - و کریم خان زند از اصفهان بقصد او حرکت نمود - و در حوالی کرمانشاه تلاقی فریقین و جنگ سلطانی بینهماً وقوع یافت - و شکست بر علی مردانخان افتاده اکثر سپاه او مقتول و مجروح گردیدند - و از جمله مقتولین آقا قاسم شاعر سابق الذکر که از دزفول با ایشان رفیق شده بود - و بعد از این شکست علی مردان خان با معدودی خود را بحدود بغداد رسانید - و از آسیب تعاقب طایفه زند و رهانید - و قبل از آن بتواتر خبر رسیده بود که در عراق عرب شخصی پدید آمده سلطان حسین میرزا نام - و خود را به بنوت منسوب بنواب کامیاب شاه طهماسب مینماید - و مصطفی خان شاملو بیگدلی که از قدیمان دولت صفویه و از اواخر عهد دولت نادری در آنجاها متوقف بود تصدیق نسب او نموده - و سلیمان پاشا حاکم بغداد مراسم لازمه معمول داشته - و چون علی مردانخان باو پیوست

برادر شیخ ناصر و شیخ سلامه بن حرب برادر زاده او مقتول گردیدند - و این معنی باعث زیادتی اصرار شیخ ناصر و موافقان گردید تا آنکه جنگ سلطانی واقع شد - و شیخ سعد مغلوب و در معرکه دستگیر گردید - و اولاد و اعوان او متفرق گردیدند - و چند روزی او را در خانه شیخ عبد الله بن رملي بن مساعد که عذراده بلا واسطه او بود نگهداری و بعد ازان رخصت انصراف دادند - و باهل و عیال روانه محال آل خمیس گردید - و منسوبان و متعلقان باو ملحق گردیدند - و شیخ مطلب بادر او نیز باو پیوسته در آنجا متوقف میباشند - و مشیخت آل کثیر بدون منازع و مخاصم بشیخ ناصر مذکور قرار گرفت - و اهالی شوشتر و دزفول حکومت او را قبول و مراسم تسلیم و انقیاد معمول نمودند - چون مهر علیخان سابق الذکر برابطه که با شیخ ناصر داشت قویقال گردید از قلعه بندبار که تا آنوقت در آنجا متوقف بود اراده دزفول و شیخ ناصر امداد و اعانت نمود - و موافقان که در اصل بلد داشت و تا آن زمان ساکن بودند بحرکت در آمدند - و عباس قلیخان در محله خود محصور گردید - و بالاخره باستصواب حاجی حسینی آقا بن حاجی صوفي که از معارف مصلحون حقانیت کیش است و سایر خیرخواهان رای بارتحال قرار داد - و با اقارب و مخصوصان بمحل کارند که منجمله املاک مستعده است انتقال نمود - و ولایت دزفول بدون منازع و مخاصم بر مهر علیخان مسلم گردید - و ایضا در اوایل این سال فیدمابین محمد رضا خان و سید فرج الله سابق الذکر کدورت و ملال بهم رسید - و بسعایت مفسدان روز بروز غلیظ تر گردید - و هر چند مصلحون وساطت نمودند مؤثر نیفتاد تا چنان شد که سید فرج الله از خانه اصلی خود که در محله موکریان و نزدیک بخانه محمد رضا خان بود بمحله کرکر انتقال نمود - و اهل آن محله بتعصب افتاده مراسم خدمت بتقدیم رسانیدند -

بیش اهل فضل مانند نماز جمعه است
 در جواز و حرمت آن اختلاف بیشمار
 مسدای سیمای او درد سر غم را علاج
 درد دندان را ز دودش سم قاتل همچو مار
 بیوجودش انجمها را نباشد زینتی
 محفل از فیض وجودش رشک صحن لاله زار
 رأفت انسب آنکه از این گفتگو دم در کشی
 در بر عالیجناب سید والا تبار

فصل سی و چهارم

در اوایل هذه السغه شصت و پنج فیمابین مشایخ آل کثیر شقاق
 و نفاق بهم رسید - و اکثر ایشان از طور سلوک شیخ سعد ناراضی و گله مند
 گردیدند - و رئیس ایشان شیخ ناصر بن کریم بن ناصر بن خنیفر بود - و او
 مردی عاقل با تمکین است - و بلطایف تدبیر چنان کرد که اکثر بنی اعمام
 و عشیره حتی شیخ مطلب برادر شیخ سعد را با خود متفق ساخت -
 و چند روزی مصلحون خیر اندیش تسکین آن فتنه نمودند - و چنان شد
 که التیام و موافقت فی الجملة مابین ایشان دست برداد - و رفت و آمد
 رسمی باهم دیگر می نمودند - لیکن کینه باقی بود و رفته رفته بنظاهر
 افتاد - و شیاطین الانس در کار افساد بودند - و ماده بحدی غلیظ شد که
 دیگر قابل اصلاح نبود - لاجرم نایب جدال و قتال اشتعال پذیرفت - و طرفین
 هر یک علیحده از حاکم و اعیان شوشتر استمداد نمودند - و مردم از امداد
 ایشان احتیاط و مصلحت در آن دیدند که خود را بآن فتنه آلوده نسازند
 و چنان کردند - و بین الطرفين جنگها قائم شد - و در آن معارک شیخ طعان

گاه استدلال قولت حجت اهل کلام

وقت برهان هندی را بر وجودت اقتصار

همدمی فرموده خواهش آنکه در هم صحبتی

یک‌زبان باشد بیاران سخندان خامه وار

قابل این وصف نبود در جهان جز یکصنم

کان بود در این صفت مطلوب خلق روزگار

با همه شاه و گدا یکسان انیس است و جلیس

هم نفس با مرد و زن هم صحبت لیل و نهار

روز سر سوزی شعارش با دماغ آشفته‌گان

مونس سودائیان عشق در شبهای تار

بیرفیقان خشک لب چون بلبلان در فصل دی

با حریفان در نوا سنجی چه دستان در بهار

وضع او با عاشقان یکسر شبیه

بر سر آتش دود در دل عارضش زار و نزار

نزد ارباب بصیرت همه‌چه کشف اهل حال

از صفا چون آب گوهر باطن او آشکار

نشاه اش چون بادۀ سرشار هنگام خیال

چون شراب وصل جانان مستی آن بیخمار

یکنفس بی همدمان او را نمی باشد سکون

یک‌زمان در بزم بی یاران نمیگردد قرار

تلخیص مطلوب همچون تلخیصی ماء العذب

تذذیش مرغوب همچون تذذی دشنام یار

نسبتی دارد بزم باده پیمایان درست
 نشاء و جام و صراحی اب تلخ پر خمار
 باد یا رب سازگار طبع ان عالی جذاب
 تا بود دور و دوانم گردش لیل و نهار
 بیش از این طول سخن غیق النفس بار آورد
 ختم کن بهر اجابت در دعا دستی برآر
 یا رب این ذات مقدس را که باشد کل علم
 یا رب آن بحر معانی را که باشد مایه دار
 یا رب آن گلزار معنی را که دارد رنگ و بو
 یا رب ان ابر کرامت را که باشد فیض بار
 از زوال و از نکال و از بلا و از فتن
 در پناه لطف عام خویشتن محروس دار

جواب آقا قاسم رافت بواذر آقا جواد

وزیر سابق الذکر

ای چه صبح صادق انفاسست دمام فیض بخش
 دی طراوت ده بگلزار سخن چون نوبهار
 حکمت العین اشارات شفا بخش قلوب
 چشمه سار خاطرت قاموس معنی را بکار
 از معانی در بیانت هر زمان طرحی بدیع
 منطق را از مطالع لمعها خورشید وار
 چون عرض بر جوهر ذات تو قایم هر کمال
 چون عدد حد کمالات برون از انحصار

نخبه اهل جهان در جمع اخلاق نیکو
 تاج فرق اهل فضل و مقتدای روزگار
 قرة العین اعظم قطب ارباب یقین
 قبله اهل سلوک و صدر بزم افتخار
 لعبتی را کت قلم کردی بوصفش در فشان
 رتبهها افزودش از این قطعه نظم زر نثار
 طرفه این باشد که در وی باوجود یکمزاج
 عنصر اضداد را باشد یکایک سازگار
 خاصه طبع بلغمی را مانع از فربه شدن
 تانه بیند جانش از سنگینی جسمش فشار
 طبع خونی را دمام از دمش فیض دگر
 میکند مسدود دودش راه خلط ماء و نار
 طبع صفرا را بهر طینت صداعی لازم ست
 وین عجب کان دود بنشانند بخار آن شرار
 طبع سودا را موافق باشد از حیثیتی
 چون دو هم مشرب که در بزمی بهم گردند یار
 قهوه و تریاق را دارد برادر خواندگی
 این سه باهم میشوند اکثر بیک مجمع دو چار
 صبح و شب اندر سرا او از برای همدوست
 هیچ کس را اینقدرها نیست سوز اعتبار
 قالب روح مثالی را نباشد اختلاف
 دارد اما این بقالب اختلاف بیشمار

از وفا میسوزد از بهر عزیزان چون سپند
 چون که میآرد برون از سینه ددو و از دمار
 همدمش گاهی کفد ادراک اسرار الیقین
 گاه دیگر میبرد از خود چه مستان از خمار
 مایه وجد و سماع عارفان اهل ذوق
 آتش جوش و خروش صوفیان حق شعار
 بیگناه و بی جریمت از گلویش میکشند
 بر زبانها قصه اش چون قصه منصور و دار
 این سخن پایان ندارد چون غم و دردم فقیر
 اینک گفتم رایگان حاضر اگر داری بیار
 این چنین حیرت مرا افزوده از این نظم پیر

رفع این حیرت نما ای مرشد کامل عیار
 و این قطعه را موزون طبعان جوابها بسیار
 بر نقل دو جواب اقتصار می نماید - جواب ملا فتح الدین بن ملا کرم الله
 ابن ملا فتح الدین بن ملا صالح بن درویش شمس متولی مسجد جامع *

قلیانرا بعنوان لغز بنظم بیان نموده

ای جذابیت از کمال و فضل خورشید اشتها
 وی بمیزان حقیقت دانشت کامل عیار
 حایط ملت ز پشتیبانیت محکم چه کوه
 وز وجودت کرسی دین و شریعت پایه دار
 ای زبان حکمت آموز تو مفتاح العلوم
 وی بیانت از معانی در انوار بحار

پیکرش باید مہیای شکستن ہمجہ دال
 یا چہ عہد دوستان این زمان نا استوار
 عارضش افروختہ چون برگ گل در بوستان
 قامتش موزون و رعنا ہمجہ سرو جویدار
 ناز پروردی چہ جان نازب میانی ہمجہ عمر
 دولت ان باشد کہ بی خون دل آید در گذار
 ہمجہ گلبرگی کہ از خاک غریبان سرزند
 لاله اش یا چون دام باشد سراپا داغدار
 زنگہای کہنہ و نو در دلش باشد نہان
 رویش ہمجچون آئینہ از یکنفس گیرد غبار
 گردد از باد صبا ہمجچون دل عاشق ملول
 میشود از آتش تر تازہ چون رخسار یار
 جلوہ گہ چون ماہ تابان می نماید سادہ رو
 گاہ آرایش دہد خود را بشکل آن نگار
 گاہ تذهائی شود افسردہ چون فصل خزان
 گاہ عشرت میشود خرم تر از فصل بہار
 گاہ از بی ہمدمی خاموش گردد از سخن
 گاہ دیگر میزند چہچہ بہ از بلبل ہزار
 گاہی از نخوت نمی جفد ز جا ماند خم
 گاہ دوران بر حریفان میزند پیمانہ وار
 محرم خلوت سراي نازداران ہمجہ شمع
 مطرب بزم حریفان ہمجہ رود میگسار
 مونس غمگین دالان سرمایہ بیگمالان
 ہمدم زولیدہ حالن بیمال و بی نقار

وقت خفتن چون در آمد باز دیگر شد حرام
 فودت آخر با تحریم مسؤند شد قرار
 این همه تحریم و تحلیل پیدایی از چه نواست
 بی طلاق و بی علق و بی اعلان و بی ظهار
 فرض این صورت بسی گردیده مشکل بر فقیر
 حلّ این مشکل نمایی می‌شد کامل عیار

جواب للمحاج علی ابن الحاج میروعلی

طفل ابجد خوان فکرت بامدادی شد روان
 در دبستان تعلّم بهر تحصیل کمال
 دید میگفت از ره دانش معلّم نکته
 با خردمندان مکتبخانه فهم و خیال
 شد نخست از مدح و از تمجید او شکر شکن
 بعد ازان بر خواند چو طوطی مسلسل این مقال
 بعد فرض کفر اصلی از برای مرد و زن
 حلّ این مشکل باین یقطعه می‌آید ببال
 از دو اسلام زن و مرد ز کفر هر یکی
 بین اسلامین هر یک با رضاعی در مآل
 اینهمه تحریم و تحلیل پیدایی رو نمود
 بی نکاح و بی طلاق ای مرجع اهل سوال

اوصاف قلمیان بطور لغز

* قطعه آخری *

نکته دانی صیادم گفتا بمن کلی دوستدار
 بو العجایب لعلتی یکدم مرا باید بکار

بدی شوشتر آن زن عشوّه گر
والی حضرت قاضی دین پناه
تقریر جمعی رفیقان او
محقق شدش فوت آن نوجوان
پس از عده داده بعقد جدید
پس آنگاه از مال آن نوجوان
ز بهر علوه و عیام قضا
برفتند در خلوت بوستان
یکی بود از بهر او روزه دار
سوم نازنین دایم عشوّه ساز
که ناگه در آمد جوان زنده سر
در را گشت باطل علوه و عیام
منم بنده آنشهاب العلوم
شود طالع روی عالم تمام

که بودی دل آسوده از هر گذر
که او را ز هر سو بحق بود راه
که باز آمدند از سفر دون او
که در راه و مانده از همسران
بشوهر زن آن نوجوان سعید
باجرت گرفته دو زن زن زن
که تا حضرت حق شود زو رضا
نشستند آسوده دل آن زن
یکی از پی فرض پروردگار
پی زوج ثانی بنماز و نیاز
فکندند آن جمله بر او نظر
سوم شد باین زوج ثانی حرام
که از ذهن او نکته چون نجوم
بپردازد از تیره گی و السلام

* قطعه آخری *

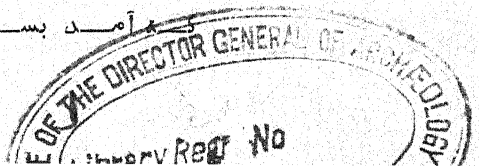
دوش میفرستم بمسجد بهر فرض کردگار
نکته دیدم عجب از مفتیان حق شعار
زوجت وقت سحر بر شوهر خود شد حرام
شد حلال آندم که شد خورشید تابان آشکار
ساعتی بگذشت از آن و بار دیگر شد حرام
بار دیگر شد حلال آندم که شد نصف النهار
چون نماز دیگر آمد بار دیگر شد حرام
بار دیگر شد حلال آن زن بوقت استنار

چون قامت رعناى شاهد معني را در طراز نظم زيبی تازه و چهره دوشيزه
مدعيه لغظ موزون بمفرقه غازه و كلام مظلوم در شگفتی خاطر چون نسيم
قبول و قوت حافظه آنرا بغایت سريع القبول است لا جرم اين ابی بضاعت
احياناً جهت تشکيداذهان ناظران و ترطيب دماغ حاضران و تمرين خاطر
و تسهيل حفظ بحسب اقتضای حال بعدوان ارتجال بعض نکات ادبيه را
بصورت مقطعات در نظر افروختگان شمع شعور بجلاوه ظهور در آورده و جهت
انموزج پاره از آنها با اجوبه دار اينفصل ايراد نمود *

بسحرا شدم دوش نزديت كندان
بدیدم بخلوتكـه بوستان
سه زن حلقه زن همچو خيل پري
باآيين دلداري و دلبري
يكی روزه دار و یکی در نماز
يكی با جوانی برار و نیاز
نشسته دل آسوده از هر گذر
كه ناگه جواني در آمد زدر
دو را گشت باطل صلوة و صيام
سوم گشت بر شوهر خود حرام
شود لطف حق رهبر آن خبير
كه اين شبه را حل كند از فقير

جواب للمولى محمد بن الحاج مهرعلي

خرد گفتم با من كه آن نوجوان
كه آمد بسر حلقه آنـرندان

فقیر شریک حجره و یگانه بود و در شوشتر در عداد طبقه مذکورین
بمدارست علوم اشتغال داشت و بعد ازان تتبع طب و شعر نمود و در
ایلامیکه محمد علیخان نواد ابن اصلانخان والی فارس بود وگاهی که
بمنظم شعر اقدام می نمود ملا موسی با او همطرح و همدستان بود و نژاد
را غزلی مشهور است که مطلعش اینست *

تیر مزگان میزند زگ نشتری درکار نیست
عاشقم بیدمار هجرم بستری درکار نیست
و شعرای عصر از کل بلاد فارس و عراق تتبع نمودند و فقیر نیز چند بیتی
نظم نموده *

جوهر مردان حقرا زیوری درکار نیست
در کف شیر زبان انگشتی درکار نیست
نیست با رخت تعلق حاجت روشندان
شمع بزم طور را طشت زری درکار نیست
خانه بر دوشان ز آیین بخیلان فارغند
خانه زین رانه دربان فی دری درکار نیست
تارک تا کی شود مفت پزیر از قاج کی
شمعرا جز شعله زیب افسری درکار نیست
چند سر گردان بمانی بر سر سامان راه
راه عشق است این نه سامان میدبری درکار نیست
چند از هر طب و یابس میکنی بارت گران
جز لب خشکی و مزگان تری درکار نیست
عشق پاکترا بحق معراج قرب آمد فقیر
مذهب عشاقرا پیغمبری درکار نیست

و الهی آقایی مشتاق از طایفه قزلباش چکنی با زایر امعاصر و معارض بود
و با یکدیگر لطایف شاعرانه داشتند که فیما بین مردم مشهور است و وفات
مشتاق در عهد حکومت اول عبد الله خان بود و در وقت سکرات این رباعی
بر زبان او جاری شد و وصیت نمود که بسنگ قبر او بنوشته شود * رباعی *

روزیکه بکشور داد خواهیست متوس

چون کار برحمت الهیست متوس

گر مهر علیست ناخدایت بخدا

هرچند که کسیت تباهی است متوس

و این دو شاعر هر دو بلا عقب رفتند و بعد از ایشان حاجی نقد علی
بن استاد رجب فلاس شهرت نمود و او موردی درویش قانع مجرد بود
و اکثر عمر خود را بسیاحت گذرانیده بود و از معاشرت اهل دنیا نهایت
اجتناب و احتراز داشت و اینفرد مطابق حال خود گفته * * شعر *

کشت ما از ابرو پیوسته سیر آب خود است

دانه ما چون زمرود سبز از آب خود است

* وله *

دلی چون غنچه خونین از غم آن سیدمتن دارم

گریبان چاک از دست همان گل پیرهن دارم

بود همچون نمک بیقدر در دکان حلوایی

برانشاهد شیرین سخن شوری که من دارم

و او را با حاجی جدید ای شیرازی ساکن شوشتر مطایبات و معارضات بود
و این هر دو بعد از واقعه الله داد بسهل فاصله ایضا بلا عقب وفات نمودند
و الحال ازان طبقه کسی که باقی مانده ملا موسی بن ملا میرزا قلی بن
ملا موسی است و او در مبادی حال در مدارس اصفهان با والد این

بغیر دل همه نقش و نگار بیم‌عفی است
همین ورق نه سیه گشته مدعا این جاست

و فقیر باین سیاق چند بی‌تی تتبع نموده * غزل *

مرو ز بزم حریفان برون که جا این جاست
سعادت ابدی سایه هما این جاست
حدیف خضر و سکندر فسادۀ خواب است
فتوح هر دو سرچشمه بقا این جاست
مرو بزم مزمار عود و نغمه داور
ترنم همه مرغان خوش نوا این جاست
رموز قصه بلقیس از که می‌پرسی
درآ بجوگر که ما هدهد صبا این جاست
بگو به بوالهوس این جا ببند لب ز طلب
که آرزوی دو عالم جدا جدا این جاست
شفی‌دم از در و دیوار طور آوازی
که تخته‌گاه شبان بوهنه پا این جاست
دم برهمین از اسرار فیض خالی نیست
غنیمتی شمر ایندم که پیر ما این جاست
مبین بغیر که غیر از خیال باطل نیست
بخود ببین تو که مرآت حقما این جاست
نشان کعبه بدیدم در آستانه دوست
اگر غلط نکنم خانه خدا این جاست
فقیر بی‌ثمر است این خرابه گردیها
سر ار بجیب کشی گنج مدعا این جاست

میان کعبه و دل امتیاز اگر خواهی
 همین بس است که اندخانه و خدا این جاست
 لباس کعبه فیض است ظامت شهباس
 مراد اگر طلبی قبله دعا این جاست
 در ابعلقه افتادگان و فیض بخواجه
 که همچو خاک نجف خاک اولیا این جاست
 بود ز مرگ غم اهل دین زمانه و من
 چه شمع داغ از این زندگی بلا این جاست
 نمی نهیم چه خم پا بیرون ز میخانه
 کجا رویم که بیت الحرام ما این جاست
 اجل ز ضعف تدم در نظر نمی ارد
 خجل ز زندگی درد بیدوا این جاست
 بچشم زخم حسودان سپند میسوزم
 بگنج فقر که آسودگی مرا این جاست
 ز طوف کوی تو زایر نمیروند جائی
 که کعبه و حرم و زمزم و صفا این جاست
 و حکیم نیشابوری را باین قافیه غزلی مشهور است که اولش این است
 * غزل *

حریف دردی و صافی نه بلا این جاست
 تمیز ناخوش و خوش میکنی خطا این جاست
 ز فرق تا قدمش هر کجا نظر فگنی
 کرشمه دامن دل میکشد که جا این جاست

مذکور و حاجی محمد امین بن حاجی فوج الله خراط که از معارف ابرار و دانشمندان فرخنده آثار است همگی از او استفاده علوم نجوم نموده اند و مبدء انتشار این علم در اعصار لاحق در این بلد از آخوند مولانا احمد خاتون آبادی اصفهانی بود که در سال سی و شش وارد این بلد گردیده و این فقیر برفاقت ملا علی نقی سابق الذکر کمر خدمتگاری او را بر میان جان بسته و آن حضرت با والد فقیر در مبادی حال در اصفهان شریک درس و رفیق و با فقیر با قصی الغایه مهربان و شفیق بود رحمه الله و رضوانه علیه ملا زاد علی بن استاد تقی شالباف در جمیع مکالم با یاران سابق الذکر مشارک و مساهم است خواجه عبدالمحمد زایرا فصیحی صاحب کمال و شاعری شیرین مقال بود و بالاصل شاگرد ملا کاسبی سابق الذکر است و در مدایح و اخشتو خان و حسین پاشای بصری و سایر معارف آن عصر قصاید و مقطعات بسیار داشت که اکنون اکثر آنها از میان رفته و غزلیات و منظومات بسیار از او در مجموعها موجود است که از نسخه دیوان او که بنظر رسیده افتاده است و همواره با مشاهیر شعرا مانند میرزا طاهر وحید و شفیعی اثر و میر نجات و نجیبای کاشی و میرزا هادی شرر شیرازی و مخلصا و غیرهم همطرح و همدستان بود و قاعده حکومت بیچن خان معمور شد و در سال بیست و شش وفات نمود و این غزل در دیوان او مذکور است *

* غزل *

دلا بگوشه عزلت نشین که جا این جاست
مقام راحت و امنیت رضا این جاست
ز کیغله خلوت دلا مکن غبار آلود
که جای هم نفس و یار و آشنا این جاست

سابق الذکر است ملا محمد تقی ابن استاد عبد الله سیمای تقوی از ناعیه اش ظاهر و انوار توفیق از مجامع احوالش ظاهر طبعش سلیم و فهمش مستقیم است ملا محمد تقی ابن نظر علی چیت ساز در نهایت حدت فهم و جودت ذهن و حسن ادراک و دامان ایمانش از آرایش مناقص پاک است ملا محمد حسین بن حاجی خضر سابق الذکر جامع کمالات صوری و معنوی و در فن طب و تنجیم دست تصرفش قوی است آقا محمد رضا بن حاجی نصیر بن حاجی رضا بن حاجی عنایت الله با حوادث سن کاملی حقیقت نهاد موفور الاستعداد است و از این سلسله است آقا طالب بن حاجی محمد بن حاجی زمان بن حاجی عنایت الله که در جودت ذهن و استقامت سلیقه و حسن فهم و حدت شعور و علو ادراک یگانه زمان است و در مبادی حال تمامی اوقات را مصروف اشتغال داشت و تا مغنی اللبیب و مفاتیح و خلاصه حساب و مقال ثالثه زیم که متعلق با استخراج است و شرح افسرایی طب در کمال دقت از نظر گذرانید و دران بین والد ماجدش از این سرای عازیت ارتحال و بسبب تراحم موافع و اشغال در سر رشته اشتغال آنستوده خصال اختلال بهم رسید لیکن استعداد اصلی و صفای ذاتی و کمال فطری او بهیچ وجه خلل پذیر نیست و بانداد التفاتی و ادنی نظری بقوت شعور ادراک مغامض امور می تواند نمود و الحال نظام این بلاد و صلاح اندیشی امور عباد مغوط برای رزین و فکر متین اوست و ابن عم او ملا عبد الله ابن حاجی عنایت الله ابن حاجی زمان در جمیع احوال با او شریک و انباز و در فن طب دستش دراز و ذهنش نکته پرداز است ملا محمد زمان بن ملا محمد علی صحاف در مضمار کمالات سابق و در فن طب و تنجیم ماهر و حاذق است و ملا نعمت الله برادر او و آقا علی رضای

ساخته و اکنون سالهاست که رحل اقامت در این مرز و بوم انداخته و رایت افادت و اناضت افراخته است و مولانا را بصحبت شعر و سایر بطالات چندان رغبتی نیست اتفاقاً روزی در بعض مجالس مذاکمت این شعر بر زبان او جاری شد *

* شعر *

بهر کاری که همت می‌گماری نصرت از حق جو

که بر کنجشک دام افگندم و صید هما کردم

و فقیر چند بی‌تی باین سیاق تتبع نموده

* غزل *

ز غم رستم دل از قید تعلق تارها کردم

طراز خانه چون مسجد ز نقش بوریا کردم

زند صد بوسه بر اندام من خورشید قا خود را

خلاص از زیر بار منت بال هما کردم

کرة چون غنچه در دل داشتم در فکر خود سازی

شگفتم این زمان چون گل که پی‌راهن قبا کردم

نفس روح الامین در سینه می‌زدید از خجلت

هزار آمین ملک میگفت چون او را دعا کردم

ملا محمد بن حاجی عبد الحسین سابق الذکر جامع فضیلتین علم و عمل و مبرا از هر گونه منقصت و خلل و در امامت مسجد کرکر قائمقام والد ستوده سیر است حاجی محمد بن خواجه محمد علی عالمی محقق تحریر و فاضلی صاحب تصنیف و تحریر در اثبات مباحثات شرحی بر استبصار و هاشیه مدونه بر شرح نخبه نوشته و رساله در تحقیق عصیر در غایت بسط و تنقیح ملا محمد بن حاجی میرعلی صراف گنجینه نفایس علوم و معارف و مخزن اسرار فضایل و لطایف در نهایت صفای ذهن و دقت طبع و وسعت فکر و در جمیع کمالات مشارک برادر مهتر

* رباعي *

ای مهر مغیر روشنی بخش جهان می ذره ببقدر و تو خورشید زمان
خواهم ز غایت که تابد بر من نوری که تخلص عیان باشد ازان
و فقیر در ظهر رقعہ این رباعي نوشته * * رباعي *

ای صیرفی نقود افکار و خیال گنجینه دل ز داشت مالا مال
رایج بتو شد کمال چون سکه بزد اکسیری و حاجت نباشد بسوال
ملا علی اکبر بن ملا محمد بن خواجه معز الدین مذکور در اعلی مراتب
ذکا و شعور و در جمیع صفات حمیدہ و اخلاق پسندیدہ مشابہ والد مسطور
است - آقا علی رضا ابن آقا سمیع ابن خواجه غایت اللہ ابن خواجه
عبد الباقی مقدمی در دقت طبع و سلامتی ذات یگانه و در فن نجوم
کامل و فرزانه است - و الحال مدار تقویم این بلاد بر استخراج آن معرفت
نہاد است - ملا علی نقی ابن حاجی عبد الحسین سابق الذکر مرات
خواطرش نقش پذیر صور کمال و جام ضمیرش از شراب معرفت مالا مال
و در زهد و تقوی و سایر محامد اطوار مقتدی بسنت والد بذرگوار است -
ملا علی نقی بصیر ابن ملا محمد نقی ابن ملا عبدی محمد قاری
مذکور مصباح حقیقت در فانوس خیال افروخته و در عوض قوت باصرہ
نور بصیرت در دل اندوخته حاجی محسن ابن خواجه حیدر علی بہبہانی
قافلہ سالار ارباب یقین و سرخیل زمرہ سابقین و در مبادی حال در بلدہ
طیبہ بہبہان سالہا ملازم صحبت شیخ عبد اللہ بن صالح بحرین رحمۃ اللہ
و رضوانہ علیہ کہ از مشاہیر علمای روزگار و فضائی عالمقدار بود بودہ
و بعد ازان در مشاہد مشرفہ و سایر بلاد از فیض سایر علمای عصر انواع
استفاضہ نمودہ و در فقہ احکام دین بر طریقہ متوسطہ مابین اخباریین
و مجتہدین کہ صراط المستقیم ارباب احتیاط و یقین است قدم ثبات استوار

اکنون باضعاف مضاعفه بیوجوه و پایمال و لکد کوب ارباش ورنوند با وصف آن طباع ایشان را ملالی یا اذهان ایشان را گلالی یا در مبادی کد ایشان دهنی یا اختلالی یا در عقد عزیمت ایشان انحلالی متصور نیست - سید احمد بن سید محمد برادر زاده ابن ضعیف دهنش در غایت اشتغال و جمیع اوقاتش مصروف اشتغال است - ملا رفیع الدین بن حاجی محمد بن ملا کاظم ابن خواجه افضل شمع شعورش کفلقه الاصباح و ضمیر منبرش کمشکاة فیها مصباح و والد او از معارف اعیان عصر که از هر جهت مشمول نعمت الهی و در اصلاح امور مسلمین سالک طریقه نصیحت و خیرخواهی است سید زین الدین بن سید اسمعیل ابن سید صالح ابن سید عطاء الله ابن سید محمد ابن سید حسین صیاد مرغان اولی اجفکه معانی و صدر نشین انجمن شعاسائی و نکته دانی اکثر کتب مشهوره از نظرش گذشته و در طی مباحثات بر معنی اللبیب و مطول و استبصار و شرح لمعه و شرح نخبه حواشی متفرقه نوشته و سید صالح خان سید نور الدین و عم بلا واسطه سید نعمت الله است - حاجی عبد الرزاق بن حاجی خضر سابق الذکر خجسته سیرتی حمید الخصال محمود الاقوال و الافعال است - ملا عبد الله بن ملا محمد الذبحار امام جماعت و پیشوای اهل تقوی و قناعتست - حاجی علی بن ملا فرج الله بن درویش خدا داد مذکور پارسائی مقبول السیره و دانشمندی کامل البصیره است - حاجی علی ابن حاجی میرعلی صراف نقاد صنوف معارف و علوم و جواهری عوالی اللؤلؤی منطوق و مفهوم است - طبعش موزون و کمالاتش از حد افزون و بر اوایل شرح نخبه حاشیه مدون نوشته که مبلغ علم و استقامت سلیقه او از انجا معلوم میشود - و روزی در بعض مجالس مذاکمت این رباعی را در رقعه نوشته بدست فقیر بداد -

راه خدا - سالکان مسالک هدی - آبله پایان وادی طلب و تحصیل -
 سرگرمان مقاصد علیه بتفصیل - ثابت قدمان موافق وفا - روشن جبینان
 مقام صدق و صفا - حاویان محاسن خصال - سابقان مضامیر کمال - رهروان
 طریق موافقت و مسالمت - حافظان حدود مخالفت و مخالمت -
 همنشینان مجالس شهود - هم سفران کعبه مقصود - حلقه چون سیمای
 پاکان پر نور - و مجمعی چشم روزگار ازان کور * بیت *

این رفیقان همه گلچین گلستان همنده
 هم نوایان هم و بلبلان دستان همنده
 نیک بختان همه در مصر مواخات عزیز
 همه دلدار هم و یوسف کنعان همنده
 جمع گردیده بیکجا همه چون رشتۀ شمع
 همه دلسوز هم و سر بگریبان همنده
 همه همنروش ز خمخانۀ یک میکده اند
 همه همجوش ز یک باده و مستان همنده
 میکند عکس یکی جلوه در این این روزها
 چشم بکشوده بروی هم و حیران همنده
 یکسر مو نگرینند جدائی از هم
 همه چون زلف بتان سلسله جنبان همنده

و هرچند در این جزو زمان بسبب غلبه اهل فساد متاع معرفت کساد
 و بهر اهل علم منحصر در اذیت اعادی و حساد است - ارباب فضایل
 چون اشجار حریف پژمرده و اهل کمال چون بلبلان دی افسرده اند -
 و آن مقدار که این سلسله علیه در اعصار سابقه معزز و مکرم و از رواقب
 احسان خیرمندان مرفه و منعم و از همه جهت مقبول و مسلم بودند -

صحاف در کمال تقوی و تعفف و پرهیزگاری و نهایت ورع و زهد و دین داری است سلمه الله تعالی - شیخ محمود بن شیخ محمد بن حاجی علی بن امیر محمود ورع شعاری که جمیع صفات حمیده در او موجود و صفات زمیمه مسلوب و مفقود و فی الحقیقت از اولیاء الله معدود بود - و در سلامتی نفس و پاکی طینت و نصیحت و خیرخواهی و حفظ الغیب اصداقا و احباب و صدق قول و وفای عهد و قضای جوائج مؤمنین و سایر مکارم اخلاق نظیر نداشت - و در مراعات حقوق ایمان اصلا دقیقه فرو گذاشت نمی نمود - و دو سال قبل از این وفات نمود رحمه الله علیه مولانا مقصود بن علی الفجار برادر مولانا محمد و مولانا علی مذکورین بمؤدای ذریه بعضها من بعض برازنده محراب سدا و فرازنده منبر وعظ و ارشاد بود - و در سال سی و شش وفات نمود - میرزا مهدی ابن میرزا حبیب الله بن میرزا هاشم سابق الذکر در غایت ذکا و شعور و علو ادراک بود نهایت در اواخر حال ترک اشتغال نمود - و سه سال قبل وفات یافت *

فصل سی و سوم

اخوان الصفا که این فقیر بملازمت ایشان دایم الاستفاده و از برکت معاشرت ایشان ابواب فیض بر وجنات احوال کشاده فروزندگان شمع تحقیق و سیرابان رحیق تحقیق اند - واقفان رموز طریقت - عارفان اسرار حقیقت - دانشمندان نکات تنفیص و تذهیب - آگاهان دقائق آداب و ترتیب - مستجمعان مکارم اخلاق - متدبران آیات انفس و آفاق - عالمان معالم اصول و فروغ ناظران معاهد معقول و مشروع - مستنبطان احکام نذیل - مستکشفان استادان تفسیر و تاویل - سرشاران شراب طهور - متفهمان علوم بطون و ظهور - متعرضان نفحات رحمت - متیقظان اوقات غنیمت - ملتزمان

کاظم ابن استاد قاسم بن بخشی کرکری مردی صالح دیندار بود - سید
 محمد بن سید طاهر ابن سید عبد الله بن سید غیاث جمیع اوقات را مشغول
 مصروف اشتغال داشت - و در اواخر حال ببعض بلوکات بختیاری انتقال
 و درانجا وفات نمود - آقا محمد بن فتح علی آقای مذکور عالمی تحریر
 و فاضلی بی نظیر بود - سالک طریق رشاد و ناهج مذهب اجتهاد و ذهنی
 دقیق و فکری بغایت عمیق و دستی در فنون منقول و معقول دران
 و سلیقه مستقیم نکته پرداز داشت - و بعض فنون ریاضی مانند هیئت
 و اسطرلاب و حساب از افادات او در این بلد منتشر کرد - و سه سال قبل
 از این وفات نمود - ملا محمد بن خواجه معزالدین کرکری عالمی
 خجسته نهاد و صالحی موصوف بغایت سداد بود - و او را با ملا
 فرج الله و ملا کاظم مذکورین مدت الحیات عهد موافقت استوار و عقد
 موافقت برقرار بود - و در هیچ وقت جدائی از یکدیگر روا نمی داشتند -
 و همواره در انساب آداب مستحسنه و اجتناب احوال مستهجنه طریق
 همراهی می نمودند - آقا محمد بن قاضی نعمت الله مذکور اوقات
 خود را صرف اشتغال و در حداث سن تهذیب اخلاق بر وجه کمال
 نموده بود - نهایت آن مهلت نیافت - و در عهد جوانی روی از این
 جهان فانی بر تافت - میر محمد حسین بن سید محمد شاه مذکور ذهنی
 ثاقب و فکری صایب و شعوری بلند و فطرتی ارجمند داشت - و در
 اواسط حال باصفهان انتقال و مدتی مدید در مدرسه شاه ساکن و بعد ازان
 بمحل جعفر آباد اختیار سکنا و درانجا وفات نمود - ملا محمد صالح بن
 درویش جلال در غایت معرفت و شناسائی و اعلی مراتب ورم و پارسائی
 اسمی با مسمی و لفظی پر معنی بود - و در پنجاه و پنج وفات نمود -
 ملا محمد علی ابن ملا محمد زمان بن ملا محمد رضا بن حاجی فتح الدین

سیرت و سرپرست اختر اوج یقین بزم افروز حلقه متقین دانشمندی که بنیان
بیافش معاهد مشکلات حل پذیر و بلمعات افاداتش اذهان مستفیدون از
ظلمات جهل مستنیر رشکاب فیضش قلوب مسنعدون را از مزاحم ربانی
نشانه و زواجر وعظش در تنبیه اهل غفلت بمنزله تازیانه و بالجمله اطناب
در وصف آنجناب از مقوله مساحت مساحت غبرا نمودن و بحر محیط را
بمکیال پیمودن است - و چندی قبل از این جمعی از تلامذه در خدمت
مولانا بمباحثه نسخه محسنیه اشتغال داشتند - و چون در عبارات آن کتاب
صنعت ایجاز و اختصار زیاده از حد لایق بکار رفته و در اکثر مواضع شاهد
مدعا در تنقید اختفا از ناظران روی نهفته و جهت استیضاح مقصود رجوع
بکتاب مبسوطه ناگزیر بود - و بعض اوقات بسبب فقدان کتب یا مواضع
دیگر میسر نمی شد - لاجرم اشاره از ان عالی جناب بشرح آن کتاب
صدور یافت و بمعونت و توفیق الهی و همت آن فضایل پناهی بروفق
مروم باتمام رسید - و تا حالت تحریر بمباحثه همه روزه آن جناب و سایر
اصحاب قریب نصف آن تصحیح و تنقیح یافته و اگر در اجل موعود
مهلتی باشد عنقریب باتمام خواهد رسید - انشاء الله تعالی ملا علی رضا
و ملا علی نقی ابنی ملا محمد باقر سید محمد شاهي و ایشان در علوم
عربیّت فایق بودند نهایت ملا علی رضا را در اواخر حال مرض مالیخولیا
عارض شده از حیز انتفاع افتاد - و از عقب ایشان الحال کسی باقی
نیست - ملا فرج الله بن درویش خدا داد کرکری ذهقی و قله و فکری
نقاد و طبعی سلیم و سلیقه بسیار مستقیم داشت - و علوم عقلیه را از
جایی عبد الحسین سابق الذکر استفاده نموده بود - و در اواخر سال
چهل و شش وفات نموده میرزا فضل الله ابن میر ابو القاسم مذکور در کمال
صلاح و تقوی و قناعت بود - و در چهل و شش ایضا وفات نمود - ملا

یا کوکبا ما کان اقصر عمره و کذا تکنون کواکب الاستحار
و جاورت اعدائی و جاور ربه شتبان بین جواره و جواربی
و وفات او در سال چهل و هفت بود رحمه الله علیه - سید عبد الرشید بن
سید مقیم الحسینی در غایت زهد و صلاح و وزع و تقوی و فلاح بود -
و در سال چهل و سه وفات نمود - ملا عبد الرشید بن ملا نظر علی در
اوایل حال بتجارت مشغول بود - و بعد ازان همت بتحصیل علوم مصروف
نمود - و در اصفهان بافاضل هندی رحمه الله نهایت ارتباط و اختصاص
داشت - و این سلسله همگی ایشان موصوف بصفات حمیده و اخلاق
پسندیده اند - و حسن سیرت ایشان مثل زد السنه و افواه و زبان بدگویان
از تناول اعراض ایشان کوتاه است و از این سلسله است حاجی نعمت الله
بن ملا محمد زمان طیب سلمه الله که فی الحقیقت مایه است
بصورت انسان وایه ایست از آیات رحمت حضوت رحمن نفس
مبارکش نمونه انفاس مسیم و حدس صایدش را بر حدس بقراط
و جالینوس هزار ترجیح و میرزا محمد طاهر ولد او با حداث سن در
صفات مذکوره کامل و توفیقات الهی مجامع احوال او را شامل است -
و از همه جهت مقبول و مسلم و من یشابه ایه فما ظلم و سایر متطبان
عصر که الحال مدار معالجات مرضی بر ایشان است - همگی شاگردان
بلا واسطه آنحضرت و خوشه چینان خرمن پر برکت اند ملا عبد اللطیف
برادر ملا عبد الغفار سابق الذکر و او در مبادی حال باصفهان رفته تا آخر
مدت حیات در آنجا متوقف بود - و از آثار او کمال ذکا و فراست مستفاد
مولانا علی الفجار سلمه الله برادر مولانا محمد سابق الذکر شمع انجم
هدایت و ارشاد و مرکز دایره مکرمات و سداد مجموعه انواع
مفاجر شیرازه اجزای مناقب و مآثر نور حدقه بصیرت نور حدیقه حسنی

فصل سی و دوم

طبقه ثانیه که بعد از این طبقه نشو و نما نمودند همگی شاگردان سید نور الدین بودند - خواجه افضل ولد خواجه علی سابق الذکر و او در مبادی حال بعد از تحصیل مقدمات باصفهان رفته و در مدرسه شاه حنجره گرفته هشت سال در آنجا مقیم بود - و در علم موسیقی و تالیف نغمات نظیر نداشت - و اهل این فن در مشکلات خود بار رجوع می نمودند - و در ایام ماه رمضان که در مسجد جامع تلاوت قرآن می نمود خاص و عام جهت استماع صوت او مجتمع میگردیدند - و در سال پنجاه و چهار وفات نمود - حاجی خضر بن ملا محمد حسنین بن ملا جاگیر ابن حاجی خضر موکهی سلمه الله در سلامتی ذات و محامد صفات و حسن سیرت و صفای سرپرست و سایر اخلاق فاضله و ملکات عاده یگانه زمان است - و برادر او ملا علی نقی رحمه الله از مبداء حال با این فقیر رفیق جانی و برادر رضایی و ایمانی بود - و در حسن فهم و ذکا و جودت ذهن و سرعت انتقال از مبادی بغایات و از مقدمات بفتایم نظیر نداشت - و قبل ازین که کمالات او تمام از قوه بفعل بیاید و ابواب مراد بر وجنات احوال آن رضی الخصال کشاید در عنقوان شباب شربت کل نفس ذائقة الموت چشید - و مستوفی اجل صکیفه وجود آنفرد کامل را بخط بطلان کشید - و این شکسته بال بر فقدان آن مجموعه کمال اشک خسرت از دیدگان می بارید - و مضمون ابیات ابن ابی السرایا را مطابق حال خود میدید *

* بیت *

حکم المنيّة فی البریة جاری	ما هذه الدنيا بدار قرار
جبات علی کدر و انت تریدها	صفوا من الاقدار والاقدار
و مکلف الايام ضد طباعها	متطلب فی الماء جذوة نار

القلوب بود - و حسن خطی داشت که باجرت کفایت قضاات می نمود -
و از تلاش هدایا و صلوات اهل دنیا مجتنب بود - و در سال بیست
و هفت وفات یافت - میر محمد هادی برادر میر ابو القاسم سابق الذکر
مستجمع صفات رضیه و مکارم اخلاق بهیه بود - و خطی بغایت نیکو
داشت - که ارباب سلیقه از بلاد بعیده طالب بودند - و در سال سی
و هفت وفات نمود - و چهار پسر از او مخلف شده میر محمد علی
و میر محمد مجید که در عنقوان شباب وفات یافتند - و میر محمد شریف
که الحال قاضی این بلد است و میر محمد کریم که بالفعل در اصفهان
است مولانا نظر علی ابن خواجه محمد امین زجاجی حاری صنوف
کمالات و مفاخر و مستجمع صفای باطن و ظاهر بود و طبعی بغایت
لطیف و نفسی عقیف داشت - و فقیر کتاب مغاتیم را نزد او خوانده
و در سال چهل و شش وفات نمود رحمه الله علیه - و یک پسر از او عقب
مانده ملا عبد الکریم که الحال در نهاوند است قاضی نعمت الله برادر
قاضی عنایت الله سابق الذکر عالمی عامل و دانشمندی کامل بود - و در
سال صد و دوازده وفات یافت - شیخ یعقوب بن ابراهیم در علوم عربیت از
نحو و صرف و لغت و معانی و قرأت نظیر نداشت - و در فقه
و حدیث و اصول نیز مسلم و مرجوع الیه بود - و مصنفات بسیار مبسوطه
و مختصره و حواشی بر اکثر کتبی که از نظر گذرانیده بود نوشته نهایت
چون در امر فتری قدری تعجیل و بروایات شاذه و اقاریل مجهوله متروکه
بسیار تعویل می نمود - مصنفات فقهیه او مهجور و نواید و تحقیقات او
غیر مشهور مانده - و او از جمله معمرین بود - و در سال چهل و هفت در
حریزه وفات نمود *

میرفتند - و در سال سی و پنجم وفات یافت - ملا فرج الله بن ملا محمد حسین سید محمد شاهي طبعی دقیق و فکری عمیق داشت - و بحدت شعور و اشتغال ذهن از اکثر اقران ممتاز بود - و تمام اوقات را مشغول اشتغال داشت که لمحّه ببطالت مصروف نمی نمود - و این فقیر اکثر ایات را بخدمت او خوانده و از انقباس شویقه او فیض برده رحمة الله و رضوانه علیه - و در سال بیست و هشت وفات یافت - مولانا محمد بن علي النجار عالمی عالی مقدار و مرشدی کامل عیار و فاضلی فرخنده آثار بود - و در امور دین بغایت راسخ و متصلّب - و در امر معروف و نهی منکر مساهله و مدهنه روا نمیداشت - و در علوم شرعیّه خصوصاً تجرید و تفسیری نظیر بود - و از آثار اوست کتابی کبیر موسوم بمجمع التفاسیر و کتابی فارسی در سیرت ملوک و تدوین حواشی قران و جمع مابین شرح و متن تهذیب و استبصار و وفات او در سال چهل و یک بود رحمة الله علیه ملا محمد باقر بن ملا محمد رضای شانه تراش بغایت ورع موصوف بود - و ترجمه باب هادی عشر از مصنفات اوست ملا محمد باقر سید محمد شاهي برادر ملا فرج الله مذکور بغایت فضل و سداد و در علوم عربیه و شرعیّه استاد بود - و اکثر مبتدیان نزد او تلمذ نموده و از برکات فایضه او بهره یافتند - و بر اکثر کتب عربیت و تفسیر و حدیث حواشی نوشته که مبلغ اطلاع او از انجا مفهوم میشود - و فقیر کتاب شرح لمعه را نزد او خوانده - و در سال سی و پنجم وفات نمود - سید محمد شاه بن میر محمد حسین از احفاد میر نور الله سابق الذکر بود - مردی ظریف لطیف شیرین مقال بود - و طباعرا بصعبت او میلی تمام و رغبتی مالا کلام بود - و در سال بیست و پنجم وفات نمود - ملا محمد طاهر بن ملا کمال الدین کواف مردی خوش خمیره محبوب

بمصاحبت و تعطیل و در فن منطق مسلم بود - و در سال بیست و هشت وفات نمود - حاجی عزایت الله برادر حاجی ابوالحسن مذکور و او تا آخر اوقات عمر دست از اشتغال باز نداشت - و در فنون کمالات خصوصا علم طب بی نظیر بود - و در معالجات او کمتر خطا اتفاق می افتاد و حدس او بحدی صایب بود که بمجرد ملاحظه قاروره یا نبض مریض با اطلاع بر مجمل احوال او اخبار بغضای سابق و مبدء مرض و سبب آن و سایر خصوصیات می نمود - و آنچه از حذاق اطباء یونان و غیرهم بعنوان قدرت و غرابت در کتب متقدمین منقول است از مشارالیه مکرر بظهور می رسید - و وفات او در سال چهل و هفت بود - قاضی عزایت الله بن قاضی معصوم بن قاضی رضای سابق الذکر مردی خلیق نیکو سیرت خوش معاورة بود - و از حکام و اهل دنیا قبول تمام داشت - و مدت العمر بقضای این بلد مشغول بود - و در حکومت اول عبد الله خان وفات نمود - ملا عیدیمحمد قاری بن ملا صالح بن درویش شمس و ایشان از قدیم الایام متولیان مسجد جامع بودند - مردی وقیع خوش صحبت بود - و از علم لغت و تجوید و ادبیات و شرعیات خصوصا فقه مواریث بهره تمام داشت - و مدت الحیات مکرر محکمه بود - و در سال سی و هشت وفات نمود - و ولد او ملا محمد تقی خلیفه او شده و او طبعی موزون داشت - و کتاب نهج البلاغت الحق علامه حلی را رحمة الله علیه ترجمه لطیف نموده که مبلغ کمال او از انجا معلوم می شود - و در سال پنجاه و هفت وفات نمود - فتح علی آقا ابن آقا محمد ابن آقا اسد الله و او بالاصل از طایفه قزلباش جغتای بود - و فطرتی بلند و طبعی ارجمند داشت - و بواسطت سید دست از خدمت دیوان کشیده و بتحصیل علوم اشتغال ورزیده و همیشه سائر قوافل بود که بمشاهد مشرفه زیارت

و کم معدوم مستعصم بذیوله فساق الیه المکررات و اکثری
 طول المعالی او حشت بعد فقهه و ربع المرایا و المائر اقفوا
 جزعنا و کان الصبر مناسنجیه لرزنگ لانسطیح ان نتصبوا
 و لکنما للعید لیس وسیله الی صرف ما امضی الاله و قدرا
 بتوات من روض الجنان مبورا یغما و ریحاننا و روحا و انهرا
 میر ابو القاسم بن میر محمد بن میر عیسی شیخ الاسلام از احفا و میر
 نور الله سابق الذکر و در اجازتیکه سید یحیی شریف خود جهت او در
 ظهر بعض کتب حدیث نوشته اطرأ مبالغه بسیار در وصف او نموده و در
 عفووان شباب وفات نمود - ملا احمد بن ملا کاظم کبابی مردی خلیق
 شیرین گفتار بود - و بهم قضا چند وقتی قیام نمود - و چون مردم
 از طور سلوک او ناراضی بودند تغییر یافت - و در چهل و شش وفات
 نمود - حاجی عبد الحسین بن حاجی کلب علی کرکری مردی عالم
 عامل پارسا بود - و مدتها در اصفهان و خراسان اقامت و از فضلا و علمای
 آن بلاد استفاده نموده بود - و همواره بالطبع مایل بانزوا و خمول و از
 صحبت اهل دنیا منحرف و ملول بود - و در علوم عقلیه ید طولی
 داشت - در سال چهل و یک رخت از این سرای عاریت برداشت -
 ملا عبد الغفار بن خواجه تقی بن خواجه طالب بن خواجه اسمعیل ابن
 خواجه افضل سابق الذکر مردی خوش صحبت بود - و از امراء و حکام
 حظ تمام داشت - و باین سبب اکثر اوقات هفگامه درس او معطل
 و سر رشته اشتغال او مختل بود - و در چهل و هفت وفات یافت -
 خواجه علی بن خواجه اسمعیل بن خواجه افضل صراف و او بقوت شعور
 و مزید ذکا و حسن ادراک از اکثر اقران ممتاز بود - و با وصف کثرت
 احتیاج و شدت فقر بتعفف و استغنا مدار می گذرانید - و اکثر اوقات نیز

فصل سی یکم

چون حضرت سید نعمت الله رحمة الله و رضوانه علیه در دار المومنین شوشتر اختیار توطن نمود - و مردم را با کتساب علوم و معارف رغبت افزد - همه مشتغالون و مستعدون بمدرس آن عالی جناب شتافتند - و در ظلال تربیت آن بزرگوار نشو و نما یافتند - و اسامی جمعی از ایشان بتدریب حروف بنهجیکه در ذکر رجال معروف است در این تذکره ثبت می شود - حاجی ابوالحسن بن حاجی زمان بن حاجی عزایت الله سابق الذکر دانشمندی آگاه و در صفای ذهن و حسن فهم و سرعت انتباه آیه بود - از آیات الله و در مروت و فتوت و حسن سیرت و علوفطرت و سایر مکرم اخلاق و محاسن خصال بحد کمال بود - و در شهر صفر چهل و سه وفات نمود - و این ضعیف چند بیتى در مرثیه او گفته *

اطار عن الجفن الکری طارق سری	و اوقدنی اضلا عفا لاهب الاری
و اخبر ان المجد غاضت عیونه	و نجم المعالی غاب فی افق الثری
و هد من العلیاء اسمی بوجه	و اوطدار کان السماحة و السری
و عون المزیایا قد اصیبت ببعلا	فقم من هلوغات نوابد حسرا
یخن مجیزات بکرب و انه	الا این من یغشی المکرم فی الوری
و این الذی یرجی لکل کرهه	و یلقی الوقود المستضیفین بالقوی
و این الذی یسدی الایادی موسعا	علی منعم ضاقت یداه فافقوا
و من للایامی الفاقدات عشائرا	و این الذی یکسی الیتامی عن العری
و عروة من امسی و اصبح نایبا	و لا نکه رخو الیدین عن العزى
و کم بائس و افاه صفراء کفه	فعاد نعیم البال ملان بالثوری

دانه لالی شب‌نم صبحدم در رخت گل
 خنده بازیچه با لولوی عمانی کند
 گرد راه شوخ چشمان در فضای کوچه باغ
 سرمه در آوازه کحل صفاهانی کند
 عقدها چون تاک دارم در دل پر خون فقر
 حل مشکلات مگر ساقی بآسانی کند
 ساقی کوثر جوانمردی که هر انگشت او
 صد ید بیضا بکار پیر عمانی کند
 سر در ارباب همت آنکه بر روی پلاس
 حکمرانی بر سر تخت سلیمانی کند
 از ازل همدستان گردیده تا در درگهش
 خضر سقایی کلیم الله دریانی کند
 آن شهنشاهی که هر جا گستراند مائده
 صد مسیحا بر سر خوانش مگس رانی کند
 از دم پر فیض او جبریل با لوح و قلم
 معرفت ادراک چون طفل دبستانی کند
 مختصر باید سخن در مدح آن عالی جناب
 بی ادب باشد گدا چون قصه طولانی کند
 یا امیر المؤمنین از فیض عامت همگی
 کشیدیم در چار موج غم نگهبانی کند
 نامه ام یکباره سازد از خط باطل سفید
 فارغ البالم ز قید وهم ظلمانی کند
 در ستانت شاد کام و دشمنانت نابکام
 تا جبین صبح از فروغ مهر نورانی کند

بر فراز کوه و روی دشت از فیض سحاب
 سپهر نو خیز خیز موی زندانی کند
 آنچه را در عرض سال آماده سازد چرخ پیر
 گستراند جمله چون مفلس که مهمانی کند
 جوش گل هرسو در اطراف خیابان جشنها
 چون چراغان شب نوروز سلطانی کند
 تازه گردد در چمن هر گونه طرح بزم و عیش
 بلبل شوریده آهنگ غزل خوانی کند
 هر طرف باد صبا دامن کشان دوزان زنان
 وز طرب گل در گلستان رقص شروانی کند
 نسترن چادر بسر پوشیده از نا محرومان
 با حریفان در لباس آلوده دامانی کند
 بوی گل چون نگهت پیراهن یوسف ز مصر
 نور بیفائی به چشم پیر نفعانی کند
 دمبدم از مهر مهد سبز طفل غنچه را
 دایه باد صبا گهواره جنبانی کند
 شاخ گل سبیل ز دم باد صبا چون زلف یار
 گاه جمعیت کند گاهی پریشانی کند
 حسن گل هر صبح افروزد عذار آتشین
 خون حسرت در دل لعل بدخشانی کند
 سر بطنازی کشد چون غنچه از شاخ انار
 رنگ خجلت در دل یاقوت زمانی کند
 گستراند لاله در صحرا بساط مخملی
 خار در پیراهن گلهای بستانی کند

شیخ صاحب معرفت صنعان صفت پیرانه سر
کار خود را سخت بپزند سمست ایمانی کند
کم کند از بیکخودی صوفی شمار اربعین
دست در جیب هوای نفس شیطانی کند
سرکشد مستانه از خم فلاطونی حکیم
آنچه دارن جمله صرف جسم روحانی کند
پارسا بیرون شتابد از حریم اعتکاف
در خرابات مغان کاری که میدانی کند
پیر مکتبخانه علم و ادب چون ابلهان
از هوس بیهوده بازیهای طفلانی کند
حاجی از راه حرم نیست کند احرام باغ
عشق را لبیک گوید جان بقریانی کند
خواجه جان سخت از همینچه بکشاید گره
رایگان ریزش چه کشتیدان طولانی کند
دل بصحرای جفون هر دم کشاید بال شوق
خندد کبک دری بر عقل یونانی کند
نسخه دستور استاد رصد بند خیال
چون خط تقویم پاری کهنه بطلانی کند
دست استاد ازل بهر رموز معرفت
نقشها بر گل بشکل خط سریانی کند
قفل از مخزن کشاید ابر و بر دریا و کان
چون کف ارباب همت گوهر افشانی کند
روح بخشاید بعالم جذبش رگهای ابر
هم چنان کاندن بدن رگهای شریانی کند

نموده و اکتون احفا و عیشی و عبائی و غیبی معروفند نهایت از دیگران
 احدی معروف نیست - و از ملا حلمی خود نیز بهیچوجه اثری و نشانی
 و بغیر یک نسخه سقیم از دیوان او چیزی بنظر نرسیده - و این ضعیف در
 ایام طفولیت از خواجه عبدالمحمد زایرا که مسلم شعرای عصر و مفجمله
 معمرین بود - و ظاهرا در اوایل حال خود ادراک اواخر عهد ملا حلمی
 نموده باشد - استماع نموده که هرگاه ندما از مولانا تاریخی سؤال
 می نمودند - بدیهه ماده آن بزبان او جاری میشد - و بعد ازان قطعه
 موزون می نمود - و ملا کاسبی سابق الذکر شاگرد ملا حلمی است - و در
 دیوان ملا حلمی در مدح علی پاشا والی بصره قصیده مسطور است از
 بحر رمل و در دیوان ملا کاسبی ایضا به تتبع آن مطلع ملا کاسبی است *

* مطلع *

عید قربان شد که چشم یار فغانی کند

هرکه را بیند بخیخ غمره قربانی کند

و این ضعیف در مدح حضرت امیر المومنین تتبع نموده چند بیتی

* بیت *

ثبت میشود *

نو بهار آمد که نرخ عشرت ارزانی کند

می فروش از گرم بازاری گرانجانی کند

محتسب از کف دهد بیرون عنان اختیار

توبه کار از کرده اظهار پشیمانی کند

زاهد دیندار ترسم روزه بکشاید بمی

کیش ترسائی در آیین مسلمانان کند

آنکه از شب زنده داری مهر دارد بر جبین

چون برهن بت پرستی نقش پیشانی کند

در ابدادی عشاق و ذره بنگر
 صفای وادی ایمن سنای آتش طور
 چراغ بزم محبت بود نه خورشید است
 که هر صباح جهانی ازان شود پر نور
 صفای ظاهر و باطن معجز که ممکن نیست
 مگر دمی که زنی آستین بشمع شعور
 ز دل برون نکنی تا حدیث چون و چرا
 رموز نشنوی از ساکنان بزم سرور
 دلا ز مردم دنیای دون صغیر و کبیر
 وفا معجز که از ایشان نیاید این دستور
 گهی بسجده انصاف سر فروز آرند
 که شهنشاه امامت کند ز غیب ظهور

و له فی الغزل

سربخوابی دلم چند دهی تو فاز را
 کرم کند نگار تو زمزمه نیاز را
 شمع حقیقتم مگر نور هدایتی دهد
 ورنه چه روشنی دهد مجمره مجاز را
 از پی بردن دلم چند بشیوه فریب
 بر سر یک دگر زنی سلسله دراز را

و ملا حلمی در صنعت تاریخ دستی دراز و دهنی نکته پرداز داشت -
 و اکثر وقایع کلیه و جزئی را تواریخ مناسبه گفته و قطعات مرزونه نظم نموده
 مانند وفات ملا عیسی و ملا عبائی و ملا حامدی و ملا سلیمان و رشید او
 عقیبی و غیرهم و ضمن قطعه تاریخ هر یک مبالغه بسیار در مدح او

بن شاه سلطان حسین در ایامیکه نادر شاه به هندوستان بود حسب الامر رضا قلی میرزا ولد اکبر و ولیعهد او در سبزوار مقتول و بعد ازان نادر شاه نیز مقتول و جمیع اولاد و برادر زادگان او در عرض مدتی قلیل همگی بتهمت سلطنت مقتول واحدی از ایشان باقی نماند *

* بیت *

سر بلندی مکن اندیشه که همچون ناخن

هر که در بند قویست سرش در خطر است

فصل سی ام

مولانا محمود حلمی شوشتری شاعری تیز زبان و فصیحی نکته دان دیو - و او را در مدح علی سلطان و طهماسب سلطان و شبلی سلطان سابق الذکر قصاید متعدده است که در دیوان او مذکور است و در مدایح میر محمد باقر و میر صدر الدین ابن میر سید علی صدر و مراثی ایشان مقطعات بسیار دارد مشتمل بر انواع صفایع شعری از ترجیع و ترکیب و توشیح و غیر ذلک که از انجا کمال قدرت او در فن سخنوری مفهوم میشود - و او را با ابو طالب کلیم معارضات و تعریضات بسیار است که ناظران از سیاق سخن او استنباط می نمایند - و آنچه از دیوان او موجود است قریب بشانزده هزار بیت می شود - سوای آنچه اسقاط نموده اند از هزلیات و اهاجی رکیکه و او را در مدح استاد ملا حامدی غلو و مبالغه بی پایان است - و قصیده در مدح حضرت صاحب الزمان علیه السلام بتکلیف استاد حامدی در دیوان او مسطور است - و چند بیتی ازان جهت انموذج ثبت میشود *

* قصیده *

شراب اهل محبت بود می منصور

شهید عشق نفوشت بجز شراب طهور

اصفهان نمود - و چون استیلا یافت پادشاه را در یکی از عمارات مخصوصه
محبوس و برادران و اولاد او را که در اصفهان بودند همگی را مقتول
نموده و جمیع خزاین و ذخایر سلاطین سلف را از نقود و اسلحه و دواب
و غیر ذلک متصرف گردید - و قشون باطراف فرستاده اکثر بلاد فارس
و عراق بر او مسلم شد - و سکه او در همه جا جاری گردید - و چون او را
خبط دماغی عارض شد که بعض سخنان و حرکات بیهوده از او بظهور
میرسید - اشرف سلطان بن حاجی انکرة که عمزاده او بود او را مقتول
و خود بجای او جلوس نمود - و چون اشرف شاه از اصفهان فرار نمود در
عرض راه که بقندهار میرفت او هم مقتول گردید - و در خلال این احوال
شاه سلطان حسین بدست یعقوب خان افغان مقتول گردید - و صفی میرزا
که در خوزستان صاحب طبل و علم بود در کوه کیلویه ایضا مقتول
و شخصی دیگر در محال دیفاران ظهور نموده خود را عباس میرزا نام
و بسلسله صفویه منسوب می نمود - و اراده شوشتر نموده در حوالی شهر
جمعی از طایفه افشار کندزلو او را استقبال و در همانجا مقتول نمودند -
و سید احمد خان بن میرزا ابو القاسم بن میرزا را دو متولی روضه رضویه
که از جانب مادر نسب بصفویه میرسانید - در بلاد فارس مدتی نویت
دولت کوفته بالاخر مغلوب افغان و مقتول گردید - و اسماعیل میرزا نامی
در بلده ماسوله طبرستان ایضا بادعای نسبت صفویه ظهور نموده
آخر الامر مقتول و ملک محمود سیستانی را از نسل ملوک کیان قدیم
در مشهد مقدس صاحب سکه و خطبه و جیقہ شده بالاخره او هم مقتول
و شیخ احمد مدنی در بلاد بئادر و سواحل فارس رایت ریاست افراخته
و بخدایع و لطایف الحیل خلقی کثیر از عوام الناس را مرید خود ساخته
مدتی مدید در امر خود مستقل بود - و عاقبت مقتول و شاه طهماسب

خود را تغییر داد همین اسمعیل میرزا بن شاه طهماسب بود که در ایامیکه پدر بزرگوار در یکی از قلاع خراسان او را محبوس داشت بسبب همصحبتی یکی از علمای مخالف که در آنجا نیز محبوس بود مذهب تسنی اختیار نموده بود و چون پدر او وفات یافت و نوبت دولت باو رسید متظاهر بانحراف از طریقه اسلاف گردید و او خود منجمی بی نظیر بود که از معاشرت همان عالم استفاده نموده بود و جلوس در مجلس پادشاهی و سکه و خطبه و جیقه و سایر خصایص سلطنت را موقوف داشت بساعتی مسعود که خود اختیار نموده بود و قبل از رسیدن آن وقت اجل او رسیده چون بسبب غلو در تسنی قلوب از او منحرف بودند او را مسموم نمودند و برادر او شاه محمد خدا بنده منصوب گردید و سلسله صفویه سادات و علما و اشراف را بغایت تکریم و تعظیم می نمودند و مساجد و مدارس و بقاع الخیر بسیار بنا نهادند و وظائف و ادارات و سیور غالات و اوقاف و رواقب فراوان مقرر داشتند و طلبه علوم را نیکو تربیت نمودند و در مالوجهات و ماخوذات دیوانی تخفیفات و مسامحات بسیار از ایشان واقع میشد و رعایا بر فاه حال و فراغ بال زندگانی می نمودند لیکن شاه سلطان حسین مردی عاجز ضعیف الرای بود و از عهده نظم مهام سلطنت بیرون نتوانست آمد و در امور عظیمه عزیمتی که ملوک را می باید داشت و در ضبط قواعد ملک فرو گذاشت بسیار می نمود - و چون این احوال بطول کشید قوانین مقرر اسلاف خلل پذیرفت - و نفوس شیریره آغاز خلاف و عصیان نمودند - و در هر طرفی صاحب خروجی پدید آمد - و فتنها برپا شد و معموها بخرابی کشید - و در مالیات دیوان کسر فاحش بهم رسید و وظائف و سیور غالات مقطوع گردید - و سپاه از استعداد افتادند - و رفته رفته باینجا منتهی شد که محمود از قندهار قصد دار السلطنت

آل کنیر طریق مواسلت و مواخات مسلوک گردید و ابواب رفت و آمد از طرفین مفتوح و عهود صداقت و یکجهتی را بایمان و موافق مغلظه استوار نمودند و شیخ علوان بن شیخ سعد خان با فوجی از ملازمان در منزل بغوار بختیاری بمعسكر علیمردان خان پیوسته تا اکنون درانجا متوقف میباشد و از معارف دزفول نیز جمعی کثیر ملحق و رسم خدمتگاری بتقدیم رسانیدند و معظم الیه باقتضای سخاوت ذاتی و فتوت فطری نسبت بهر یک علیحده انواع مکرمات و مروت معمول و انکسای جوایز و صلاهی لایقه مبذول داشته همگی را مشمول ریزش و احسان فراوان نمود و با وصف آنکه اکثر ذخایر و نقودان سرکار بسبب فتوری که رخ نموده بود از دست رفته بمذلول مصدوقه ما بالذات لم یتغیر در همت ذاتی و فطرت جبلی بپیچ وجه نقصی و قصوری راه نیافته و باشاعه صغوف مواهب صیت کرم باقصی بلاد عالم رسانیده و رکائب عزم باستفتاح مقاصد عظیمه متوجه گردانیده و نرد زبردستی با فلک حقه باز باخته بمضمون بیت حافظ شیرازی مترنم ساخته *

* بیت *

کمند صید بهرامی بیفکن جام جم بردار
که من پیمودم این وادی نه بهرام است و نه گوزش

فصل بیست و نهم

نواب مالک رقاب شاه سلطان حسین بن شاه سلیمان بن شاه عباس بن شاه صفی بن صفی میرزا ابن شاه عباس بن شاه محمدخان بذده بن شاه طهماسب بن شاه اسمعیل صفوی پادشاه هشتمین این سلسله بود و ایشان همگی امامی مذهب بودند و در ترویج این مذهب و نسخ سایر مذاهب مساعی بالغه مبذول می داشتند و از این سلسله کسیکه مذهب

مشارالیه نهضت نموده از هواخواهان و مفسودان جمعی کثیر متابعت نمودند و آل کثیر باین جمعیت قوی حال گردیده در کنار رود کرخه منزل ساختند و مولی مطلب با عساکر خود در مقابل ایشان در انطرف شط نزول نمود - و چون موسم بهار و آب سیل در طغیان و عبور از شط متعذر بود طرفین مدتی مدید از تفاول یکدیگر ممنوع بودند تا بعد از فرو نشستن آب و پیوستن عباس قلی خان بمولی مطلب باین طرف عبور نمودند و نایره محاربه و مجادله و قتال اشتعال ورزیده مدت چهار ماه بدین منوال بگذشت و همه روزه جمعی از طرفین مقتول و جمعی مجروح میگرددیدند - و باین تقریب بسیاری از زروع بکلف رسیده حفرانهای کلی و ضررهای بی پایان بعباد الله رسید و ضعفا و دردمندان بغایت متضرر گردیدند و در اکثر معارک سید فرج الله لوازم فرزانیگی معمول و اعراب بوجود او مستظهر بودند تا اوایل ماه مبارک رمضان آن مقدمه بخوی از انکاح صورت نوعی پذیرفته هر یک بمنزل خود مراجعت نمودند و در خلال این احوال نواب اسمعیل شاه باتفاق جمیع امرا و امفا و ارکان دولت و عساکر رکاب از دار السلطنة اصفهان بقصد تادیب و تنبیه سرکشان فارس حرکت نمود و اختیار امور دولت و حل و عقد کلیات و جزئیات احوال سلطنت از هر جهت با علی مردان خان بن علی حیدر آقامی ناظر بختیاری چارلنگ بود و در حین معاودت از شیراز فیما بین امراء اختلاف و نزاع طاری شده نواب اقدس باتفاق کریم خان زند و علی صالح خان هفت لنگ بختیاری و سایر خوانین روانه اصفهان و علی مردان خان با اتباع خود را بکوهستانات گرمسیر بختیاری کشیده و چون سلسله سرخیلان بختیاری را از قدیم الایام با آبا و اجداد کرام سید فرج الله مذکور رسم پیری و مریدی درمیان بود بواسطت سید فرج الله فیما بین علی مردان خان و شیخ سعد خان سابق الذکر و سایر مشایخ عرب

این سلسله بفراغت روزگار گذرانیده بودند کار اخلاف بمشقت و پریشانی افتاد و ناخن فکرت بهیچوجه عقده از فرو بستگیهای ایشان فکوانست کشاد اتی الزمان بنوة فی شبیبة خبرهم او تیناة علی الهم

فصل بیست و هشتم

در شهر صفر هذۀ السنۀ عباس قلی خان سابق الذکر که در محال پشتکوة فیلی مقیم بود بدزفول معاودت نمود - و اهل بلد با او یک جهت گردیدند و مهر علیخان که تا آنوقت حاکم بود از شهر بیرون آمده بقلعه بتدبار که خود در یکفر سخی بنا نموده بود قرار گرفت و مفسوبان و اتباع درانجا باو پیوستند و عباس قلی خان در دزفول مستقل گردید و شیخ حرب بن کریم بن حنیفر که با مهر علیخان نسبت مصاهرت داشت تعصب نموده شیخ سعد خان را با سایر مشایخ آل کثیر بمحاصره دزفول کشانید و حاجی طالب بن حاجی صوفی بن پرویز آقای کرجی دزفولی را که منجمله مخصوصان قدیم عباس قلی خان و جهت انتظام مهم او وارد حضور مشایخ شده بود مواخذۀ و مصادره نمودند و در این مولی مطلب با اتفاق ثامر بن القادر بن عبد الخالق بن فریح و شیخ مذکور بن عبد الید بن بلاسم و سایر مشایخ آل سلطان آهنگ تاخت و تذبیه جماعت آل کثیر نمودند و قبل از حرکت از حویزه این معنی را ببعض اعیان این ولایت اعلام و ایشان را از حقیقت اراده خود مطلع ساختند و مشایخ آل کثیر بعد از استماع این خبر از محاصره دزفول بر خواسته باستعداد مدافعه دشمن پرداختند و شیخ عبد الاله بن عرمان بن خنیفر بخصوص استمداد از اهل این ولایت عموماً و از نواب محمد رضا خان خصوصاً وارد شهر گردید و سید فرج الله بن سید محمد صادق کلانتر که با نواب عالی نسبت مصاهرت داشت برفاقت

و مضافات آن مهک و لبانک و غیر ذلک و در ویست جریب از مزارع حویزه و از عسکر مکرم و زامهرمز و سایر بلوکات خوزستان و او را هزار و صد دینار نقد همه ساله بخوی که از ایام خلغای بنی عباس مقرر و مستمر بوده با اقطاعات دیگر که الحال اسم هیچک معلوم نیست الا کشتی سرخان و آنچه از طاشات کوشک بسبب احیاء موات شرعی اختصاص یافته و تاکید و مبالغه بسیار در مراعات و تقویت جانب مزارعان و بر زیرکان و کارکنان شیخ زاده معظم و معاف و مطلق داشتنی بساتین و فخیلات و مزارع برنج و جوزق و سایر حبوب صیفی و شتوی که در بلاد خوزستان داشته باشد از کل تکالیف دیوانی هوائی و مستمری و بیکار و تکمیل و ستخره و وجوه تمغا و غیر ذلک بهر اسم و رسم کائنا ما کان و دیگری مورخ بتاریخ سبع و خمسین و سבעمائه بدرنول بمضمون تحسین بنای مدرسه و خانقاه شوشتر و اینکه چون عالیجناب مشار الیه بقبول انداز جهت مصارف این در بنای خیر راغب نبود قریه مرغا من اعمال دستوار با رعایا و زارعین آن محل بصیغه اقطاع تملیکی بجنابعالی و اولاد او نسل بعد نسل الی ان یرث الله الارض و من علیها ارزانی داشتیم فمن بدله بعد با سمعه فانما ائمه علی الذین یددلونه و از مطالعه این پروانجات مفهوم میشود که سلاطین سلف را بعمارت بقاع الخیر و ابواب البر عنایت عظیم بود و این معنی را سبب نیکفامی و رؤس فیدی دنیا و آخرت خود میدانستند و باین سبب هر لاحق بر سابق میافزود و علما و اشراف را روز بروز کار بالا میگرفت و ترقی در احوال بهم میرسید و مردم را باین سلسله رغبت و حسن اعتقاد زیاد میشد و چون این شیوه بنهایت رسید بمضمون

اذا تم امر نقصه ترج زوالا اذا قبل تم

باصابه عین الکمال قصر جلال این طایفه خلل پذیرفته و کوب رفعت این کوه از اوج شرف و قبول بحضیض هبوط و افول منزل گرفته و آنقدر که اسلاف

بازان تا متصل به بشرآباد و اراضی برونان و بستان طالش علیا واقع در برونان و دولابها و شیب و شاه روان و اراضی سعدآباد و مزارع و بخش شکرستان و بستان ملکدار و قریه کفعاو بیشه میقاتان و انهار بهاء الدین شریف و از این مقوله موقوفات بسیار ذکر یافته که اکنون حقیقت هیچک معلوم نیست و چیزیکه اسم آن بر جا مانده همین طالش علیاست نهایت رسم و تقییت ازان مسلوب و در عداد املاک خالصه معدود و محسوب است و در اصل بلدد و موضع بقعه معروف بشیخ اسمعیل میباشد یکی حوالی رود دودانگه در محله مالمیروان الحال خرابست دیگری مابین محله خراطان و علاقان وان نیز مشرف بخرابیست و محتمل است که یکی از این دو همان شیخ اسمعیل قسری باشد و این عمارت موجوده الان بنای شخصی از ارباب خیر است حاجی جلال نام معاصر ملا کاسبی سابق الذکر و تاریخ آن در دیوان کاسبی بدین وجه مذکور است *

شیخ اسمعیل قسری آنکه بود بحرقة-وی زبده خیل کرام
 در طریقت قدوة اهل سلوک در شریعت پیرو خیرالانام
 در دل حاجی جلال الدین فکند تا کند تعمیر این عالی مقام
 کرد آفمومنی ز فرط اعتقاد جهد نا این کار یابد انتظام
 عبدی بنا دگر از روی صدق کرد در این باب سعی و اهتمام
 کاسبی تاریخ آن جست از خرد گفت کو نیکو مقامی شد تمام

و با این وقفنامه دو طغرا رقم بیرون آمده طوماری بسیار طولانی مشتمل بر و صلات بسیار و همه جا بر سر وصل از رو باسمه بسیار بزرگ بسرخی زده اند مشتمل بر کلمه تهلیل و اسماء حضرت رسالت پناه و چهار یار و در یکی ازان در اسم صاحب رقم الواثق بالمعبود محمد بن محمود مورخ بتاریخ اربع و اربعین و سبعمائنه بحوزة بمضمون امضای اقطاع مزرعه مرغا از دستوا

* شعر *

گیرم که فلک همدم و همراز آید نا سازی بخت بر سر ساز آید
یاران عزیز از کجا جمع شوند این عمر گذشته از کجا باز آید

فصل بیست و هفتم

در این سفوات قحط بسیاری از خاندانهای قدیم بر افتاد و مردمان عزیز از آبرو بیرون رفتند و ذخایر و نفایس که روزگارهای دراز در زوایای مخازن و محازر مضبوط بود در معرض بیع دست بدست افتاد و باین تقریب نوشتجات کهنه بسیار که بعلت بعد عهد احدی از اهل عصر بر مضامین این ها مطلع نبود بیرون افتاده مردم بمضمون آنها اطلاع حاصل نمودند ازان جمله وقفنامه مسجل بسجلات بسیار از اعیان علما و سایر معارف مورخ بتاریخ خمس و ستین و سבעمائه که اکنون چهار صد سال تمام است باین مضمون که محمد بن اسماعیل بن عبد اللطیف بن اسمعیل ابن غیاث الدین محمد بن شیخ الوری کهنه الدین اسمعیل الفصری در محله چهلخه شوشتر بقعه مشتمل بر مسجد و مدرسه و خانقاه بنا و املاک بسیار ارثی و احدثی و ایتیاعی و اقطاعی بموجب ارقام موجوده ملوک عصر جهت مصارف ایتیاعیه مذکوره بشروط و قیودی که بتفصیل تمامتر در نهایت دقت و احتیاط مرعی و منظور داشته است وقف نموده و وقفنامه بخط واقف مذکور است و از شروعی که از جهت حزم و تأکید امور مزبور و کوتاه کردن ایدی متغلبین تحریر نموده نهایت رزانت رای و متانت خیال او معلوم میشود و املاک بسیار دران نوشته نام برده شده ادثر آنها الحال مجهول و متغیر الاسم و الرسم ازان جمله قیسویه بزرگ و کوچک و آسیای صوابی واقع در بند ترازو و آسیای واقع بر پایه پل برونان و اراضی شربآباد و طاشقان از بند ماهی

املاق - در دیوان بندگان عالی همه همین عرایض شکوه روزگار خواندنی و در
 سرای دولت پیرا همین مهمان عزیز آمدنی و ماندنی - بمیر و نان بجمع
 ذخایر در کار و فنون معامله منحصراً در ذمیمه احتکار - گوشت چون کبریت
 احمر روی نهفته - و مرغ و جود عنقا گرفته - بزغاله در بازارها عزیز از قوچ
 اسمعیل - و ماده گاو هم بهای بقره بغی اسرائیل - ماهی از چشمهای
 سفرة دام صیادان نهنگی جسته - و در قعر طبقه هفتم بماهی زمین پناه
 جسته - کلفک از های و هوی قهال دست اندازان لانگیر خود را بفلك
 رسانیده و از هول جان بزیز بال نسر طایر کشانیده - آهو از بیم سگ
 شکاری در پشت کوه قاف قلت متواری و گرگان رویاه باز شیر شکار در
 کمال خجالت و خواری - چون بهله بدست تپی معاودت و طعمه فوشرا
 از قصابخانه مصاعدت - اسپان تازی از بیعلیقی بصورت اسپ شطرنج
 نزار و خران گران بهای مصری و لحنائی از زار گرسنگی در زار زار - و چند
 سال حال بدین منوال بگذشت و قسارت بر قلوب مردم غالب شد
 و رحم و مروت بالمره زایل گردید - و مهر مادر از فرزند برخواست
 و ضعفا باطعمه غیر معتاده میل نمودند و انواع امراض عزیمه پدید آمد
 و موت شیوع بهمرسانید و چنان شد که اکثر خلق از اصل بلد و بلوکات
 خصوصاً بلوک میاذاب بآلف رسیدند و بقیة السیف در کمال پریشانی
 و ناتوانی بانظار اجل موعود باقی مانده لیکن در اوایل این سال آثار
 فی الجلال فی الجملة بظهور رسیده و محصولات بهتر از سنوات سابقه
 بعمل آمده و تسعیرات مقداری معتد به نازل نموده و اگر این فتنه که
 بالفعل در عربستان برپا شده است زود فرو نشیند و اشرار مدفوع شده
 امنیتی در طرق و شوارع پدید آید امید هست که حال مستقیل بهتر از
 عاضی باشد *

عصفور - و متوسطان چون ابن جوالیقی بفکر مسئله حاصل و محصول و توسعه ظرف و جار و مجرور - و مفتهبیان چون میر باقر تاپو در سر محلات بتحریر مسئله احتکار و تفقیح نصاب غلات - خدمه بقاع مدتها آش حیز نخورده و عمله موت از حسرت نان و حلوا مرده - مهمانان از آمدن و نرفتن چون آزار ضیق النفس و طغلیلیان طبع آزار زنده تر از خرمکس - گرسنگان در سرگذرها از حرکت افتاده مگر بهوس لقمه دهن کشایند که فتحه اخف حرکات است یا بامید پارچه نان از جا بجنبند که الساکن اذا حرک حرک بالکسر - مقریان بامید یکدانه هزار تسبیح هزار دانه گردانده و بر سو یک لقمه آش هزار و یک قل هو الله احد خوانده - متهجدان را نافله راتبه منحصراً در صلاة استطعام و ذکر حیز عبارت از سورة مایده و ختم انعام - سحر خیزان را آواز خراشیده و کوئی شیطان در کوششان شاشیده - درویشان صاف ضمیر دائماً در این افدیشه که از کدام جهت فتحی رخ نماید یا از کدام مطبخ بوی عشقی آید که بقدم صدق و زاد تقوی بان شتابند و مقامات خمسه اهل حال اعنی شوق و اذس و انبساط و قرب و اتصال بذوق آن دریابند - صوفیان چون کبوتر یا هو بهوای یکعبه دشت پویان و حاجیان احرام بادیه حجاز بسته بصلای یکدانه خرما چون بلبل بانگی لبیک گوین - محکاسب در بازار باستباحث میته مضطربان را دستوری داد و باسقاط عقوبت از سرقه طعام بالش نرم در زیر سرها نهاد - مالوجهات دیوانی همه مفکسر و موقوف بمکال - و اهل دفتر بسر گردانیدن ارباب حوالات مانند بوقلمون از انفعال - انبار دار بصورت تازی لاغر میان و تکویدار هوایی را باد درهمیان - طایفه قولباش قدیم که ترکانه دعوی قلکی می نمودند سر بر روی دست نهاده بکنج نامرادی غنودند - و از زحمت نفش و چاقچور آسودند - گفتگوهای محکمه قضات منحصراً در دعوی انفاق و شقاق و طلاق و قطع ارحام و نفی اولاد خشیته

و مویه کنان و عشقبازان را معشوقه ماهر و عبارت از قرص نان - رخسار
گلعداران گاهی تر از طلعت ماه و خرمن حسن گندم گون هم بر یک
پرکاه - شقه نان دلربا تر از سیمای ماهپاره و بوی سفرة چون شمیم پیراهن
یوسف روشنی بخش نظاره - سروقدان خشک ایستاده و نرگس چشمان
دیده حیرت کشاده - سیه زلفان از پریشانی سودائی و مشکین نافان وحشی تر
ز آهوی خطائی - شیرین دهقان تلخکام و آئینه بدنان زنگام - لاله عذاران
داغدار و گلچهره گانرا بخون دل مدار - گل اندامان چون آشفته گل و دل
آرامان بی آرامتر از بلبل - پرپریان سبکتر از طرف خالی و سنبل مویان
پایمال تر از نقش قالی - شمع فروغان با چشم گریان آتش در گریبان افروخته
و پروانه وار خرمن هستی خود سوخته - سیم ذقنان چون نقره قلب در ناروائی
و یاقوت لبان چون نگین دولابی برسوائی - مخدرات تنق احتجاب را سراق
عصمت سرنگون و غمازان باشاعه فاحشه در سخنان گوناگون - نو عروسانرا حجله
کامرانی زاویه بیت الاحزان و تازه نگاران چون رنگ حنا از دست رفته
بهارشان خزان - در هر کمین گاهی هزار کبک در پی بیکدانه شکار و در هر گوشه
هزار زهره مشتري پای بنگار - و مشاطه را نقش پریشانی از پیشانی خوانا
و حنا بندان را بامید یک پنجه نان پنجه بعنا - قوال با دف دریده چون
جلاحل در کف بکف سوزن و آهنگ شیون سرودن - پیر خرابات که مراد
دهنده جوانان بود چون پیران بی معجز خراب و دیر مغان از بس اضطراب
بر همخورده تر از آخر مجلس شراب - حمامی از سوخت گران کاهیده
و دانش از کار و بار چاهیده - دلاکرا چنان روزگار فسرده که گوئی موی سر شراباد
برده - سقایانرا مدار بدوندگی و بآب ناشتازندگی - گدایان در اطراف مساجد
چون صفوف جماعت در حال قنوت و ملایان از قطع وظایف مدارس
متفرق در طلب قوت لایموت - مبتدیان بیعوامل بر سر خرمنها بصورت این

را دل چون خامه تحریر خراشیده - و صحافرا شیوازه اوضاع از هم پاشیده -
 مصور مانند قالب تصویر خشک - و حیران - و مهندس چون زبانه پرگار
 سرگردان - منجم در طالع غیر مسئله چیزنی ندیده - و کف الخضیب را بیک
 کف نان نخریده - طبیب را امعای سته منحصردر معای صایم - و مرض جوع
 لازمتر از تب دایم - رمال هرچند نقطه رانده جز بخانه باد نرسانده - ارباب
 کمال در کمال بی اعتباری و فرهنگ دانان چون تقویم پاری - لعبت باز
 بصورت قراکوز قالبی بیجان و مارگیر مانند مار گزیده بر خود پیچان - هنگامه
 معرکه گیر سود تراز بزم کوکفاریان - و دهن قصه خوان خشکتر از دهنه
 مافاریان - قهوه چپی را از بخت سیاه دیگ سینه در جوش - و فروش
 دل بر خواسته تر از دو دو مارقلیان فروش - شب باز را روزگار تیره و آتشباز
 چون موشک آسیا خیره - پهلوان چون کمان کباده و کشتی گیر بخاک
 افتاده - مسخره اگانرا دیده پر آب و قلندران را بغداد خراب - نرادیانرا ششدر
 مراد بسته و شاه اندازان مات نشسته - باده نوشان را از کباب دل مره
 و طنازان را مدار بپوست خیار و خربزه - نوجوانان را بیاض خط رخشانتر
 از صبح صادق و زبان حال باین مضمون حقیقت مشحون ناطق * بیت *

شد از فشار گردون موی سفید و سر زد

شیری که خورده بودیم در روزگار طفلی

ماه طلعتان در این شکنجه متالم تر از قمر در قوس و والا فطرتان از غایت
 اضطراب پرمالجت تر از عباس درس - کلطبعان را که از پالوده مثلث
 حنجره ماف بود زندگی بخارزد و نازک مزاجان مشکل پسند را آب گرم
 و نان سرد - توانگران را مایه تنگتر از ظرف دنی زادگان و کدخدایان را خانه
 پاک رفته تر از دل آزادگان - بزم حریفان از بی برگی پر آشوب تر از آشیان
 زنبور دماغ مطرب خشکتر از کاسه طنبور - شاهدان از قحط رجال موی کنان

مانند فرهاد بکندن جان شیرین کمر بسته - نجار چون کمان دوال همین
 پوست و استخوان - و قنداق تراش در لیسه کشیدن تخته خوان - خراط
 سرگشته تراز کوی چوگان نوسواران - و شانه تراش پریشان تراز زلف گلزاران -
 و دولابی از همه اعضا گریان و زاران - و همگی از حیرت سرافکنده تر از تیشه
 و مته غم در کاویدن رگ و ریشه - آب بند چندان افسرده که بدارد جهانرا آب
 برده - کلکچی چون ماهی بخاک طپیده گوئی فرشته بر مغزش کوبیده -
 قلاش را چون شباک دریده بند از بند بریده - عصار در این تفنگها در فشار
 و باز خواست کفجد افشار - سیافرا کار بجان و کارد با استخوان - پشت
 کمانگر خمیده - و روده زهمال بریده - و صورت تیرگر گردیده - چشم زره گر
 تفنگر از حلقه زره - و گلولی تفنگساز چون میل تفنگ پرگه - چلسمه از
 خجالت اسم بی مسمی شرمانده - و خورده فروشانرا آه در بساط نمانده -
 دلال از کساد کار دست بر دست نهاده - و صراف چون زر مالیده از سکه افتاده -
 جواهری دانه زمرد سیراب را بدانه گندم سبز داده و طبق لولوی لالا را
 پهلوی طبقیزه نان کشاده - زرگر چون سیماب از بیدخودی و حکاکرا اشک یاقوتی
 و رنگ زمردی - علاقه بند چون ابریشم مقرض بریده - و چکین دوز تاجیاف
 فلک را بجوی نخریده - گاز را گوئی تیزاب بلا برده - و سمور دوز سوزن به پهلوی
 خورده - رفوگر را پرده عنکبوتی پاره - و ساروقچی را کار خرابتر از قفس قفسه
 مناره - سوزنگر از درد ضعیفی در خار خار - و شمع را روز روشن شب تار -
 نی ساز را پوست بر استخوان کشیده - و دود در دل پیچیده - جیلا نگر
 را رنگ زرد و میان چون میانه قلیان پر از درد - شیشه گر در کوره غم چندان
 گداخته که گوئی بمینای فلک سنگ انداخته - کوزه گر بی وجود تر از خم
 بی باده - و کاشی ساز چون سفال شکسته از مالیت افتاده - کاتب را چون
 لایقه دوات امعا بهم چسپیده - و مغز استخوان مانقد قلم خشکیده - مذهب

موشی آردی نه علاف آرد بیدخته و آرد بیز آویخته متاع دکان خبازی
منحصراً در نان خبازی چون فطیره کودکان - و جنس بقالی در استخوان
خرما و پوست بادام و گردگان حلوائی چون سرکه فروشان روی قرش بر تافته -
و بهوس یک انگشت عسل هزار نیش خورده و نیافته - قناد از جان شیرین
دست شسته زلف عروسانش چون رشته خطائی ژولیده و گسسته - ریشش
گرد آلود تر از حلوائی پشمک و دلش از جوش غم چون نان مشوش نازک
و مشبک - قصاب چون بسمل زمین کبر و طبناخ را اب بلویر - کبابی را دل کباب
و جگر بریز در خوردن خوناب جولا تار و پود کار بریده و متاع زندگی نور دیده
از غایت اضطراب در شوتیدن و دلش چون خایه حلاج در طپیدن - حلاجرا
چله کمان گسسته و گرد ملال بر رخسار احوال او نشسته - چهره رنگرز از سیلی
جوع چون ته خمره نیلی - و رنگ چیت ساز مانند پر طاوس کاهی
و پسته و کل پنجه و آسمانگونی و فیلی - بزاز را بکفن فروشی مدار و زبان حال
مترنم باین بیت آبدار *

را حتی نیست نه در مرگ نه در هستی ما

کفن و جامه همه از سربک کوباسند

عطر اگرچه از کافور گرم بازار اما از هزار جهت دیگر در آزار - خیاط را از
حسرت بیخوردی و بیخوابی سوزن بچشم - و نمد مال بروزگار خود گرفتار
تر از بتل در پشم - چرم سازانرا بشوره پوست اناری و جفتی و بغش -
و چرم دوزانرا از دهشت مشیت بدرفش - بر روی مسکرفشان الفقر سواد
الوجه کرده - و آهنگر بکدازیم کوره اشتها را آتش کرده - بیطار از کسادکار
داغ در دل - و مکاری از بیکاری فرو مانده تر از خر در گل - پالان دوز را
کار پیزری - و قاتمه تاب چون موی از لاغری - بفا را دست بخاک یک -
و ادای ناله بکیشان فلک - خشنمال با قالب تهی خسته - و سفنگراش

زیاده از حد لایق ساختگی بهم رسید و چون این احوال مدتی بطول کشید بمؤدای ان الانسان لیطغی ان راه استغنی بیحوصلگان پا از گایم شکر و تعظیم بیرون کشیدند و از وخامت عاقبت کفران بهیچ وجه نیندیشیدند و بی نهایت استخفاف نعمت نمودند و بیغوله غفلت و جهالت پیمودند چون بمدلول لئن شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشدید شکر گذاری موجب مزید و کفران نعمت موجب عذاب شدید است حکمت بالغه الهی جهت تادیب خلائق مقتضی شد که آن اسباب ظاهره و خفیه بالمره مقطوع که فکرت بانعم الله فاذاقها الله لباس الخوف والجوع لاجرم خیل یاجوج فساد استیلا یافت و شاهد کامرانی و شادمانی روی بر تافت و ابواب مکاره از شش جهت کشاد و زمانه دگر گونه آیین نهاد و دست تطاول اشرار دراز گردید و مسند عزت اشراف درهم پیچید و سالها در وقت موسم قطره از آسمان بزمین نیامد و قلیلی محصول که در بعض فاریابات قریبه بعمل میامد همه ساله بتقریب فتنه که در وقت حصار برپا میشد پایمال سم ستوران سپاه کین و صاحب ان کم نصیب تر از مور و خوشه چین لاجرم تسعیرات بالا گرفته بهای یکمن جو بیکهزار و پانصد دیقار رسید و بسایر اجناس نیز سرایت نموده بهمین نسبت بهای هر جنسی مضاعف گردید *

ز بس کردند مردم روسیاهی * بدل شد با غضب لطف الهی
 بهم مستوفیان آسمانی * نشستند وز روی گاردانی
 برق هر کسی دفتر کشادند * برات از نامه اعمال دادند
 زراعتکار بسنت سفیه با با آدم بهشت برین را بدو دانه گندم فروخته -
 و باغبان از تاب این غم چون خوشه تاک عقدها در دل پر خون انداخته -
 خانه دهقان در بسته تر از میخانه در شب آدینه و در خانه آسیابان دم

شهر رجب المرجب هزار و شصت و چهار است بدین منوال است تا من بعد در کارخانه تقدیر رب العالمین چه نقش صورت پذیرد *

فصل بیست و ششم

در اوایل جلوس نادر شاه چند سال متوالی باران بسیار بیارید و مردم بکشت و زرع بسیار بکوشیدند و دست تعدی اعراب و الوار از همه جهت کوفاه بود و بسبب امنیت طرق و شوارع ارباب ثروت و مایه داران بتجارت و مسافرت مشغول بودند و باحتکار و خرید و فروش اطعمه التفات نمی نمودند و اجناسی را که عمال دیوان بصیغه مالو جهات از زراعات باز یافت می نمودند در آخر سال بتسعیرات نازله بمواجب غازیان و غیره تفخووه میدادند و اضافه آنرا باصناف رعایا بطرح میفروختند و باین اسباب و اسباب خفیه دیگر که در علم مسبب الاسباب قرار گرفته بود محصولات وفور بسیار بهم رسانید و تسعیرات زیاده از حد معتاد تنزل نمود و چنان شد که احدی را بداد و ستم غلات بهیچوجه رغبت باقی نماند و جو را که درین ولایت مرکز جمیع اطعمه است در بازارها پانزده من شاه بیکصد دیغار میفروختند و این ارزانی اطعمه بسایر اجناس سرایت نمودحتی اجناسیکه از بلاد بعیده جلب می شود از قبیل شکر و فلفل و قهوه و عقاقیر و غیر ذلک و بالبدسه و امتعه قطنی و حریر و کتان و صوف و بکیوانات و دواب نیز سرایت نموده بعدی از همه جهت نعمت فراوان شد که معمربن در ازمنه سالفه ندیده و نشنیده بودند و اهل مکاسب ضعیفه که همیشه اوقات در مضیق فقر و شکنجه بیسامانی گرفتار و هرگز دخل یومی بخرج یومی ایشان وفا نمی نمود با وصف کثرت اصراف و تانقی که دران سنوات التزام نموده بودند همگی مایه دار و صاحب ثروت و اعتبار گردیدند و در اوضاع عموم خلق

و شاهزاد خان در خیمه شیخ سعد مقید و معبوس تا آنکه نیم شبی فرصت نموده بگریخت و شب دیگر خفیه داخل شهر شده بخانه نوروز خان بیگ برادر خود در محله کر کر قرار گرفت و اهل آن محله تعصب نموده جمعیت کردند و اسباب حکومت او ترتیب دادند و شیخ سعد با اعراب آل کثیر و اهل محله دستوا اتفاق ورزیده بدفع او کوشیدند و چون این مقدمه بطول کشید شاه مراد خان از شهر بیرن رفته در عقیلی جنگی عظیم بین الفریقین واقع شد و شاه مراد خان شکست خورده خود را بکوه کشید و مجادله و مبارزه منقطع گردید و محمد رضا بیگ در امر خود مستقل و اعراب بمساکن خود معاودت نمودند و چون دولت ابراهیم شاه نیز سپری شد و شاهرخ میرزا ابن رضا قلی میرزا ابن نادرشاه در خراسان جلوس نمود و صالح خان بیات سابق الذکر در بلاد فارس جمعیتی داشت و چاپاران او بار دو زفت و آمد می نمودند رقم ایالت شوشتر بتاریخ ربیع الاول شصت و سه باسم محمد رضا بیگ رسید که فرستادگان او از اردو آورده بودند و آن عالی حذاب اجلاس عام نموده رقم مطاع خوانده شد و تمامی اهل ولایت باین خبر مشعوف و همت باطاعت او مصروف داشتند و این معنی ملایم طبع شیخ سعد و قبیله نبود باین سبب در مقام انکار قطع و شوارع و بجمعیت باتفاق محله کرکر بمحاصره محله دستوا پرداختند و اعراب تا حوالی باغ حسن بیگ و مستوفی آمدند و در این بین رقم ایالت باسم شیخ سعد خان از پادشاه جدید که در اصفهان جلوس نموده اسماعیل شاه بن میرزا مرتضی بن میر سید علی خلیفه سلطانی رسید و چون اهل ولایت با محمد رضا خان صادق الکلمه و راسخ العزم بودند بالاخره کار بمصالحه انجامید و شیخ سعد خان تفویض امور حکومت بمعزای الیه نمود و او را در هر باب صاحب اختیار و بحالت سابق برقرار گذاشته مراجعت کرد و حال تحویر که یوم الاحد ثانی عشر

افتاد و بعض سادات و آقایان کفدزلو اسماعیل بیگ بن مهرعلی خان را که در شوشتر بود بر خود حاتم نمودند و عباس قلی خان محمد خان را باجمعی از یکجہتان بامداد حاجی ابوالحسن فرستاد و ایشان از راه رود خانه خود را بقلعه رسانیدند و مردم شهر خود را بمشایخ عرب رسانیده بنای موافقت با ایشان بعهده و میثاق استوار نمودند و در دزفول نیز شورش سانی شده اهل دزفول بقلعه ریختند و محمد رضا بیگ را از حبس بیرون آوردند و چون عباس قلی خان این اوضاع بدید خود با مخصوصان بسمت فیلی برفت و محمد خان از استماع این خبر ضعیف شده از قلعه شوشتر بیرون آمده در چهارم شهر شوال در میان بازار بغوغای عام مقتول گردید و محمد رضا بیگ از دزفول بمشایخ آل کثیر پیوست و ایشان نیابت شوشتر بار مفوض داشتند و در شهر فی قعدہ داخل شوشتر شده اسماعیل بیگ بیدخل گردید و دران ایام مکاتیب از محمد رضا بیگ فیلی پل تنگی که در خراسان بود رسید متضمن اینکه حکومت شوشتر بار مرجوع گردیده و نوشته نیابت باسم محمد رضا بیگ میر شکار فرستاد و قبل از آنکه خبر حکومت او اشتہار بیابد مکاتیب متعدده مشتمل بر حکومت شاهمراد بیگ بن قرا بیگ بن یولی آقای کفدزلو که متجمله افشار مامورین بخراسان بود رسید و شاهمراد خان با فوجی از سپاہ رکابی و اسماعیل خان نسابی حاکم بروجرد تا حدود قلعه بیدرویه رسیده و درانجا ما بین بعضی از ملازمان ایشان وطایفه الوار فیلی که دران سرحد بودند منازعه واقع شد و چند روزی درانجا محصور گردیدند و اعراب ال کثیر این معنی را فرصت دانسته بسرعت تمامتر خود را بانجا رسانیدند و شاهمراد خان را گرفته اموال و اسباب او را باقشونی که همراه داشت صاحب شدند و همگی را همراه آورده نزد خود نگاہ داشتند و اسماعیل خان را فی الجمله مراعات می نمودند

وسید مطلب خان عباس قلی خان را مرخص و مخلع نموده بدزفول فرستاد و محمد رضا بیگ روانه حویزه شد و محمد بیگ برادر عباس قلی خان در محرم شصت و یک بغیابت شوشتر آمد دوسه ماه بدین منوال گذشت و در ماه جمادی الثانی سید مطلب خان بقصد تنجیه شیخ سعد بن شیخ فارس و سایر مشایخ آل کثیر از حویزه حرکت و ایشان بسمت شوشتر تکیه نمودند و محمد بیگ نایب و سایر معارف ایشانرا تقویت را مباد و در محل سرخان مبارکه واقع شده مولی مطلب مغلوب و عنان عزیمت بسمت حویزه مغلوب گردانید و محمد رضا بیگ که با او بود برا مهرمز برفت و مقارن این حال عباس قلی خان ازدزفول بشوشتر آمد و سپاه لالوی و نخعی را که با مولی مطلب بودند و در جنگ گاه بمحاصره عرب افتاده بودند مستمال نموده نزد خود آورد و در کمال اقتدار در شوشتر بفرمانروائی نشست و محمد بیگ برادر خود را باجمعی تمام برامهرمز فرستاد که محمد رضا بیگ را از رامهرمز آورده نزد خود در قلعه نگاهداشت و از آثار عباس قلی خان در این حکومت آخر منازهای امامزاده عبدالله و مسجد قریب بحمام خان است و دران بین ابراهیم خان برادر عادل شاه با برادر خود مخالفت و لجاج نمود و عادل شاه مغلوب گردیده ابراهیم شاه بر چار بالش سلطنت مربع بنشست و رقم حکومت دوزق برای محمد بیگ فرستاد و چون مردم دوزق اعتنائی نفمودند معمول نشد و محمد خان بغیابت شوشتر برقرار ماند تا بغایت مفسدان عباس قلی خان باو بدگمان بدزفول نزد خود طلبید و حاجی ابوالحسن بن شمشال بیگ را که همشیره زاده او بود بغیابت فرستاد و او مردی سخنگیر بود و در تقدیم مهمات دیوانی مسامحه و مهلت روا نمیداشت تا در اوایل ماه رمضان ولایت براوشورید و مردم غوغا نمودند و او در قلعه بمحاصره

خوردگی و اختلال از جمیع اطراف بعنوان قواثر مسموع میشد جهت مصلحت وقت بنوعی از مصالحه بنا گذاشتند و رفت و آمد فی الجمله در بیست و سوم شهر رجب دست داد و محمد رضا خان بمعسکر مولی مطلب برفت و درانجا گرفتار شد و چند روز قبل ازان چون مولی مطلب عباس قلی خان بد مظنه شده بود او را نیز محبوس نموده بود و در بیست و پنجم شهر مذکور فیما بین سرخیلان طوایف لالوی و سنخی که منجنوق سید مطلب خان بودند شقاقی بهم رسید و بمجادله و محاربه انجامید و اعراب که با او بودند خیانت نمودند و کار بجائی کشید که تمام بند و بارگاه و کارخانجات گذاشته بسمت حویزه فرار نمود و قورخانه آتش کشیده جمعی کثیر از معارف شوشتر که دران حوالی بودند باآتش بلا سوختند مثل سید محمد تقی مستوفی و سید نور الدین پسر او و میرزا رضا ابن میرزا یعقوب و میرزا حسین بن میرزا فتح علی و محمد علی آقا ابن فضل علی آقای قرلو خواجه محمد ابن خواجه رفیع الدین جر و خواجه محمد علی بقال و ابولقاسم آقا رفوگر و محمد علی منصور و قاید رجب علی مهدی آبادی و استاد حسین دهنه ساز و غیرهم و چون مولی بکویزه برفت و محمد رضا خان و عباس قلی خان را همراه برد امور ولایت ازهر جهت به محمد رضا بیگ سابق الذکر مسلم شد و دران بین خبر قتل نادرشاه بصحت پیوست و مردم از تشویش صولت و سطوت او آسوده خواطر گردیدند *

فصل بیست و پنجم

چون علی قلی خان ابن ابراهیم خان که برادرزاده نادرشاه بود بر سریر سلطنت جلوس و خود را بعدالشاه موسوم نمود رقم ایالت حویزه باسم مولی مطلب خان و حکومت شوشتر باسم عباس قلی خان فرستاد

ابن اسفندیار بیگ نایب شوشتر بودند و بسهل فاصله صالح خان حاکم
 بالاصالة و بهرام خان سابق الذکر حاتم شوشتر و بعد از دوسه ماله قبل از
 رسیدن شوشتر معزول و حکومت بمحمد رضا خان افشار قرخلوا بیوردی
 برادر علیرضا بیگ سردار سابق الذکر تفویض یافت و در دوازدهم ذی قعدة
 داخل شد و در اوایل ذیحجه قشون او زنگ داخل شوشتر گردیدند و انواع
 زحمت و بلا و قحط و غلا بر وقوع پیوست و در شهر شعبان پنجگاه و نه
 محمد خان ولد سرور سلطان قراچور لو بحکومت حویزه و عباس قلی خان
 بوکالت مالیات آنجا آمدند و در شهر ربیع الاول سال شصت مقارن
 رجعت مریم در عقرب مولی مطلب خان بن سید محمد خان بن سید
 فرج الله خان حاکم دورق بموافقت مشایخ عرب و عباس قلی خان طبل
 طغیان کوفته محمد خانرا محبوس نمود و ابراهیم خان ابن بابا خان حاکم
 خیلی چون مطلع گردید بدون انتظار فرمایش پادشاه تمام ایلجاری فیلی
 و قشون اوزبکا که در آنجا ساخلو بودند بر گرفته روانه عربستان شد و محمد رضا
 خان با سپاه و چریک و اعیان شوشتر در دزفول باز پیوست مولی
 مطلب خان نیز با جمعیت و استعداد خود باستقبال ایشان آمده بود در
 ثامن شهر جمادی الاول در حوالی دزفول تلاقی فریقین شده قشون عجم
 مغلوب و منکوب گردیدند و ابراهیم خان فرار نموده روانه ولایت خود شد
 و محمد رضا خان بلا توقف روانه شوشتر گردید و غنایم و اسباب بسیار
 بدست سپاه عرب افتاده قویکال گردیدند و بعد از سه روز عباس قلی خان
 بمحاصره شوشتر آمد و در روز هفدهم سید مطلب خان نیز وارد و در اطراف
 شوشتر نزول نمودند و مردم شوشتر پای اصرار استوار و تهیه اسباب حصار نموده
 بمحافظت بروج و ثغور قیام و رزیدند و عراض محمد رضا خان را که بار دو
 فرستاده بود انتظار جواب میکشیدند و چون خبر اردو مقطوع و اخبار برهم

و پنج طیب خان افشار رومی به حکومت آمد و وکیل مالیات خان احمد بیگ کمه شد و در سال بعد خواجه خان سابق الذکر بسردازی بصره وارد شوشتر و چند روزی توقف نموده روانه حویزه شد و طیب خان مذکور و بهرام خان حاکم حویزه و فرج الله خان حاکم دورق با قشونات و مشایخ عرب بمتابعت او مامور بودند و نواب اقدس بکرمانشاه و حدود ولایت روم بود و علما و قضات ممالک محروسه را جهت مظارعه مذهب بحضور طلبیده بود و از حویزه شیخ محمد شیخ الاسلام و از شوشتر آقا شریف قاضی بسفر رفتند و خواجه خان با خوانین و اتباع بتاریخ شهر رجب از حویزه حرکت و روانه بصره گردیدند و ولایت را محاصره و قا شهر شوال توقف نمودند در این بین ققینخان ابن میرزا محمد علی میرواب شیرازی قدم بر جاده خلاف نهاد و پادشاه از استماع این خبر بسیار برنجید و عذاب عزیمت بمراجعت بلاد ایران معطوف گردانید و قلعه کرکوکرا که از بلاد روم مفتوح نموده بود باریلیای دولت رومیه ردو با احمد پاشا بذای مصالحه را مستحکم و مؤکد نمود و ارقام متعدده بسردار بصره فرستاد که دست از محاصره بازداشته قشون را مرخص و خوانین را بحضور طلبید و ایشان در ماه ذیقعد روانه اردو گردیدند و طیب خان و بهرامخان هر دو معزول شده صالح خان بیات خراسانی حاکم شوشتر و خواجه خان بیکلر بیکي حویزه شد و در محرم پنجاه و هفت داخل شوشتر گردیدند و در آن وقت ابو صالح سلطان توشیزی وکیل مالیات همه این ولایات بود و در اواخر این سال خواجه خان وفات نمود و حاتم خان کرد بعرستان آمد و چند روزی توقف نمود رقم اقدس باحضار کل عمال و اعیان و قضات و سرهنگان رسید و در شهر محرم پنجاه و هشت همگی باتفاق حاتم خان روانه اردو گردیدند و صالح خان مذکور و محمد رضا بیگ روانه اردو گردیدند و صالح خان مذکور نایب عربستان و محمد رضا بیگ

نمود و معاودت باصفهان و از انجا روانه قندهار شد و چون قندهار را مفتوح
 نمود بهندوستان رفت و محمد شاه پادشاه هند با سپاه بی پایان استقبال
 و جنگ سلطانی بین العسکریین واقع شد افتاد فتح و ظفر از مشرق دولت
 نادری طلوع تا آنکه بوساطت بعض امرای دولتین صلح وقوع یافت
 و نادر شاه باتفاق محمد شاه داخل شاه جهان آباد گردید و دران واقعه
 کلعلی خان بن مهر علیخان که باتفاق محمد علی خان ایلچی بهند رفته
 و بعد از فوت محمد علیخان در انجا توقف نموده بود بقتل رسید و در ایام
 خواجه خان حاکم حویزه حاجی سیف الدین خان بیات نیشاپوری بود
 و از انوقت مقرر شد که حاکم شوشتر قول یکی بیکلر بیکی حویزه باشد
 و بعد از ان قول یکی بیکلر بیکی کوهکیلو بود و حاجی سیف الدین خان
 مردمی ضابط هوشمند بود و جهت تمشیت امور مکرر بشوشتر رفت و آمد
 می نمود و نهر عباس قلی خان را باتمام رسانید و آب جاری ساخت
 نهایت سیلاب آن را خراب نمود و حکام بعد متوجه آن نگردیدند و نادر شاه
 از هندوستان متوجه بلاد اوزبک و اورنگز گردید و خواجه خان را مامور
 بسفر بلخ نمود و بعد از رفتن او بقلیل مدتی قاسمخان قاجار استرا بادی
 حاکم شده دو سال و کسری حاکم بود و وکیل مالیات محمد بیگ برادر
 عباس قلی خان و عباس قلی خان خود وکیل مالیات حویزه بود
 و وکیل رعایا حاجی معصوم و مستوفی حاجی ابو الحسن بن خواجه
 عنایت الله مقدمی و او از ایام حکومت عباس قلی خان مستوفی
 شده بود بعد از وفات عم او آقا عبدالله ابن خواجه عبد الباقی و وزیر
 آقا جواد ابن آقا کلعلی بن آقا ابو الفتح نبیره حاجی محمد شریف
 سابق الذکر و از آمدن پادشاه بدفع علی مرادی بختیاری وزیر شده بود
 و وزیر سابق میرزا علی اکبر ابن میرزا زکی بحویزه مامور بود و در سال پنجاه

فصل بیست و چهارم

در سال چهل و هشت طهماسب قلی خان در صحرائی موقان من بلاد اذربایجان تمامی اعیان و معارف بلاد و بلوکات ایوانرا مجتمع ساخت و از آن جمله از شوشتر و دزفول پنجاه و سه نفر بود و در دویم ماه رجب از راه کوهکیلو روانه شدند و در اوایل ماه شوال باران رسیدند و بنای این جمعیت بر تصدیق سلطنت او بود و مردم همگی تصدیق نمودند و محضری در آن باب مشتمل بر خط و مهر خلیف بقیود و شروطیکه خواست تمام نمود و سواد انرا بصحابت کذجعلی پاشا ایلچی روم که در آن مجتمع حاضر بود بسططان روم فرستاد و سکه باسم نادر شاه بخاریخ الخیر فیما وقع معمول گردید و جهت مصلحت وقت و استمالت سایر سلاطین و رفع اختلاف مذاهب مقرر شد که سب و لعن بعض مشایخ سلف که در دولت صفویه استمرار یافته بود موقوف و هم چنین گفتن بعض اوزاد و اذکار که از خواص مذهب اثنی عشری بود منکوک کرد و مامورین مدت یکماه در آنجا توقف نمودند و عباس قلی خان از راه همدان روانه اردو شده بود و بسبب شدت برف و انقطاع طرق تا وقت رخصت مامورین باران نرسید و همه روزه در وقت سلام نواب اقدس استفسار احوال او می فرمود آخر الامر خواجه خان بن حاجی شاهوردی خان کرد کیوانلو قوچانی را بحکومت شوشتر تعیین و باتفاق مامورین روانه نمود و خواجه خان در شهر محرم چهل و نه وارد شوشتر گردید و مدت چهار سال در آنجا حاکم بود و نادر شاه در این مدت باصفهان آمد و در جبال بختیاری شخصی علیمراد می نام ظهور نمود و جسته و گریخته بسیار بر او مجتمع گردیدند و قطع طرق می نمودند و نواب اقدس ببختیاری آمده و او را بدست آورده مقتول

از سادات و اعیان را بحضور طلبید و با ایشان قدری گفتگو نمود چند نفری را که بی تقصیری ایشان دران مقدمه بر او معلوم شد رعایت نمود - و مستحفظ بخانههای ایشان فرستاد و بقیه را با ابو الفتح خان محبوس و بخلیل بیگ چندهول بسپرد و قشون را بذهب و اسر ولایت مرخص نمود نهایت در منع از قتل مبالغه بسیار کرد در ساعت طوفان بلائی برپا شد که طوفان نوح بگردان نرسید و مخدرات حجب عصمت را کار برسوائی کشید حرابرا بکار در کوچه و بازار چون اسرای یهود و نصاری به بیع و شری دست بدست افتاد و خورش این مصیبت آوازه فتنه چنگیز را بر طاق نسیان نهک و این واقعه هایلہ در یوم الاربعاء سادس شهر شعبان بود و صبح یوم الجمعة هشتم طهماسب قلی خان بسمت کوهکیلو روانه و محبوسین را همراه بود و در رام هرمز بعضی از ایشان را مرخص و ابو الفتح خان و خواجه حسین بن حاجی قاسم بن خواجه میرزا علی قپانجی را مقتول و مابقی را تا اصفهان محبوس داشت و اسلمس بیگ را بشوشتر گذاشته بود که میرزا عبدالله و میرزا سید علی بن میرزا اسحاق بن میرزا شاهمیرزا با کوچ ابو الفتح خان از راه فیلی بمعال کورت کوچانید اخرا الامر بالتماس اسلمس بیگ همگی را مرخص نمود و نجف سلطان در شوشتر بحکومت ماند تا او اخر شهر شوال که از اصفهان فرمان رسید که پانصد خانه وار از رعایای بلده شوشتر بخراسان بکوچانند و نجف سلطان خانه کوچ را برداشته روانه شد و عباس قلی بیگ در امر خود مستقل گردید و بعد از دو ماله رقم حکومت و خطاب خانی باسم او صدور یافت و مدت دو سال در کمال استقلال گذرانید و در انوقت نهری از کبوتر دره ابتدا نمود که بالا دست پل منتهی بر دو خانه شود بسیار عریض و عمیق که بقدر احتیاج آب بردارد و از بند میزان رفع احتیاج تواند شد و باتمام نرسید *

نموده بدزفول رفت و روز دیگر محمد خان و ابو الفتح خان اجلاس عام نمودند و مردم را از حقیقت اراده خود مطلع ساختند و طوعا و کرها مردم بایشان اظهار موافقت نمودند و شیخ فارس و بعضی دیگر از مشایخ دران مجمع حاضر و با ایشان همزبان بود و در همانشب رسول جهت استمالت عباس قلی بیگ بدزفول فرستادند و بعد از دو سه روز محمد خان روانه کوه کیلو شد و ابو الفتح خان در شوشتر فرمان فرما بود و عباس قلی بیگ صورت ماجرایی را بطهماسب قلیخان عرض و نوشته جات محمد خان و ابو الفتح خان را بجنسه انفاذ نمود و دران بین طهماسب قلی خان باعساکر رومیه محاربه نموده غالب آمد و توپال با اکثر پاشایان و سرکردگان سپاه رومی مقتول شدند و طهماسب قلی خان با احمد پاشا صالح نموده بمداغه محمد خان متوجه این حدود شد و قشون را از راه بادرا و بیات روانه نموده خود با معدودی بحویزه رفت و نجف سلطان کرد قراچور لورا بحکومت شوشتر نامزد و اسلمس بیگ را باستمالت مردم شوشتر فرستاد و ابو الفتح خان اسباب حصار آماده و اکثر خلق را با خود متفق ساخته بود و چون اسلمس بیگ بحوالی شهر رسید و رسالتها بهم دیگر نمودند اخرا الامر آن عزیمت منحل و رای باطاعت قرار داد و اسلمس بیگ داخل ولایت شد و کس بطلب نجف سلطان که در محل جلکان بود فرستاد و او هم با قشونیکه داشت بیامد و در خانه حاجی محمد قلی فرود آوردند و بعد از دو سه روز طهماسب قلی خان نیز از حویزه بیامد و شب داخل شده بخانه معصوم آقا نزل نمود علی الصباح عباس قلی بیگ و کدخدایان دزفول را که بخدمت آمده بودند بنواخت و چگونگی مقدمه شوشتر را از عباس قلی بیگ و میرزا مرتضی پیرزاده که بمیزنی مداخل مدتی درانجا بود بتفصیل استفسار نمود و ایشان حقیقت را معروض داشتند روز دیگر جمعی کثیر

در حوالی شوشتر است هر قدر که تواند شد قیر تحصیل و ببغداد حمل و نقل نماید و ابو الفتح خان بعد از تقدیم آنخدمت برفاقت اسامس بیگ بن محمد علیخان درانجا توقف نمود و محمد علی خان درانوقت بایلچی گری بهندوستان رفته بود تا در شهر صفر چهل و شش که عثمان پاشای توپال از جانب سلطان روم باسپاه بیکران بامداد احمد پاشای بغدادی و مدافعه قزلباش نزدیک شد و طهماسب قلیخان باسقبال ایشان رفته جنگ عظیم واقع شد و شکست بر قزلباس افتاد و خلقی کثیر از ایشان مقتول و اضعاف مضاعف ان از بی آبی بهلاکت رسیدند و سردار بابقیه السیف قشون فرار نموده خود را بهمدان رسانیدند و رسول نرد توپال فرستاده مهلت دو ماه طلبید که خود را ثانیاً مستعد و هرچه مصلحت حال باشد از جنگ و صلح معمول دارند و بقیه قشون شکسته را بولایت خود مرخص نمود که تدارک احوال خود نمایند و چا پاران باطراف فرستاد و ایلخی و رمه و اسداب سفر و قشون جدید و هرچه بهر جا بود همه را نزد خود طلبید و محمد خان بلوچ را که حاکم کوه کیلو بود اختیار کامل در تمامی آن حدود بداد و بموعده دو ماه مرخص و بکوهکیلو فرستاد و محمد خان درذهاب و ایاب هر دو بشوشتر مرور نموده و ابو الفتح خان همراه او بود در مراجعت خیال عصیان نمودند و شهرت دادند که ثانیاً طهماسب قلیخان شکست فاحش خورده مفقود شده است و مراجعت نمودند و جلو دار از برای افشای این خبر شکست پیش فرستادند و انجلو دار شخصی دزفولی بود و چون بدزفول آمد راست انرا بگفت و مردم دزفول جمعیت نموده دروازه را بر روی ایشان بستند و ایشان از اب عبور نمود روانه شوشتر شدند و مردم شوشتر چون از حقیقت حال بیخبر و خبر شکست بدهن ایشان رسوخ یافته بود ایشانرا استقبال و خدمت نمودند و عباسقلی بیگ نهضت

فصل بیست و سوم

چون طهماسب قلیخان از شوشتر حرکت نمود و بلاد فیلی و گیلان و آذربایجان را که بنصرف اولیای دولت رومیه و روسیه بود متخلص ساخت بخراسان مراجعت نمود و محمد علی خان والی فارس شد و ابو الفتح خان در شوشتر مقدر گردید تا سال چهل و چهارم که طهماسب قلیخان باصفهان آمد و جمیع حکام و عمال ولایات را بانجا طلبید شاه طهماسب را از سلطنت خلع نمود بکجاوه سوار کرده بخراسان فرستاد و سکه و خطبه باسم ولد رضیع او عباس میرزا معمول داشت و محمد بیگ کنجولو خراسانی را بشوشتر فرستاده بود و میرزا زکی ابن میرزا محسن وزیر و خواجه عبد الله ابن خواجه عبد الباقی مستوفی و معصوم آقا بن بهبود آقای نایب و از کدخدایان حاجی محمد و حاجی محسن و جمع دیگر را باسمه باصفهان طلبید و مؤمن بیگ قولر آقاسی مرو را نایب الایاله و عباسقلی بیگ بن مرتضی بیگ عباس قلی بیگ بن ایلدرم بیگ سابق الذکر را وکیل مالیات نمود و علی رضا بیگ افشار خراسانی را با فوجی از سپاه باین حدود فرستاد و خود در اصفهان بود که مردم بختیاری احمد خان بن قاسم خان حاکم خود را مقتول نمودند، لاجرم ببختیاری آمد و در منزل بنواز جمعی را مقتول و تکه را بکوچ خراسان مامور نمود و در کمال استعجال بدزفول آمده بمحاصره بغداد برفت و علی رضا بیگ و مؤمن بیگ را بانجا طلبیده تمام اختیار شوشتر و دزفول بالاستقلال بعباس قلیخان بیگ مسلم شد و ابو الفتح خان در شوشتر خانه نشین بود تا آنکه محاصره بغداد بطول کشید و از برای ساختن کشتی جهت جسر قیصر ضرور شد فرمان بعهده ابو الفتح خان صادر شد که از منبع قیصر که

و قدری از کارهای کهنه و نو خلل پذیرفت و احدی در مقام سد دان در نیامد و جرات عرض مطالب بنواب سابق الذکر نمودند و روز بروز خرابی آن زیاد و باغات و بساتین را از لهب تشنگی آتش در نهاد افتاد اشجار ترنج و نارنج خشکتر از اجزای شطرنج درختان آبی و توت از بی آبی فرتوت و دار بست تاک که نمونه ظل عاطفت کریمان بود اوهن من البیوت لبیت العقبوت سیب بسبب قحط آب در آسیب نار از تأثیر اسم خود سوخته و چنار آتش در درون افروخته انواع لیمو معدوم و از ذکر انجیر جز در سوره والتین چیزی معلوم نه دلها افسرده و گلهای پژمرده انهار سراب و دهکدهها خراب صحرای میاناب که نمونه جنات تجوی من تحتها الانهار بود نمونه دشت کربلا و بازارگانان آن بلوک که همواره طریق مکرمت مسلوک می داشتند در طلب یکجرحه آب متحمل هزار گونه بیکار و بلا *

دم ماهی شده در قعر کرداب * غبار انگیز چون جاروب بی آب خضر را از دم آبی نشان نیست * زمرگ خود خبر هست و ازان نیست اکنون چند سال است که محصولات صیفی از بقول و حبوب از بلاد قریبه بانجا می آرند و محصولات شتوی را بامید باران می کارند و چون دو سه سال متوالی قبل ازین کم بارشی شد پار سال که مردم بصحرای عسکر باستسقا رفته بودند خاص و عام درانجا مجتمع شده اراده بستن بند و آبادی ولایت نمودند و روز دیگر جهت تاکید امر همگی بمسجد جامع حاضر و هریک بقدر وسع و استطاعت چیزی قبول نمودند که از خالصه خود بان مصرف برسانند چون انجا این مدعی در کارخانه تقدیر رب العالمین صورت وقوع نیافته بود در عقده تعویق افتاد و هم چنان موقوف بماند لعل الله یحدث بعد ذلک امرا *

و در وارد شوشتر شدند و خود با محمد علی خان و عساکر مفصّوره در سلخ ماه رمضان داخل شدند و طهماسب قلی خان در خانه معصوم آقا و محمد علی خان در خانه میوشکار فرود آمدند و سیورسات قشون را سه روزه اسفندیار بیگ تدارک نموده بودند و دران سه روزه ده روزه دیگر حواله شد و سهولت از مردم باز یافت شد که خلق چندان ستمی نکشیدند و شیخ ناصر بن حمید آن را با چند نفر دیگر که از مشایخ عرب بخدمت آمده بودند در شوشتر محبوس و همراه بردند و چون مقدمه نقد میزان و خوانی ولایت را محمد علی خان بسردار اظهار نموده بود مقور داشتند که اهل خیرت و مستوفیان اخراجات تعمیر آن را بر آورد نمایند و مبلغ هزار و چهار صد و هفتاد تومان که استیفا نموده بودند بمالوجبات کاشان حواله و اسفندیار بیگ را بسرکاری آن مهم مامور و حاجی محمد بن حاجی زمان و حاجی محمد علی بن حاجی عبد العسین مولا و حاجی محسن بن خواجه میرزا علی و حاجی معصوم بن حاجی تقی قلاس را که کدخدایان بلد و معارف کل آن سرحد بودند بتکویل داری وجه مزبور معین نمود و بعد از نهضت نواب مشار الیه بسمت فیلی حاجی محمد علی و حاجی معصوم بکاشان رفته وجه را باز یافت و مراجعت نمودند و اسفندیار بیگ اهتمام تمام معمول داشته بمشورت و استصواب حاجی محمد مذکور که بغنون معرفت معروف و بجمیع محامد ذاتی موصوف بود در سال بعد کار مزبور باتمام رسید و چنان شد که خلائق از بالای بند بصرای کوکر تردد می نمودند و کثرت محصولات و ارتفاعات صیفی دران سال بعدی رسید که مردم ادای شکر نعمت نتوانستند نمود و مقارن این حال اسفندیار بیگ از این سرای عاریت بدار آخرت انتقال نمود و آب سیل دران سال طغیان زیاد نمود

خود را برداشته بسمت فارس فرار نمودند و اصفهان از اوغام خالی شد و پادشاه و طهماسب قلی خان و عساکر داخل اصفهان شدند و پادشاه درانجا توقف و طهماسب قلی خان با عساکر بتعاقب اوغام روانه فارس شدند و چون کلب علی بیگ ولد مهر علی خان در شوشتر و کوهکیلو قلیچ قورچی صفا میرزا بود و در جانکی قتل او داخل بود و یوزباشیان کوهکیلو این خدمت را از او بیپایه سریر اعلی در خراسان معروض داشته بودند و دران ایام رقم حکومت شوشتر باسم او رسیده بود نهایت چون طایفه اعراب صاحب یدو مالک تمام آن صفحه بودند این رقم ابواز نشد و جز معدودی بر مضمون آن اطلاع حاصل نموده بودند و بعد از آنکه خیبر شکست افغان در رشمه خوار رسید مردم فی الجمله مطمئن گردیدند و ارقام متعدده باسم کلب علی خان متعاقب آمد و اعراب ضعیف شدند مضمون ارقام معمول گردید و کلب علی خان در دزفول معتقد شد و اعیان شوشتر را بانجا طلبید و بقایای مداخل را که در محل مانده بود باز یافت و خود و قشون را مستعد نموده روانه اردوبی معلی گردید و قبل از او ابو الفتح خان روانه شده بود و چون در اصفهان بشرف بسا طبوسی ولی نعمت رسید او را بخدمت سردار مامور نمود و در حدود شیراز بطهماسب قلی خان ملحق شد و محمد علی خان بن اعلان خان همراة سردار و حاکم کوهکیلو بود بواسطت او حکومت شوشتر بابو الفتح خان تفویض شد و کلب علی خان حوالی بروجرود بود که بر عزل خود مطلع شد قشون را مرخص نمود و خود مخفف روانه خدمت سردار شد و چون سردار از شیراز بکوهکیلو آمد ابو الفتح خان را باستمالت علی مردان خان به فیلی فرستاد و کلب علی خان را بتحصیل هزار تومان پیشکش ورود بشوشتر فرستاد و ایشان هر دو در اواسط ماه رمضان چهل

خورشید کشور هنرمندی و دانشوری نیر اعظم عالم ضعیف نوازی و ذره پروری
تایید مداری که همواره رکاب عزم جازمش در دفع یاجوج فساد سریع السیر و
وجه همت والا فهمش تربیت ارباب استعداد و تهیه اسباب و امور خیر
است معدلت شعاریکه در عهد امانش گرگ و میش در کوچهای تنگ
سربگوش یک دیگر می گذارند و غزالان شوخ چشم رفتار عشوه کار در موسم
بهار و جوش ریاحین و ازهار تا از روی کمال اطمینان و فراغ بعنوان تفنن
و ترطیب دماغ بمرغزار و باغ خرامند اطفال شیرخواره خود را بیستان
شیر سپارند مظهر آیات مرحمت و مروت ناصب آیات مکرمت و فتوحات
عالیجاه عدیم الاشباه ایالت و امارت و اقبال پناه مآثر و مفاخر و سعادت
دستگاه معالی و مناقب الکذاه زینا للجمالة والعظمة والشجاعة والمهابة
والعدل والاحسان ابو الفتح خانا ضاعف الله اجلاله و ادام اقباله که همواره
همای میمنت انقلمای سعادتش ابا عن جد بمنابه فرقدان ابدی الظهور
بر مفارق سکنه این دیار پرتوانداز و نهال احوال اهالی این الکا بدشت
گرمی خورشید عنایت و هواداری لطف بی نهایت و دست پروری
تربیت و رعایت این سلسله علیه و الا در ترقی و اهتزاز است
وفی الحقیقت مقیاس قاطبه ایغولا از اقتباس مشعله فروزان دولت این
دودمان مناعت توامان افروختگی گرفته و وقوع پذیرفته نواب مستطاب
معزی الیه بتحریرک داعیه مساهت در این مثویت حسنی و امثال
فرمان و تعارف علی البدر و التقوی قبه الی الله و طلبا لمرضاته مقرر فرمود
که مال یک باب دکان بقالی مرزبور که بسرکار دیوان متعلق می باشد بدستور
سایر موقوفات مسطره در وجه مصارف مذکوره مسجد و مدرسه مقرر بوده
عمال و مباشرین امور دیوانی از محال عمل خود موضوع و خارج شناسند
و بهیچ وجه متعرض نگردیده بمتولی شرعی و گذارند و هر یک از حکام

فرش مسجد و مدرس و مرسوم خادم بقدر احتیاج و نحو ذلک مقدم
 داشته آنچه اضافه بماند یک ربع آن بعنوان حق التدریس مخصوص مدرس
 و سه ربع آن فیما بین سایر مشغولین بالمساوات تقسیم شود و تولیت موقوفات
 مزبوره بعالیجناب واقف مذکور و اعلیٰ اولاد ذکور بطنا بعد بطن و اکمل
 علمای بلد مرتباً الی ان یرث الله الارض و من علیها موقوف و مرجوع
 است و عزل و نصب و اخراج و ابقای ملایان و تعیین حجرها منوط برای
 و اختیار مدرس و تعیین امام مسجد منوط برای متولی و خواهش اهل
 محله و تصدیق مدرس است که بحسب قابلیت و اهلیت اختیار
 نمایند مقرر آنکه مدرسین و امه و متولیان و متصرفان و منصبدیان و سایر
 مباشرین اوقاف عامه که از جانب صدور تعیین می شوند مدرسه و مسجد
 و موقوفات مزبوره را از محال تصرف خود خارج و مستثنی دانسته بهیچ
 وجه من الوجوه درانجا مدخل نمایند و از همه جهت قدم و قلم کوتاه و کشیده
 داشته بمتولی شرعی مزاحمت نرسانند و هر یک دینار و یک حبه که
 بعنوان رسوم و غیره ازانجا توقع و تصرف نمایند سبکست و خون
 خنزیر بر ایشان حرام و باز خواست آن در روز قیامت در مجمع خاص
 و عام و محضر سید الانام علیه و علی اولاده الصلوٰه و السلام خواهد بود
 و صیغه وقف شرعی بر نهج حکیم مرعی بشرح و قانون مذکور بلفظ ماثور
 وقوع یافته شرایط صحت و سداد و لوازم تسجیل و اشهاد معمول و مرتب
 گردید و چون این بذای برکت افتما در ایام سعادت نظام ایالت بندگان ثریا
 مکان والا شان رفیع البقیٰ فیاض الامتنان مذبغ الاحسان نواب مستطاب
 معلی القاب ملک جناب سامی قباب قطب ملک حکومت و امارت
 و جلالت مهر سپهر عظمت و شهامت و بسالت کوکب درخشان اوج
 حشمت و نجدت و ایالت اختر تابان برج مغانت و شجاعت و اصالت

و روشنائی و خادم و غیره در کار و سکنه مدرسه را نیز مرسومی که وجه
 معیشت ایشان باشد لابد و ناچار است و بدون این ممکن بود که در سهل
 وقتی بایر و منهدم بلکه بالمره از حیز انتفاع افتاده رسم آنها را بالکلیه
 بر طرف و منعدم گردد و خاطر عاظم معظم الیه باستدامت این آثار
 و استمرار آنها بمرور روزگار متعلق بود بفابر این جهت صرف مصالح مزبوره
 از املاک و مستقالات معموره خود که بانحای شرعی و وجوه صحیحه
 مرعیه در تحت تملک مشارالیه داخل و بدون منازع و مزاحم بر وجه
 استحقاق در آنها متصرف و مستقل بوده وقف موبد و جلس مغلد نمود
 تمامی و همگی و جملگی یک باب دکان بقالی متصل بحجره هفتمین
 که بانضمام قطعه زمین بیاض محل این هر دو بقا از مالکان شرعی از اولاد
 و احفاد حاجی فخر الدین بوز بموجب قبالحقه علیحدّه بمشار الیه انتقال
 یافته و تمامی و همگی و جملگی یک باب دکان دیگر متصل بان که درینولا
 بمال و رجال خود بقا و احداث نمود و تمامی و همگی و جملگی حصه مشاعه
 خود را از دو حجر طاحونه یکی دایر و دیگری بایر واقعین در قریه
 دو بندار من توابع بلده طیبیه و زفول و تمامی و همگی و جملگی حصه
 مشاعه خود را که نصف است از دو حجر طاحونه واقعین در زیر بند ماهی
 باز ان یکی معروف بحسن بکی و دیگری احمد بکی که حاصل و مداخل
 موقوفات مزبوره بعد از وضع مصالح الاملاک هر یک بعلاوه مبلغ یک تومان
 و پنچ هزار دینار از حاصل نقد و جنس حصه معزی الیه از قریه نجف آباد
 و توابع که در تحت نهر کلانتری واقع است سال بسال بمصارف لازمه
 مدرسه و مسجد صرف شود باین قرار که اولاً اخراجات ضروریه اصل را از اندود
 پشت بامها و پابست دیوارها و اصلاح ناودانها و مرمت مبالها و چاه
 و حوض و آلات و ادوات آب کشیدن و سرانجام روشنائی مسجد و تجدید

جرعه از حوض ابویزش چون سؤر مؤمن شفائی بیقرین و هو قطره تازه تر
 کن ابوی شهدان ان الله يحب التوابين و يحب المتطهرين عفاى
 طهور چون سیمای پاکان از دور نمایان و کیفیت وضع ان و دیرک میان
 مذاسب تفزیل مرج البکرین یللقیان بینهما برزخ لا یدغیان اساسش در
 رفع احداث صغار و کبار و تقزیه ارجاس و سواس خذاس نابکار متقن
 و استوار و اطرافش چون حوالی حوض کوثر مجمع متقین و ابرار خدمه
 چون ولدان جنان باکواب و اباریق و کاس من معین ایستاده و نشسته
 و شریک علیکده بامثال امر و طهر بیتي للقائمین و العاکفین و الرکع
 السجود میدان بسته حریمی با بیت الحرام یک جهت و مخصوص
 و جماعتی فی سبیل عفا کانهم بغیان مرموص از فضای پیش بعلاوه عفا
 طولانی پیش حجرها تا بحد محاذی ستون مشرقی مسجد بریسمانی
 متعلق بمدرسه است که مکفون غمیر مقبر و ذخیره خاطر خطیر واقف
 مغربی الیه آنست که درانجا بعض اشجار مثمرة مانند فاکهه و نخل
 و رمان که ممدوح بنص قران و احادیث و آثار مستفیضة در استحباب
 غرس و ترتیب آن مقواتر و بیکران است غرس نمایند تا ان مکان ملایک
 آشیان فیض صوری و معنوی را مجموعه و بمشابه ریاحین جنان جامع
 و فاکهه کثیره لا مقطوعة و لا ممنوعة گردیده سکنه آن نزهت سرا از تناول
 برکات مباحه بیچون و چرا شیرین مذاق و دایم الانبساط و از تعیش دران
 ظل ظلیل عشرت افکیز و سماع هزاران خوش الحان سحر خیز همواره در
 وجد و نشاط باشند و از محاذی ستونهای طرفین مسجد بریسمانی بمسجد
 متعلق است و تدمه که بمغربی واقع ست با چاه و حوض و ممر
 و مدخل و فضای خلف با او بخانها که در انجا ست از مشترکات است
 و چون مدرسه و مسجد را مصالح ضروریه بسیار از مرمت و فرش

ز عطر حور بهشت آن زمان بر آید بوی
که خاک مدرسه ما عبیر جیب کند

و چون اطراف قریبه مدرسه و آن حوالی از مسجدی که مجمع صلوات
و مقام دعوات اهل محله باشد خالی بود جهت تسهیل بر همسایگان
و تناول ثواب رایگان و نظر بکمال ارتباط علم و عمل در ضلع مدرسه مسجدی
مصدق لمسجد اسس علی التقوی من اول و مشارک آن در فضا و ممر
و مدخل مشتمل بر ده گنبد بنا نمود کریمه تلک عشرة کامله گوئی اشاره بآن
است و باطن و اتمناها بالعشر همانا مرجعش همان است اساطینش بتعظیم
شعائر دین مبین مانند عدول مومنین راست و باقامت شهادتین رستگاری
نشأتین با جمع ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا موافق بی کم و کاست
محرابش باستقبال جماعت رحمت کشاده آغوش ایستاده و منبرش
معراج الیه یصعد الکلم الطیب استوار نهاده خشت خام و پخته طاق
مرصعش رایت بگنبد میثائی افراخته زینت رواق بغفور چین را چون
سفال شکسته از طاق دلها انداخته سنگ خطائی آب و رنگش در نظر
صاحب خبرت مشتری افزون بهاتر از سنگریزه اسفندری و تندیل
بیعدیلش کمشکه فیها مصباح . المصباح فی زجاجة الزجاجه کانه کوکب
دری نقش ساده فرش افتاده اش نگار قلمکار را پایمال و از توج نباتی
رنگ ملمعش بوقلمون رنگ برنگ از انفعال صلابی بلند آوای کلنگ
والایش چون اوازه دین محمدی صلعم بآفاق عالم رفته و باعلا کلمه علیای
و لذكر الله اکبر در اوقات خمس لیل و نهار نوبت لمن الملك الیوم لله الواحد
القهار کوفته بر میمونش نمونه چاه زمزم ورشته مدار پایدارش پرتاب تراز منطقه
فلک اعظم برج آیش ماء معین از اعماق زمین بجذب صفای مشرب
کشیده و رشحات چرخ دولابش گوئی استادگان چرخ دولابی چکیده هر

معارف یتیمانه وقف و مسبل نمود حجرة وسطین مکان مدرس و ایوان
پیش آن مجتمع تدریس و شش حجرة دیگر از یسار و یمین با ایوان محکم
پیش هر یک از آن سایر مشغولین است مدرسی که دانشمندان رموز لوح
و قلم از جهات سده عالم غیب و شهادت بقصد استغاضه و استفاده بانجا
شتابند و مدرسه که خضر و الیاس بتقواز و سکون مدت الحیات باطراف
رع مسکون سیر نمایند مانند آن نیابند بغائی چون وثاق کریمان محکم
اساس و فضائی چون وادی ایمن تجلی گاه انوار قدس بی اندازه
و فیاس صفه صفایش کوی از کوی ابو قریب فیض برده و از رشک
روان بخش جدول سلسال و لطافت زلالش که هذا عذب فرات آب حیات
روی بظلمات نهفته نسیم روح آفرای دل ربایش هوای وطن را از سر دور
برده و هوای عطرسای کربت زدایش افسانه شمال نجید و نسیم الصبا را
از الواح دلبها سترده فرش گسترده اش از اجفحه متنی و ثلاث و رباع
فرشندگان سدره اشیان در هم بافته و رواشن پرورش را کوی از سنای بقعه
عباده پرتوی تافته درویشان کرام از انجام این بذای جفت فرجام بشوق
نواضع و خدمتگاری سکه آن مقام منبسط و دل شاد و حفظ اعمال عباد
شکر گزان که نعم الزاد ایوم المعاد و بسکنا گزینان این مکان برکت نهاد
باشاد هذی لارباب النعیم نعیمهم در تهنیت و مبارکباد جواهرگران بهای
معانی چون قطرات سعایب نیسانی از تقریر دلپذیر ایشان می بارد
وید طولای تحریر بی نظیر ایشان است که صور علوم و معارف بر الواح
ذهان مستعدون می نگارد حافظ این بزم در مقامیکه آهنگ مباحثات
دماید اگر این نوا سراید گنجایش دارد *

* شعر *

حدیث مجالس ما محو شک و ریب کند

دعای ماسست که روح الامین بغیب کند

پیرایش قحط رجال عرب و عجم سواء العاکف فيه و البادکوی رفیعش
 مجمع امانی / و سعادات نمونه عیدگاه منی و بیت عتیقش و جهة اولیای
 ارادت و من دخله کان امفا خدام کرام مقام با احترامش از فضل بیدریغ
 باقدام سعی بلیغ بدعوت حاجتمندان پویان و در قیام بمراسم میزبانی
 با کمال کشاده جبینی و چرب زبانی از روی ملاطفت و نوازش و نهایت
 شوق و خواهش ورد سلام علیکم طبتم فادخلوها گویان از خبز خواری
 خوان احسانش مائده حواریین رشک برده و نعمت الوان فراوانش فیها
 ماتشتهي الانفس و تلذ الاعین در پیشگاه تمنای صادر و وارد غیر ممفون
 گسترده سلاله الاماجد و الاعاظم و الاکابر نقاوة الامثال و الصنادید کابرا
 عن کابر شجاعا للغر و الرفعة و الامارة و الاقبال زینا للمائر و المفخر
 و المعالي و الاجلال اسفندیار بیکا احسن الله احواله و اصلح باله و حقق
 فی الدارين اماله صدق عالی قدر رفیع مقدار گرامی تبار مرحمت و غفران
 پناه رضوان جایگاه المبرور المشکور المقتل الی رحمة الله رستم بیکا
 تغمد الله بغفرانه و اسکفه اعالي جفانه که همواره انتظام مصالح این دیار
 بسر انگشت کار گذاری آن توفیق آثار برقرار و حل معاهد امور عموم سکته
 این مرز و بوم بدستور آبا و اسلاف بزرگوار بعقده کشائی رای زرین و ذهن
 متین آن سعادت یار عالی مقدار است حاضر و حاصل و توفیق ادراک
 این فوز عظیم مجامع احوال معظم الیه را شامل گردیده این طلسم قدیم را
 که باسم سامی آن شهر یار گرامی انعقاد یافته بود بقوت بازوی تأیید مغل
 گردانید و لسان حال آن ارجمند باواز بلند صدای کم ترک الاول للآخر
 بمسامع ارواح سابقین رسانید و بقدر اهتمام وجد تمام در زمانی قلیل سبیل
 این مقصد جلیل را با وصف کثرت اشغال بالانفراد و الاستقلال پیمود و این
 بنای مبارک را مشتمل بر هفت حجره بر مشغولین علوم دینییه و طلب

ذیک بختان که اشعه انوار توفیقات یزدان بر ساحت احوال ایشان تافقه
 در انظر بلاد مشهوره مدارس و مساجد متعدده معموره وجود یافته و در
 دار المومنین شوشتر صیفت عن الافات والشوکه از مشاهیر بلاد قدیمه اسلام
 و نقد کامل عیار خالصه اهالی ان منقش بسکه ولایت شاه مردان علیه
 و علی اولاده الصلوٰه والسلام است نیز مساجد عدیده و جوامع قدیمه
 و جدیده ساخته و پرداخته گردیده و سکنه انجا باقامت جمعه و جماعت
 و رسوم دین و اقامت تهجد و اعتکاف و ادب و آیین سر آمد و معروف
 و در السنه و افواه بوصف رجال لاتلیم تجاره و لا بیع عن ذکر الله منعوت
 و موصوفند و درس و بحث و مزانه علوم نیز بحد الله بیفهم شایع
 و منتشر و داعی و رغبات ایشان بتعلیم و تعلم متوفر و متکثر است نهایت
 دران دیار فیض آثار تا بحال وجود مدرسه که بخصوص درس و اشتغال
 بنا شده باشد اتفاق نیفتاده و احدی از اکابر آنجا ترتیب حلقه پایدار که
 بمروزر روزگار محیط دایره جمیعت طلبه علم و معرفت باشد بقا نهاده
 هرچند در مبدء فیاض بخلی و امساک نی نهایت ادراک این قسم
 سعادات عظیمه جاودانی و دریافت لطف و توفیق یزدانی موقوف
 باستعداد جوهر قابلیت نفسانی و مسبوق بسر نوشت روز اول و تقدیر
 ربانی است تا بعد از تمادی روزگار و انقضای دهور و اعصار که بعفایت
 بی نهایت اعلی حضرت باری همگی اسباب و شروط این خیر جاری
 بوجود فیاض الجود وافر السعود عالیجذاب مبادی اداب سامی القاب
 نیابت و نجابت و اقبال پناه محامد و مکارم و معالی دستگاہ دقایق
 و معارف انتباه مشعل افروز دودمان رفعت و عزت و نجات و مناعت
 مسند آرای انجمن ارادت و عظمت و مکرمات و شجاعت و الا تباری
 که ساحت پر سعادتش مقصد طوایف امم از آقاصی بلاد و سرای دولت

و فی الحقیقه غرض اصلی از بعثت انبیا و تفزیل کتب سماویه و تاسیس شرایع و نوامیش الهیه و تقریر ادیان و ملل همین استکمال نفس و انتظام سر رشته علم و عمل است تا ببرکت انبیاء هدایت گستر در استخراج مجهولات از خطائین هر دوسر محفوظ و بدالالت اربعه متناسبه کذب الهی بجمع سعادات و حصول مرادات بهره مند و محفوظ باشند و نصوص صریحه کذاب و سنت در باب شرافت و ایجاب تحصیل علم و معرفت و قیام باعمال صالحه که مسبوق و مربوط بآنست از غایت استفاده و شهرت مستغنی از ایراد و بیان است و بمضمون و للملاض من کاس درام نصیب مجالس و مجامعی را که در این خصوص انعقاد و ترتیب یافته باشند بر سایر اصناف و باقی مساکین ثابت و ظاهر و بمقتضای شرف المکان بالمکین مزیت و رجحان واضح و باهر است و لهذا در جمیع اعصار ارباب ثروت و اعتبار که از جویبار توفیق حضرت کردگار سیلاب و سرشار گردیده و از شربتخانه الطاف بی نهایت جناب احدیت شهد شناسائی و معرفت چشیده در تهیه مجالس افادت و استفادت و بقای مدارس و مساجد و مجامع عبادت جهت روفق امر تعلم و تعلیم و اجتهاد و گرمی هنگامه تقوی و صلاح و سدای سعی بلیغ بر ذمت همت واجب وجد و اهتمام در ترویج و انتظام آنها بافضی مراتب نموده اند که هم باعث افکشار صیت و بلندی آوازه و هم موجب نیکنامی بی اندازه و هم از بقای اثر بموروز روزگار ذکر ایشان زنده و برقرار و مصداق ان اثارنا تدل علینا فانظر و ابعدنا الی الاثار بوده از مشارکت در اجر و ثنویت حسنی باهر که در اینجا تردد و سکنا نماید در این امر شایسته جزای فامامن اعطی و اتقی و صدق بالکسبی ففیسوه الیسری و یوم لا ینفع مال ولا بنون من جمله لا خوف علیهم و لاهم یحزنون باشند باین جهت از مائر

نموده بسعادت علم و عمل از سایر مکذوبات علوی و سفلی ممتاز و یوم یاتی
 دل نفس تجادل عن نفسها بدعوت یا ایته النفس المطمئنه ارجعی
 الی ربک راضیه مرغیه فادخلي فی عبادي و ادخلي جنتي دستوری
 یافته در حظایر قدس و مجامع انفس باشاره اولئک مع الذین انعم الله
 علیهم من الذبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و حسن اولئک رفیقا
 مشار الیه و بشریف و یلبسون ثیابا خضرا من سندس و استبرق سوافراز
 کردند بلکه اقوی وجوه ظاهره و اوضح حکم باهره در آمیختن جان و تن
 و برهم زدن جوهر نورانی نفس به پیکر ظامانی بدن همین حصول تمکن
 تام و تصرف عام و قدرت بر استعمال قوت عملیه و اقامت طاعات و عبادات
 بدنییه و انتظام مصالح شخصییه و مدینه است که وظایف اعضا و ارکان
 و وجود آلات و جوارح موقوف علیه آنست و چون این استکمالات
 و حصول این کمالات مشروط بامهال اجلی است که خروج آنها از قوه
 بفعل دران میسر تواند شد و مدت حیات عبارت ازان است بالضرورة
 در مدت مزبوره شارع حکیم جهت بقای شخص و نوع و دفع الم شهوت
 و کسر سورت قوای حیوانی بعض لذات جسمانی را مانند اکل و شرب
 و نگاه بر قانون مقرر شرع انور مباح فرموده تا از تناول آنها چاشنی گرفته
 نمونه لذات حقیقی عالم دیگر و نشانه فیها ما لا عین رات و لا اذن سمعت
 و لا خطر علی قلب بشرشنا سند و هر یک که قوتین مزبورترین را باطل
 و مهمل و استعداد اصلی را ضایع و معطل کرده فطرت ذاتیه خود را
 مختل و همگی همت را مصروف شهوات حیوانی و درست ساختن
 مشرب و منکح و مائل داشته باشند مصداق اولئک کالانعام بل هم اضل
 و بعلت دعوی انسانیت بحسب شکل و صورت و بمحض حیوانیت
 در باطن و سیرت داخل جمع ان المنافقین فی الدرك الاسفل خواهد بود

اما بعد بر سبکی دنیایان مدارس دانش و بیفتش و محققان مقاصد حکمت آفرینش که از تصور مقدمات عرفان بتصدیق جتن و عمل ارکان نتیجه ایمان یافته و از مطالعه مصنفات بدیعه عالم الغیب و الشهاده بقوت اجتهاد فطر و استفاده روش مسائل معضله حقایق دانی و اصول معالم مشکله دقایق معانی را از هم شگافه اند صورت این معنی در مرات و وضوح نمایان و صدق این دعوی در محضر عقل نکته دان ثابت و مسلم البرهان است که حضرت یزدان اجلت قدرته پیکر انسان را بمضمون و بدا خلق الانسان من طین از عنصر جماد و ماده سایر موالید عالم کون و فساد ایجاد و تکوین فرموده در اصل جسمیت و لوازم یا باقی اجرام و اجسام مشارک و مساهم است و بعد از افاضه نفس حیوانی که صفت حیات و امتیاز از بعض مرکبات مانند جماد و نبات پیدا نموده منشاء آثار ارادیه می تواند بود در اکل و شرب و نوم و وقاع و سایر لوازم حیوانیت مساوی و مساوق سایر انواع است و بافاضه نفس مدرکه معقولات استعداد و استعداد مجعولات و انتقال از ادله بمدلولات و از علل بمعلولات یافته ترتیب افکار و خیالات و تصرف در وجوه دلالات و فنون کمالات و کیفییت انتقالات و استعمال قوی و آلات میتواند نمود و در این مرتبه او را بر جمیع عالم مرتبت ثابت و مسلم و بنص محکم انبی جاعل فی الارض خلیفه بر سایر عالمیان سرور و محکم و بمودای و لقد کرّمنا بنی آدم شایسته تشریف و تکریم و مصداق لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم است و بشهادت مقبوله فطرت و تصدیق تصور و فکرت نفس ناطقه انسانی از قوتین نظریه و عملیه مزج و ترکیب و این معجون کبیر بدست قدرت حکیم خبیر از این دو جزء مناسب تخمیر و ترتیب یافته که بقوت نظریه ادراک علوم و معارف عقلیه و سمعیه و بقوت عملیه امتثال تکالیف و آداب شریعه

بمصارف شایسته حمیده و اعمال عالیه پسندیده بفکوی که موافق شرط
و مقتضای جزای او مؤسس این اساس بوده باشد صرف نماید و بجهت
اکمال نعمت و اتمام حجت صاحب کتاب و شفیع روز حساب و کشف
طریق صواب و جامع جوامع حکمت و فصل خطاب هادی سبیل و عقل
کل ختم رسل را صلی الله علیه و اله بر مسند صدارت و برتری و وساده
سیادت و سروری بتقریر مقاصد حکمت و شرح هدایت و توفیق موافق
معرفت و درایت و ترتیب مبادی وصول و تهذیب معالم اصول و تمهید
قواعد شرح مفید و احیای موات دین حنیف و تسهیل تکالیف شرعیه
و تلخیص زواید اصلیه و فرعیه و انتقای وظایف مقررہ عبادات و تلقین
عقائدات معین و مخصوص و اشرف اصعب و برگزیده ان عالیجناب
و خواجه مذکور و محراب و راز دار اسرار الی من العلم الف من باب یفتح
من کل باب الف باب سرور عذرة طاهرة مخصوص بخطاب انت اخي
في الدنيا و الآخرة ب مدینه علم و هدی معلم قدسیان ملاء اعلی حضرت
مرتضی و سایر شایستگان این دودۀ سده را بمرتبه رفیعہ امامت
و خلافت و منزلت سفیه کرامت و شرافت و توضیح شرایع الاسلام
و تنقیح احکام حلال و حرام و امارت مسالک افهام و تفصیل جمل علوم
و تکمیل آداب و رسوم و اقامت حدود و سیاسات و سایر فنون ریاسات
نامزد و منصوب فرموده کریمه انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس
اهل البیت و یطهرکم تطهیراً از عصمت و طهارت و علو شان و بمدلول
ان فینا اهل البیت فی کل خلف عدد لا مرتبه سیادت و امامت تا قیام
قیامت حق مختص ایشان است صلی الله علیهم و علی ارواحهم
و اجسادهم و بارک و سلم ما تعاقبت الانوار و الظلم و اشتعل نار علی علم
و جری علی وجه القرباس و القلم *

که مخزن اسرار ربانی و مظهر قدرت سبحانی است از فزون مختلفه کایفات و امور عامه ممکنات و اشکال اربعه عناصر و مقولات منزهه اعراض و جواهر بحدی متقن و مضبوط و اجزای آن را بنظم طبیعی مرتب و مربوط فرموده که هر یک بر اتقان حکمت الهی حجتی قاطع و دلیلی مسلم و در نظر حق منظر چون مراتبی افکار و متطالعون مراتب انظار بر کمال فضل و وثاقت تدبیر و تفرد از مماثلت مانند و نظیر استوار تر از برهان سلم است و فی کل شیئی له آیه تدل علی انه واحد قانون کلی نوع انسان را که مقصد اول این کتاب و محل معرفت خطا و صواب است بمنطق معرف اسرار و قول شارح نقایح افکار و جوهر نفس مدرکه معانی و مقولات عشره حواس و مشاعر انسانی که خاصه این ماده و فصل آن از سایر اجناس و انواع است اختصاص داده و بر راتبه خواران رسم مقرر حیات ابواب فتوحات و فیوضات کشاده و ابواب سعادات اماده و اجزای استعدادات منظم نهاده تا بقوت استعداد نفس والا فطرت مصباح متحد فکرت افروخته در خلوت غیب از تامل آیات محکمات لا ریب بمراد کلی و مقصد اصلی واصل و از تتبع اثار معتبره رجال موثقین و تصرف افعال قلوب عبارت اخری شک و یقین و ملاحظه ترکیب جمل متناسبه متعاطفه و ترتیب افعال قلوب احوال متداخله و مترادفه و حقیقت افتقار فعل بفاعل و اختلاف حرکات معمول بحسب اقتضای عامل و کیفیت تعلق مسند بمسند الیه و ارتباط صله و موصول و عطف و معطوف علیه و معرفت نسبت مبتدا و خبر و اشتقاق امثله مختلفه از اصل واحد مصدر و سایر مقدمات اختیار و فزون اعتبار باصل بنا و حقیقت معنی مفتقل و در مجامع ظهور و مدارس شهر و حضور بقوت محاوره و تعبیر و امداد بیان و کلام و حدیث و تفسیر بمداکره و تقریر آن مشغول گردیده فاضل اوقات را

مواصات و غمخواری می نمودند و بحسن تدبیر او معاند مشکلات متحمل و نظام احوال بلاد و عباد مبرا از هرگونه خلل بود و حق تعالی سعادت احوال او را بحسن عاقبت مختتم و نیک نامی دنیای او را بتوفیق تدارک آخرت مشفوع و منضم گردانید تا در اواخر حال از جمیع مهمام دیوانی استعفا و توبه نمود و بقدر مقدور خود را از حقوق الناس بری الذمه ساخت و مسجد و مدرسه و موقوفات بذا نهاد *

فصل بیست و یکم

وقفنامه مدرسه و مسجد اسفندیار بیگ میرشکار باین

صورت ارتسام یافت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذی ابدع بقدرته عوالم الوجود - و افاض علی ساکنیها صنف الخیرات بما سبل من ینابیع الجود - و کرم مفهوم الانسان فحکمه علی کل موجود - وجعله فی الارض خلیفة و امر الملائكة له بالسجود - و انتخب نبیه المصطفی و ادم بین الماء و الطین - و شد عضده بنجیة الانزع البطین - و جعلها کلمة باقیة فی اعقابہ الطاهرین - و فضلهم علی سایر الثقلین من الاولین و الاخرین - صلوات الله علیهم علی ما شملوا عن ساق الاجتهاد فی تکمیل اعباء الرسالة و الامامة - و ادبوا انفسهم فی ارشاد اهل سواد و الصد عن مهاوز الجهالة و الوخامة - مادامت دلائل الهدی الی مشارع النجاة سابقه - و بقیة الآثار شاهدة بکمال قیودها ناطقة - بعبارت دیگر مقدمه کتاب که موقوف علیه سایر فصول و ابواب است درود و سپاس و ستایش بی قیاس صانع است حکیم و قادری علیم که نسخه جامعه عالم امکان را

معنی موافق رای سایر الناس نبود ایشان غوغا نمودند و خان در قلعه محصور شد و دزفول هم باین سبب برهم خورد و مردم شوریدند و مهر علی بیگ نایب را بیرون کردند و ولایت را بشیخ فارس بن مساعد بن ناصر بن خنیفر نامزد نمودند و روز بروز آن فتنه غلیظ تر شد و اختیار بدست سفها و جهال افتاد و مشایخ عرب جمعیت نمودند و ابو الفتح خان ضعیف شده بسر دادن صفی میرزا تن در داد و چون او را از قلعه بیرون آوردند و هوا خواهان بوجود او قوی حال شدند ابو الفتح خان از شهر بیرون رفت و اختیار توقف در میان عرب نمود و آخر از انجا هراسان شده بجبال بختیاری متحصن شد و صفی میرزا مقتدر گردید و جمعی از سر خیلان کوهکیلو در شوشتر بخدمت او رسیدند و بسا فتنها از وجود او برپا شد و مردمان بیگناه بقتل رسیدند و اجامه و اوباش دست یافته میرزا محمد باقر ابن شاه میرزا میر و حسین قلی بیگ ابن زال بیگ میرشکار دران فتنها مقتول شدند تا در شهر رمضان سی و هشت بسمت کوهکیلو حرکت نمود و مدت دو سال در انجا صاحب دولت بود و انواع فساد بظهور رسید و خاندانها بر انداخته شد تا بقتل رسید و مردم از شر او فارغ گردیدند و در ایام صفی میرزا حکومت شوشتر با شیخ فارس بود و تمشیت بکفایت اسفندیار بیگ منوط بود و او مردی دانشمند صاحب هوش خیر خواه نیک نفس بود و با عموم خلق بوجه احسن مسلوک میداشت و باموری که متضمن ضرر عباد الله باشد هرگز رضا نمیداد و فطرتی بسیار عالی داشت و همواره همت بر امور عظیمه می گماشت و توفیق ربانی معاون و ممد او می شد و رای او در حل و عقد امور رزینی و فکرش در ملاحظه عواقب متین بود و حدیثش صایب و سخاوتمند در طبعش غالب و پیوسته افتادگان را دستگیری و یاری و محنت زدگی را

محمود سی و پنجم محمود داخل اصفهان شد و طهماسب میرزا ابن شاه سلطان حسین که در ایام محاصره از اصفهان بیرون رفته بود در عزة عفر در دار السلطنت قزوین جلوس نمود و محمد علی خان بن صلاخان مملکتدار بود و در همان وقت رقم حکومت کوهکیلو باسم بیجن خان و حکومت شوشتر باسم پسر او ابو الفتح خان صدور یافت و ایشان هر دو در دزفول بودند و حکومت ایشان دو سال کشید در این بدین شخصی مجهول الحال در بختیاری ظهور نمود که خود را بنیوت منسوب بغواب می شمرد و صفی میرزا نام خود می گفت و محمد حسین خان بختیاری حقیقت حال او را مصحوب جلوداران باردی معلی که در انزلیجان بود عرض نمود و قبل از ورود جواب سرخیلان بختیاری باستصواب محمد حسین خان مصلحت خود را در تمکین و اقتدار او دیدند و بساط فرمان فرمائی جهت او چیدند و عمال و اعیان شوشتر را بانجا طلبیدند و ابو الفتح خان نیز بانجا رفت و چند روزی بدین مفعول بود که جلوداران از اردو مراجعت و رقم اقدس مشتمل بر تکذیب آن شخص و عاری بودن از لباس نسبتی که ادعا می نمود آوردند و رقم تجدید حکومت باسم ابو الفتح خان نیز همراه داشتند لاجرم صفی میرزا در بختیاری محبوس و ابو الفتح خان بدولت معاودت نمود و ثانیاً سرخیلان بختیاری را بر سردادن صفی میرزا رای قرار گرفت برفاقت خواجه اسمعیل بختیاری در شهر ذی حجه سی و هفت وارد محال کرآئی شوشتر و ابو الفتح خان با سپاه و سادات و اعیان باستقبال او رفتند و بکوکبه تمام تر داخل شهر شدند و در قلعه فرود آوردند و چند روزی باین قرار گذشت تا ابو الفتح خان بمشورت یوز باشیان و بعض سادات او را گیرانیده محبوس نمود و قلیل اسبابیکه دران چند روز از بابت پیشکشی های مردم در سرکار او بهم رسیده بود بموافقان تقسیم کرد و این

و اسفندیار بیگ ولد او خلیفه او شد و در سال بیست و نه نواب مالک رقاب
ببردن آب کون بفرح آباد اصفهان تصمیم عزم نمود و آقا کمال ناظر سرکاران
امر بود و چون بر سر کار حاضر شد یحیی خان بن یوسف خان حاکم بختیاری
او را خدمت نمود و باستدعای او حکومت شوشتر بیهی خان مفوض شد
و در ماه رمضان سنه مذکوره میرزا محمد حسین بنیابت آمد و مدت
او سه ماه بود *

فصل بیستم

در شهر ذی قعدة بیست و نه مهر علی خان ابن کلب علی خان
حاکم شد و در صفر سنی وارد ولایت شد و حاجی محمد خان برادر او
نایب بود و چون او برفت میر عبد الصمد سوری نایب شد و در سال سی
و دو ثالثا عبد الله خان حاکم شد و بساخلو حویزه مامور بود و چون دران بین
وای محمد بیگ بن محمد زمان بیگ دلی از جانب لطف علی خان
سپهسالار تنبیه اشوار شوشتر آمد و مردم هراسان شده فتنه تشدید یافت
عبد الله خان از سید محمد اخان والی حویزه چند روزی جهت تسکین
نایره فتنه مرخص شده در ماه رمضان بشوشتر آمد و بعد از طی آن مقدمه
در ماه شوال روانه حویزه شد و در آنجا بود تا وفات نمود و مسجد خان در
جوار قلعه از آثار حکومت اول اوست و بعد از وفات او حکومت برادر او
محمد رضا خان مفوض شد و قبل از ورود شوشتر معزول شده حاج محمد خان
بن کلب علی خان حاکم شد و بد ز قول رسید که محمود بن میر ویس قشون
باصفهان کشید و در ماه جمادی الاول سی و چهار در منزل کلون آباد جنگ
سلطان واقع و قزلباش مغلوب گردیدند و محمود بفرح آباد نزل و اصفهان
را محاصره نمود و در ایام محاصره حکومت شوشتر بمهر علی خان ایضا
مرجوع شد و محمد حسین بیگ پسر مهتر او بنیابت آمد و در چهاردهم

سعید خان بن حقنظر خان قرار گرفت و بسبب شدت حرارت هوا در آن سال
 فشنون فیلی ضعیف شدند و وبائی در ایشان افتاده هر روز جمعی بتلف
 می رسیدند و باین سبب علی مردان خان بولایت خود مراجعت نمود
 و در ماه رمضان بیست و شش بیچن خان معزول شد و حکومت ثانیاً به
 عبد الله خان انتقال یافت و آقا محمد میر آخور را نایب نمود و در شهر
 ذی قعدة خود وارد دزفول شد و رستم بیگ با اولاد و معصوم آقا و سایر یاران
 که بمشهد مقدس رفته بودند در مراجعت بموکب عالی ملحق شده
 برفاقت آمدند و عبد الله خان در خارج شهر دزفول خیمه زده بانظار
 علی مردان خان که بانفاق بتادیب و تنبیه اعراب پردازند و حاجی
 حسین بیگ و حاجی شاه نظر بیگ با رفقا که بحویزه رفته بودند مراجعت
 بدزفول و در دوازدهم محرم بیست و هفت وارد حضور نواب عالی شدند
 و چون حسب الامر الاعلی نواب خان بگیراندن ایشان مامور بود خدمه
 را بامثال امر اقدس امر نمود ایشان سرکشی نمودند و از جاده انقیاد
 و اطاعت که شارح نجات است قدم بیرون نهادند و جنگ در گرفته
 حاجی حسین در همانجا مقتول و حاجی شاه نظر زخمهای منکر برداشته
 بعد از سه روز وفات نمود و چون علی مردان خان بحوالی دزفول آمد
 عبد الله خان و سعید خان بختیاری باو پیوستند و سید عبد الله خان
 از حویزه حرکت نموده در صحرای دوبرق بایشان پیوست و اعراب را
 به سمت رود عماره رفته بودند تعاقب نمودن تا آنکه در شهر جمادی الاول
 سنه مذکوره تلاقی فریقین شده اعراب غالب آمدند و سید عبد الله را
 گرفته در خانه عبد العالی ابن عبد الخان بن فریح شیخ السلطان محبوس
 نمودند و علی مردان خان و عبد الله خان و سعید خان فرار نموده هر یک
 بولایت خود رفتند و در آن واقعه رستم بیگ میروشکار باشی مقتول شد

همان سال میر ویس افغان قلیچی در قندهار باغی شد و کرکین خان والی بخارا بکشت و کیخسرو خان کرجی با سپاهی کران از کل ممالک محروسه بمدافعه او برفتند و ازان جمله پنججاه نفر از قشون شوشتر بسرکردگی حاجی حسین بیگ بن حاجی بیچن آقا و قشونات شکست خورده کیخسرو خان مقتول شد و دفعه دیگر قشون بقندهار فرمودند و عبد الله خان از جمله مامورین بود و در رفتن تساهل نمود و در سال بیست و چهار صفی قلی بیگ نایب کوهکیلو دفعه وارد و ازرا در باغ خواجه گیرانید و بقلعه آورد و اموال او را سونگ سرکار دیوان نمود و معصوم آقا بن بهیود آقایی غلام را که نایب و ناظر و وکیل بود با خواجه حسین مستوفی و آقا هادی ابن خواجه عزایت الله ابن خواجه عبد الباقی که مستوفی خاصه بود ایضاً محبوس نمود و بعد از یک هفته که روانه شد ایشان را مرخص و عبد الله خان را بقلعه کلاب فرستاد و محمد زمان بیگ ولی را که میرشکار باشی کوهکیلو بود بذیابست شوشتر گذاشت با چند روزی که خبر حکومت بیچن خان بن فضل علی بیگ بن فتح علی خان رسید و او حاجی شاه نظر بیگ بن حاجی بیچن آقا را نایب نمود و جمیع امور دولت خود را باو مفوض داشت و دران سال عربستان بشورید و سید عبد الله خان بن سید فرج الله خان را که والی باستقلال بود سادات مشعشع بنی اعمام او باتفاق مشایخ عرب گیرانیدند و فتنها برپا شد و عوض خان از اردو جهت تدبیر آن امر بمحوریه آمد و روز بروز غلیظ تر شد و در همان سال بختیاری هم برهم خورده بود و حاکم خود محمد علی خان بن یوسف خان را گیرانیده بودند و علی مردان خان بن حسین خان بن شاهویردی خان فیلی باتفاق بیچن خان مامور بتمشیت این امور گردیدند و اجتماع ایشان در دزفول دست بداد و کاری از پیش نرفت تا آنکه محمد علی خان معزول و حکومت بختیاری

خان والی حویزه مامور بقتع بصوره شد و دران زمان بصوره در تصرف
 شیخ مانع ابن مغامس منتفق بود که از اولیای دولت رومیه گرفته بود
 و کلب علی خان با سایر خوانین این حدود بموافقت سید فرج الله خان
 مامور بودند لهذا در شوشتر چندان توقفی نمود و دران سال آب سیل
 طغیان نمود و رخفه بند میزان زیاد شد و آب که برود دو دانگه زور آور شد
 بند مقام خلل پذیرفت و آسیاها و چرخاها که درانجا بود همه بایر شد
 و باغ بر جعیار و سالم آباد و بلا گردان و کلابی و سایر باغچهها که ازانجا آب
 میخوردند همه برطرف شد و مانع عظیم دران سال آمد که تمام اشجار و ثمار
 و محصولات بتلاف رسید و این مقدمات ابتدای خرابی شوشتر بود و بعد
 ازان سید فرج الله خان یابی شد و عم او مولی هیبه بن خلف بحکومت
 حویزه آمد و او مردی عاجز کبیر السن ضعیف بود و از عهده تمشیت عربستان
 بیرون نتوانست آمد و ترکنازان اعراب بتمام بلوکات رسید و خط پریشانی بر
 پیشانی اهالی آنجا کشید و در تاریخ صد و یازده عیسی خان بن ذو الفقار
 خان حاکم شد و او مردی ضابط بود و بعمارت ولایت و ترفیه حال ضعفا
 رغبت زیاد داشت لیکن آن مهلت نیافت و در صد و سیزده عبد الله خان
 بن اصلاان خان حاکم شد و مدت یازده سال حکومت کرد و او مردی
 سخی الطبع عیاش بود و اکثر اوقات را بسیر و شکار و لهو و لعب مصروف
 میداشت و در تاریخ صد و چهارده اصلاان خان حاکم کوهکیلو شد و بشوشتر
 آمد و در باغ خواجه نزل نمود و چون کوهکیلو رفت عبد الله خان با تمامی
 سادات و اعزّه شوشتر بجای خالی برفتند و ایشان را نوازشات نمود و بعد از
 کوهکیلو حاکم استر آباد شد و عبد الله خان نزد او باستر آباد رفت و بعد از
 وفات اصلاان خان بچند روزی معاودت نمود و دران وقت محمد علی بیگ
 ابن اصلاان خان در شوشتر نایب بود و این در سال بیست و یک بود و در

بود و او مردی خوش صحبت نیکو معاوَره بود و در دقت طبع و قوت ذهن و سرعت جواب و حسن بدیهه نظیر نداشت و اشعار او خصوصاً قطعات تاریخ مقبول شعرای عصر بود و این رباعی از اوست *

* رباعی *

با این همه ظلم نفس مظلومی تو * با یک دوزخ گناه معصومی تو
دین رفت و نگشت حاصلت دنیائی * قاضی چه عجب یاس و معرومی تو

وله

از عیب کسان هر که نپرهیز کند * خود را بهزار عیب ناچیز کند
سازد معیوب تیرکز صورت خویش * چون بر کجی نیر نظر تیز کند
وزیر دران وقت میرزا محسن بن حاجی سراج الدین بن آقا علی بود
که از استخیای روزگار و بزرگان فرخنده آثار بود و از معارف قزلباش حاجی
بیجن آقا همشیره زاده و خلیفه حاجی میرزا قلی بیگ مذکور و زال بیگ
بن کرکین بیگ میرشکار باشی و باغ زال بیگ بوری از آثار اوست و بعد
از او رستم بیگ پسر او و از معارف کخدایان حاجی زمان و حاجی رضا
ابن حاجی عنایت الله سابق الذکر و مسجد عبد الله بانویه از آثار ایشان
است و حاجی عبد الغنی ابن خواجه عزیز و حاجی صالح عراقی
و حاجی عبد الله قپانچی و طاحونه و قفی ماهی بازان از آثار اوست *

فصل نوزدهم

در ذیحجه صد و پنجم شاه سلیمان وفات یافت و در محرم صد و شش
شاه سلطان حسین جلوس نمود و اعلان خان دران وقت قوللر آقاسی بود
و او را بقفدهار فرمودند و فتح علی خان او را از شوشتر طلب نموده بجای او
منصوب ساختند و حکومت شوشتر بکلب علی خان تفویض شد و بتاریخ
دوازدهم شهر جمادی الثانی وارد شوشتر گردید و دران بین سید فرج الله

خاص و منشی سرکار شد و در شوشتر اقامت نمود و یک پسر از او مخلف گردید میر سید محمد که بقصد تحصیل باصفهان رفت و بعد از استكمال روانه بلاد هندوستان و در آنجا ترقی بسیار او را داد و بصفدر محمد خان خطاب یافت و شش سال قبل از این بایلچپی گری بایران آمد و چون معاودت نمود وفات یافت و اولاد او درد زفول اند و در عصر فتح علی خان از اعظم سادات میرزا شاهمیر و میرزا مومن ابن میرزا عبد الله سابق الذکر بودند و میرزا حسین و میرزا محمد ابن میرزا حیدر و میرزا سلطان حسن و میرزا جعفر ابن میرزا ابوطالب بن میرزا جعفر بن میر محمد باقر و میرزا حبیب الله بن میرزا هاشم و میرزا شاه ولی بن میرزا کاظم و میرزا حسن خان بن میرزا شریف و میر رشید الدین محمد و از معارف اهل فضل و کمال آخوند ملا محمد علی ابن ملا جاکیر ابن حاجی خضر موکبی و او از اهل زهد و ورع بود و در شیراز و اصفهان تحصیل فنون کمالات نموده بود و در مبادی حال بهندوستان رفته بود و چون اوضاع آنجا مستحسن طبع مشکل پسند آن حضرت نیفتاد بسرعت مراجعت نمود و مدفن او در جوار مسجد جامع است و قاضی مجدد الدین دزفولی تاریخ وفات او را بدین وجه گفته *

* رباعي *

دیگر ز قضیه وفات آخوند * رونق بمتاع تقوی و علم نماند
تاریخ چه جستم ز خرد گفت افتاد * تاج از سراسلام ز فوت آخوند
دیگر آخوند مولانا فیض الله عصاره و او در فن طب و نجوم مسلم بود
و رساله طب الاثمه را با ذهبیه حضرت امام رضا علیه السلام حسب الاشارة
فتح علی خان ترجمه نموده و مبلغ کمال مولانا ازان ترجمه معلوم میشود
دیگر آخوند مولانا نضر او در اصفهان بخدمت آخوند ملا محسن کاشی
تحصیل نموده بود و قاضی دران عهد قاضی معصوم بن قاضی عبد الرضا

معمربین و مردمان هوشمند او را از شگافتن منع نمودند و هم چنان بر عزیمت خود اصرار نمود و در عرض چهارده سال پل باتمام رسید و بعد ازان باندک زمانی او را باردوی معلی طلبیدند و دیگر بشوشتر مراجعت نمود و فرصت مسدود نمودن رخنه پل نیافت و بمرور ایام و تبادی سنین و اعوام متزاید گردید و حکام بعد بسبب اختلال اوضاع روزگار و کثرت عزل و نصب از عهده انجام آن بیرون نتوانستند آمد و چندین دفعه حال خرابی ولایت و شکنجی بند را بغواب مالک رقاب عرض نمودند و مقرر شد که مهندسان و اهل خبرت از فارس بیامدند و ملاحظه و بر آورد نمودند و بجای نرسید لیکن حکام آن سلسله همه ساله بقدر مقدور آب بندی می نمودند که آب بالمره منقطع نمی شد و قلیل حاصل صیفی بعمل میارزیدند و فتح علی خان اراده نموده بود که قنات کلو کرد را تنقیه و اراضی جویند را فاریاب نماید و مدتی اوقات مصروف آن داشت و نهر را که بمرور روزگار مطموس شده بود حفر نمود و سرکاران کدا علی بیگ یوزباشی بود و چون باتمام رسید و آبرو سردادند آبخور درانجا بهم رسید که آب بزمین فرو میرفت و بمزرعه نمی رسید هرچند علاج آن متعذر نبود نهایت خان التفات نه نمود و بسعی کدا علی بیگ تفها از پیش نمیرفت و هم چنان ناقص ماند و در ایام فتح علی خان درویشی غریب میر باقر نام وارد شوشتر شد و او را باسید نعمت الله ارادتی بود و همه روز بخانه سید حاضر می شد و نستعلیق را بسیار خوش می نوشت بدالان خانه سید برابر در بکتابه بسیار جلی لفظ یا کافی المهمات بدیوار بر روی کج نوشته بود روزی خان بدیدن سید آمد چون آن خط را بدید تعسین بسیار نمود و از کاتب آن استفسار نمود و او در مجلس سید نشسته بود خان او را نیکو پرسش نمود و چون از مکالمه او حسن تقویر و لطف ضمیر معلوم کرد او را تربیت کرد و آخر الامر ندیم مجلس

و حمام و عصار خانه و گویند این محل در روزگار قدیم شهر دقپوس بود و مقامی در کوه نزدیک هست موسوم بهفت تذن و مشهور است که ایشان اصحاب کشف اند لیکن در کتب قصص مسطور است که مقام اصحاب کشف در فلسطین مغرب است والله یعلم دیگر محل علی آباد متصل بآن باغ بی نظیر و محال دولت آباد و فتح آباد و علاوه دیگر باغ خواجه که اصل آن طرح خواجه فصیح غلام بود و فتح علی خان عمارات متعدده و شبستانها و حمام بساخت و خیابانها در کمال تکلف از سرو نارنج تربیت داد و اشجار کرمسیری و سرد سیری از بلاد بعیده بآنجا آورد و ثمار بسیار ممتاز خوشگوار تربیت نمود و حوضها و فوارها و داربستها جهت سیرگاه مردم که در موسوم بهار نارنج میرفتند قرار داد و آب آن بدولاب رومی جاری میشد و در هیچ بلد باغی بآن وسعت و زینت بفطر نرسیده و حکام بعد بر عمارات و زینت آن بسیار افزوده بودند اکنون همه آنها خراب و آن زمین غله کار است دیگر باغ خان علی قلی و طواحین ماهی بازار و عمارت حسام آباد و حمام خان و اکثر عمارات قلعه و پل قیصر را که چنانچه سبق ذکر یافت خراب شده بود تجدید نمود بتقریب آنکه شاهپردی خان بن منوچهر خان فیلی و یوسف خان بن خلیل خان بختیاری با عساکر بجبهت تمشیت عربستان وارد شوشتر گردیدند و در حین عبور جمعی کثیر از رؤسای فیلی در کشتی اژدهام نمودند و هرچند کشتیبان تضرع نمود که عبور این همه بدفعه واحد ممکن نیست مسموع نداشتند چون بواسطه رود خانه رسیدند کشتی غرق شد و همگی بسیلاب فنا بتلف رسیدند و باین سبب فتح علی خان همت بتجدید پل گماشت و چون زیادتی آب مانع بود امر نمود که در بند میزان رخنه بشگافند که زور آب بطرف رود دو دانگه منحرف شود تا احساس پل قدیم منکشف و بالای آن کار تواند کرد دران وقت جمعی از

است یک مجلد ازان ببیاض رسیده و مقبول فضائی عصر گردیده و اکثر ایشان در ظهر نسخه اصل بخطوط شریفه خود تحسین نوشته اند و میر قوام الدین سیفی قزوینی از منظومات خود این قطعه نوشته *

* قطعه *

بکسبک ذخر السیدا الموسوی * فی بیان مفاتیح الشرایع کافیا
فقیه تمام الکشف عن مشکلاته * بطور اذیع جاء للعی شافیا
واشرق نور الدین منه بعمه * من الله ابدی کل ما کان خافیا
و جبلیه اولی و آن رساله ایست مشتمل بر جواب هفتاد مسئله از فزون
متفرقه وسایل سید علی نهانندی است و جبلیه ثانیه مشتمل بر سی مسئله
از سید علی مذکور و رساله علویه مشتمل بر جواب مسایل شیخ علی حوزنی
و رساله احمدیه مشتمل بر جواب مسایل مولی احمد بن مطلب برادر
سید علی خان مذکور و رساله در تحقیق قاعده استخراج انحراف در جمیع بلاد
و کتاب طلسم سلطانی مشتمل بر فواید کثیره از علم هیات و نجوم و طلسمات
حسب الاشارة ابو صالح سلطان ترشیزی و کتاب تحفة السفیه فی شرح
النجمة المحسنیه حسب الاشارة آخوند مولانا علی ابن علی النجار برادر
آخوند ملا محمد سابق الذکر و آن کتابی دقیق است و سیاق آن مخالف
سیاق شرح والد است و آن کتاب الحال مطرح انظار مشتغلین این دیار
است دیگر حاشیه مدون بر مقدمات وافیه و حواشی غیر مدونه بر مطول
خصوصاً بدیعیات و مدارک و مسالک و بعض کتب حدیث و رجال و معنی
اللبیب و خلاصه حساب و غیره *

فصل هیجدهم

فتح علی خان مردی صاحب عزم بود و انشای آثار عظیمه نمود
از انجمله محل شاه آباد با آن عمارت پادشاهانه و باغات و بساتین و میدان

وله ايضا

از واقعه سيد فردوس مقام
بر اهل بقاع ارض شد ماتم عام
و داد چه فوت بهر تاريخش شد
با آل عبد رفیق شيخ الاسلام

و حسب الوصيت در جوار مسجد جامع مدفون گردید و بارگاه او در آنجا
معروف است و او را هشت پسر بود از انجمله در حیات والد وفات نمودند
سيد فرج الله در حویزه شهر ذیقعدة چهل و شش و سيد نعمت الله در
پیشاور هند پنجاه و یک هر دو بلا عقب و شش دیگر موجودند عبد الله
مسعود این صفحات و سيد حسين الكال در نجف اشرف ساکن است
و سيد محمد و سيد مرتضى و سيد طالب که در شوشتر اند و سيد رضي الدين
که در هندوستان است و سيد مرقضى امام جمعه و جماعت است و این
ضایع الاوقات را الكال ده پسر است سيد ابو الحسن و سيد جواد که در
هندوستان اند و سيد عبد الهادي و سيد بهاء الدين و سيد عبد الرحيم و سيد
علي اکبر و سيد عبد المهدي و سيد ابو تراب و سيد محمد امين و سيد
عبد السلام و آنچه الى الان بامداد توفيق رباني در سلک تالیف کشیده
رساله مدينة النحو است و حاشیه اربعین حديث حسب الامر والد
و رساله فارسي در تحقيق قبله شوشتر حسب الاشارة مرحوم اسفنديار
بيگ و رساله در تحقيق قبله حویزه و بعض فوائد دیگر حسب الاشارة والي
حویزه سيد علي خان بن سيد مطلب و رساله التحفة النورية باسم والد
و آن ده مسئله است در ده علم و شرح صکیفه اسطراب در ایام اشتغال
شيخ ابراهيم بن عبد الله بن ناصر که الكال در دار العلم حویزه مقندي و امام
جمعه است و شرح مفاتیح الشرایع موسوم بالذخر الرابع و آن کتابی جامع

جایدر فیلی بریاض رضوان شتاف و بارگاه او در انجا معروفست و ولد اکبر
او سید نور الدین در جمیع مراتب موقومه قایم مقام و نعم الخلف گوید *

* بیت *

زنده است کسی که در دیارش ماند خلفی بیادگارش
و همه آنسر رشتها را منتظم و مضبوط داشت و در حلاوت تعبیر و فصاحت
گفتار یگانه روزگار بود و در شوشتر از والد ماجد و در اصفهان از فضایل عصر
استفاده نموده بود و در سن طفولیت که بزیارت مشهد مقدس مشرف شده
بود بخدمت شیخ محمد حر رحمة الله رسیده و آن عالی حضرت تفرس
فهم و ذکاوت حسن عاقبت از ناصیه او نموده و اجازه عامه بخط شریف خود
جهت او نوشته و از مصنفات آنجناب است شرح قسم طهارت باطن
نخبه و ترجمه آن اخلاق سلطانی که حسب الامر نواب مالک رقاب شاه
سلطان حسین در سلک تحریر کشیده و رساله طهوریه ایضا حسب الامر
و رساله شکایات نماز و ترجمه حدیث وصیت هشام و ترجمه قصص الانبیا
و رساله فروق مشتمل بر فواید و نکات بسیار از علم لغت و بلاغت و او را سه برادر
بود سید حبیب الله که در صغر سن وفات نمود و سید شفیق قاضی و عقب
از او اثاث است و سید جمال الدین و یک پسر از او مخلف شده سید
مجد الدین که الحال در هندوستان است و تولد سید نور الدین در سال
هشتاد و هشت بود و در فی حجه یکصد و پنجاه و هشت در شوشتر
بفرودس برین رسید و قاضی مجد الدین بدیفوجه تاریخ گفته * رباعي *

در فوت مقرب خداوند غفور

شیخ الاسلام فخر سادات و صدور

با غایت حزن سال تاریخ آمد

شد محکمه و مسجد و مدارس بی نور

محمد باقر بن ملا محمد حسین سید محمد شاهي و حاجي عبد الحسين
 بن خواجه کلب علي کرکري و قاضي نعمت الله بن قاضي معصوم و همه
 ایشان از بركات و انفس شريفة آنحضرت استفادة نموده بودند و ازان وقت
 الى الان جميع علمای این نواحي بواسطه يا بدون واسطه نسبت تلمذ بآن
 جفاب ميرسانند و نسب آن حضرت بدین وجه است واسط نعمت الله ابن
 السيد عبد الله ابن السيد محمد ابن السيد حسين ابن السيد احمد ابن السيد
 محمود بن السيد غياث الدين ابن السيد محمد الدين ابن السيد نورالدين
 ابن السيد سعد الدين ابن السيد عيسى ابن السيد موسى ابن السيد عبد الله
 ابن الامام ابي الحسن موسى الكاظم عليه و على آبائه السلام و این چنین
 نسب قليل الوسائط را علما آنساب عالي گویند و آنحضرترا مصنفات
 بسیار است شرح کبير تهذيب الاحکام مشتمل بر دوازده جلد و بعد ازان
 تصرفات و بعض اختصارات نموده و شرح صغير را که الحال معمول علمای
 حديث است در هشت مجلد ترتيب داد و شرح استبصار سه جلد
 و شرح عوالي اللؤلؤي دو جلد و الانوار النعمانية دو جلد و نوادر الاخبار دو جلد
 و رياض الابرار سه جلد و زهرالربيع دو جلد و قصص الانبياء و شرح توحيد
 صدوق و شرح احتجاج و شرح عيون الاخبار و شرح روضه کافي و شرح
 صغيفه کبير و صغير و حاشيه شرح جامي و شرح تهذيب النحو و شرح
 مغنی اللبيب و رساله منتهی المطلب و هدية المومنين و منبع الحيات
 و مسکن الشجون و کتاب مقامات الذجاجة و حواشي قرآن که آخوند ملا محمد
 نجار در سه مجلد تدوين نموده و حواشي نهج البلاغه و بر اکثر کتب
 حديث و عربيت و اصول حواشي متفرقه نوشته و اکثر کتبی که در ایام
 اشتغال درس خوانده متون و حواشي همه بخط شريف آن حضرت
 است و در ليلة الجمعة ثالث و عشرين سال هزار و صد و دوازده در منزل

نایب الایاله و کارگذار بود نهایت اراد و حسن اعتقاد بآنجناب بهم رسانید و اسباب زندگی از هر جهت بنحوی که لایق ارباب مروت بود سرانجام نمودند و مسکن در جوار مسجد جامع معین داشتند و حاجی محمد تقی کلانتر کاروانسرائی دران محله ساخته بود آنرا جهت مدرس سید و مسکن تلامذه مقرر نمود و تمامی اهالی آنحدود حلقه ارادت آن بزرگوار را بگوش و غاشیه متابعت او را بدوش کشیدند و سلاطین و صدور و حکام جمیع مغاصب شرعیه آن بلد و سایر بلاد قریبه را از شیخ الاسلامی و نیابت الصدراة و تدریس سرکار امامزاده عبد الله و تولید مسجد جامع و امامت جمعه و جماعت و امر به معروف و نهی از منکر بآنحضرت مسام داشتند و از هر جهت مطاع و مقبول گردید و مولد آنجناب در قریه صباغیه جزایر در سال هزار و پنجاه بود و در دارالعلم شیراز مدت نه سال بتحصیل علوم مشغول بود و از شاه ابوالولی و میرزا ابراهیم بن ملا صدر او شیخ جعفر بن کمال بکرینی و شیخ صالح بن عبد الکریم و سید هاشم احسانی و شیخ عبد العلی حویزی و سایر فضلا که در آن عصر در شیراز مجتمع بودند استفاده و اجازه حاصل نموده و بعد ازان در دارالسلطنة اصفهان مدت هشت سال از خدمت آقا حسین خونساری و مولانا محمد باقر خراسانی و مولانا محمد محسن کاشانی و مولانا محمد باقر مجلسی و سید میرزای جزایری و سایر مشاهیر بانواع فیوض بهره مند گردیده و آن حضرت بسیار کریم الاخلاق بود و به اقارب و ارحام همواره طریق مواصلت و مواسات می پیمود و اکثر ایشان در شوشتر بآنجناب ملحق گردیدند و مواعظ و ارشادات او بغایت مؤثر بود و بآن سبب محاسن شرع در شوشتر رونق یافت و مردمانرا ببغای مساجد رغبت میافزود و آنجناب در هر محله یکی از اعظم تلامذه را بامامت جماعت معین نمود چون آخوند ملا محمد بن علی النجار و ملا

میرزا قلی بیگ بود و تا اواسط ایام فتح علی خان معمر شد و مدت حکومت و اخشتو خان سی و هفت سال بود و در سال هفتاد و هشت در محل کربت که از املاک ییلاق او بود وفات یافت و اکثر عمارات قدیمه قلعه بذای اوست و بولی گاه صحرای کرکر ایضا از آثار اوست - او را پنج پسر بود فتح علی بیگ و اسلمس بیگ که در اواخر حال خطاب اصلانخان یاننت و کلب علی بیگ و باداده بیگ و عباس خان بیگ و غلامان بسیار داشت مثل طهماسب آقا و بهمن آقا و جمشید آقا و بهود آقا و کرکین آقا و هرمز آقا که هر یک در حد ذات خود امیر عظیم الشان بودند و اولاد و احفاد بعضی از ایشان هنوز در شوشتر اند *

فصل هفدهم

بعد از وفات و اخشتو خان حکومت شوشتر بفتح علی خان پسر مهتر او مرجوع شد و در همان سال حسین پاشا بن علی پاشا والی بصره از عساکر سلطان محمد عثمان نلوهراسان شده بگریخت و بهند رفت و اهل جزایر که اعوان او بودند متفرق شدند و یحیی بیگ و حاتم آقا که از مخصوصان اقارب او بودند بشوشتر آمدند و عبد الغفور بیگ بن یحیی بیگ الحال در هندوستان و محمد سلطان حاکم بندر عباس پسر حاتم آقای مذکور بود و او را در بصره و نواحی آن املاک بسیار بود که الحال در تصرف اغیاراند و سید نعمت الله جزایری نیز در این فتره بحویزه آمد و سید علی خان بن مولی خلف والی حویزه با او رابطه بسیار داشت و او را باقامت حویزه تکلیف نمود و حسب الاستخاره بنا را بانتقال بشوشتر گذاشت و میرزا عبد الله سابق الذکر کمال مکرمت و مراعات بمشار الیه معمول داشت و فتح علی خان مربی اهل کمال بود و اسلمس بیگ برادر او که در انوقت

شرف بیگ مطلع گردید تعصب نموده خود را باو رسانید و تمام آنچه داشت بلا مضایقه باو مبدول و کمر خدمت بر میان بسته انواع بزدگی معمول داشت تا آنکه باتفاق ایلچی معاودت نمود و این خدمت مستحسن طبع نواب گیتی ستان افتاده انعامات و اکرامات فرمود و نقاره خانه باو بخشید که در صبح و شام بدستور خوانین عظام نوبت دولت می کوفت و وارث او یک صبیحه بود که در حباله با داده بیگ بن و اخشتوخان بود دیگر پیر انجیری و او از ندهای مخصوص نواب گیتی ستان و بسبب او خانه نزل از شوشتر رفع شد و رقم اقدس بقید لعنت بود صدر یافت که عساکر منصوبه که وارد شوشتر شوند در خارج شهر منزل نمایند و ضعفا و رعایا را از زحمت آسوده داشته باشند و باغ شاه را که در اصل از خالصجات بود باقطاع پیر انجیری بداد و هنوز در تصرف اولاد اوست و از معارف ارباب خیر در انوقت خواجه عزیز سابق الذکر بود و قنوت حمام مسجد الی رودخانه داریان از آثار اوست و قبل ازان آب از چاه میکشیدند و چون چندین سال است که آب از داریان منقطع گردیده و بسبب کم آبی مردم زحمت می کشیدند حاجی علی بن شین محمد بن حاجی علی بن حاجی محمود جزایری و حاجی محمد علی ابن حاجی رضا بن حاجی عنایت الله کرکری باتفاق یکدیگر مبلغی کلمی اخراجات و چاه قدیم حمام را که بمروار ایام بایر شده بود تقویه نمودند و به نیک نامی این صدقه جاریه فایز گردیدند - دیگر حاجی عبد الله بن حاجی ولی که تکیه حاجی در صحرای کرک از آثار اوست - دیگر حاجی عنایت الله مذکور و حاجی قطب الدین برادر او که ازان زمان الی الان شجره طیبه ایشان مثمر انواع محامد و مفاخر و ناصیه احوالشان نقش پذیر مصدوقه کم ترک الاول والاخر است و از معارف قزلباش بعد از نو روزخان بیگ سابق الذکر حاجی

و تعظیم بقدم رسانیدند و به مجلس پادشاه در آوردند و در همان مجلس اول چند نلمه با او مکالمه و قوت فضیلت او را معلوم کردند و دانستند که مفاظرة با او بی صرفة و باعث خجالت و رسوائی ایشان خواهد بود لاجرم طلبه جمعیت نموده دفعه در مجلس هجوم و بقلم تراش و مشق و لکد آن حضرت را شهید نمودند و این واقعه در سال هزار و بیست و یک بود و قبل از اشتهار حال مولانا افضل فضلالی شوشتر آخوند ملا عبد الواحد که در او آخر حال بمشهد مقدس انتقال و میر نورالله ثانی شاگرد بیواسطه او بود و در زمان و اخشتوخان سید رشید الدین در فولی به شوشتر آمد و خانه و املاک بساخت و او خوش نویس بود و فتح علی خان و ملا محمد تقی غسال و ملا محمد طاهر خورده فروش و حاجی عبد الله باقلانی و سایر خوش نویسان آنوقت همه شاگردان او بودند و سید خلف پسر او داماد حاجی محمد تقی کلانتر بود و باین نسبت بعد از انقراض اولاد ذکور حاجی محمد تقی منصب موروثی بسید محمد صادق بن سید خلف رسید و بعد از او بخلف او سید نعمت الله و اکنون با سید محمد حسین بن سید نعمت الله است و از معارف ایام و اخشتو خان حاجی شرف بیگ بود که کاروانسرای بازار از آثار اوست و او بالاصل شاگرد جولانی بود که از کساک کار و کثرت اضطراب بهندوستان رفت و در آنجا ترقی بسیار نمود و ثروت بی اندازه بهم رسانید و از پادشاه و امرای هند قبول تمام یافت و در آنوقت ایلچی از ایران بهند رفته بود و نقود بسیار همراه برده بود که از اولیای دولت آنجا اقامت و انعام قبول نکند و چون این معنی بر طبع پادشاه و امرای هند گران آمده مدتهای مدید در آنجا توقف فرمودند و بتقریب ضیافت و غیره اخراجات زیاده از حد بر او لازم آوردند تا جمیع آنچه همراه داشت بمصرف رسید و بی نهایت مضطرب گردید چون

جاری میتواند شد و از تصدیع همه سال تنقیه فتوات فراخ حاصل خواهد بود و چون این پیغام بکلانتر رسید اهل خبره را در اینجا حاضر ساخت و بنظر دقت ترازو و تحسین این رای نمودند لاجرم دهنه جدید از اینجا احداث و کوره‌ها را دست برداشتند و آثار آنهان هنوز موجود است *

فصل شانزدهم

آخوند ملا حسن علی شوشتری در ایام و اخشتوخان بود نهایت اکثر اوقات را در اصفهان می‌گذرانید و در مسجد شاه امام جمعه و جماعت بود و او پسر آخوند ملا عبد الله حلوائی بود که شیخ بهاء الدین محمد و میر محمد باقر داماد و مولانا احمد اردبیلی و سایر مشاهیر آن عصر فضیلت او را مقبول و مسلم داشتند و نواب گیتی ستان شاه عباس مدرسه ملا عبد الله را نزدیک قیصریه اصفهان باسم آن حضرت بساخت و بدعوت آنجناب موقوفات چهارده معصوم را که تا آخر آن دولت مستمر بود قرارداد و در آنوقت در باب تحقیق مذهب منازعه و مجاذبه فیما بین پادشاه ایران و سلاطین روم و ازبک در کار بود و پادشاه ازبک به نواب گیتی ستان ایلچی فرستاد که علماء ماوراء النهر را از حقیقت مذهب شعبیه اطلاعی وافی نیست چنانچه از علمای آن مذهب احدی روانه این دیار شود که چگونگی را حسب الواقع اعلان و مواقع اختلاف بین الغریبین مقرر شود آنگاه باستصواب یکدیگر تدبیر دلائل از کتاب و سنت و نظر در تحقیق حق و ترجیح را جمع نمایند ممکن است که سبب رفع اشتباه و وضوح حق تواند بود و همگی فضیلت عصر جهت این مهم اتم آن حضرت را تصدیق و اختیار نمودند و باعزاز و احترام تمامتر روانه دیار ازبک گردید و چون ببلد بخارا که پای تخت سلاطین ایشان بود رسید علما و امرا و اعیان مراسم استقبال

آباد نمود و آبرای از حوالی شهر بازاری چغاریک که شش هفت فرسنگ
میشود جاری ساخت و آن اراضی را که موات و از بایرات قدیم بودند احیا
نمود و بلطایف الحکیل طوایف عرب مهدیه و محامید و غیرهم که در آن
اراضی صاحب ید بودند بیدست و دست تعدی و تجاوز ایشان را کوتاه
نمود و قلعه‌ها و بنواریها مانند قلعه پایی و افزونی و فیلی بساخت و رعایا
از اطراف جمع نمود و در آنجا سکنا داد و بذر و حیوان و سایر ادوات زرع
از خود بایشان بداد تا از خود قدرت بهم رسانیدند و در رقم پادشاهی که
در خصوص رخصت آن صادر شده باسم فتح علی بیگ نوشته اند و باین
سبب فتح علی خان باختصاص دون سایر برادران متصرف گردید و ملا
کاسبی تاریخ آنرا بدینوجه گفته *

اندر ایام شاه عرش سریر	شاه عباس سکندر تمکین
انسلیمان دوم کش زبید	قاف تا قاف جهان زیر نگین
معین فیض و وفا و اخشتو	کس بود اطف ازل یار و معین
یا محمد تقی نیک نهاد	شد شریک از جهت آب و زمین
ساختند این ده و نامش کردند	نجف آباد ز مهر شه دین
کاسبی سال بنایش چستم	از خرد قدوه ارباب یقین
کرد نظاره سراپایش و گفت	نجف آباد به از خلد برین

و گویند دهنه نهر را ابتدای قنوات از بالای بند ماهی بازار برداشته بود
و چون مکرر انبوه میشد و یک دفعه چندین نفر انسان و حیوان زیر انبوه
بتلف رسیدند و دلالت در علاج آن متعیر بود و این معنی شهرت کرد مولی
خلف اعمی برادر سید مبارک خان سابق الذکر بانی شهر حلف آباد
چون بشنید پیغام فرستاد که در ایام شهاب بانحوالی بشکار آمده‌ام اگر دهنه
نهر را از سرکشی مقابل بقعه نوح بردارند بازاری چغاریک آب بسهولت

و این رباعی نیز نوشته *

* رباعی *

اورنگ نشیمن هندی یادم کرده وز لطف خطاب خانه زادم کرده
چون جام جهان نداشت دل شاهانرا داند که زمانه نا مرادم کرده
و اوشا عری بی نظیر بود و اکثر اشعار اور باعیات است و این رباعی نیز
از اوست *

یارب تاکی بهار و دی خواهد بود سال و مه و هفته پی بپی خواهد بود
تاکی کافر بعیش و معمن بعداب اینروز قیامت تو کی خواهد بود
و این رباعی را در وقت سمرات گفته *

* رباعی *

پیمانۀ چه پرشد بضروری رفتیم ین وادی محنت بضروری رفتیم
عمری گذرانیدیم چه روشن خوردان صد حیف که عاقبت بگوری رفتیم
و ملا محب علی کاسبی شاعر نیز دران عهد بود و او مردی درویش قانع ظریف
زیرک سخنور حاضر جواب بود و یکسب جولائی مدار میکردانید و با میرزا
صایب ملک الشعرا عصر ظرفانها و سخنان شیرین داشت که مابین
مردم مشهور است و در مدح و اخشتو خان و هم چنین علی پاشا بن
افراسیاب دیری والی بصره و حسین پاشا پسر او قصاید بسیار دارد که
در دیوان او مذکور است و منجم درانوقت ملا عیدی محمد بود که بعض
تقاویم کهنه و آثاری که از او مشاهده شده دلالت بر کمال قوت او در فن
استخراج و احکام دارد و از او یک پسر مانده بود ملا ابوالفتح که بقندهار
رفت و درانجا سکنا نمود و خبر او منقطع شد و کلان تر در آن عصر حاجی
محمد تقی سابق الذکر بود و او مردی بغایت کریم الاخلاق بود و حق تعالی
با او عنایتی خاص داشت و تمامی امور این حدود برای و صوابدید
او انتظام پذیر بود و بسیار معمر شد و از آثاریکه از او درمیان است حقیقت
حال او معلوم می تواند شد و بشراکت و اخشتو خان احداث قریه نجف

محمد شریف رسید و از او یک پسر مانند ملا هادی که بجوانی فوت شد
 واحدی از او مخلف نکردید و گویند روزی مولانا و شیخ علی بن سلیمان
 بحرینی در مجلسی مجتمع بودند و این سخن بزبان شیخ جاری شد
 که مردم شوشتر در اصل عرب بوده اند و بسبب مجاورت عجم عجم شده اند
 و اهل بحرین بعکس مولانا گفت بغابر این ما و شما از جمله مسو خاتیم
 و از مصنفات آخوند شرحیست بر استبصار و کذاب سوانح البال مشتمل به
 نقایح افکار آنجناب از فزون علوم و شعر و انشاء و غیره و از انجا مبلغ فضل
 آن حضرت معلوم میشود *

فصل پانزدهم

وزیر در عهد و اخشتون خان حاجی محمد شریف بن آقا قاسم ابن
 آقا علی بود و او مردی بغایت سعید و خیرمند بود و آقا هدایت الله
 ابن آقا نعمت الله از اقارب سببی او ملالی از او بهم رسانید و به اردو رفته
 با ولیای دولت عرض نمود که وزیر شوشتر نا بنیا شده و امور وزارت مختل
 است و رقم مطاع باسم خود صادر نمود و در مراجعت بخونسار که رسید
 آزار چشم او را عارض شد و بشوشتر که رسید نابینا شده بود و او در مبادی
 حال بهندوستان رفته بود و با اورنگ زیب پادشاه هند نهایت اختصاص
 و تقرب داشت و در حین ترخص وعده مراجعت کرده بود و چون بسبب
 کوری از وفا بان وعده و معاودت هند عاجز بود و لاجرم در شوشتر توقف نمود
 و او رنگ زیب او را تفقد نموده مکتوبی در کمال ملاطفت باو بذوشت
 و وجهی معتد به از نقود وامتنعه جهت تدارک احوال او فرستاد و بحضور
 طلبید و آقا هدایت الله این رباعی باو فرستاد *

* رباعی *

ز خاک مرا دهند تا گشتم دور شد دیده ام از مشیت پشیمانی کر
 حب الوطنم کشید ورنه هرگز عاقل نرود بپای خود زنده بگور

او میرسانیدند و او بفراغت روزگار می گذرانید و از هدایا و صلوات اهل دنیا امتناع می نمود و منقول است که مولانا شعی و عده میهمانی با میرزا عبد الله داشت و طرف مغرب ابر و باران شد و آخوند را بسبب شکستگی و ضعف باصره حرکت متعذر شد آدم بخدمت میرزا فرستاد که عذر خواهی و وعده را منفسخ نماید میرزا گفت هرگاه آخوند از آمدن متعذر است پس التماس آنست که امشب دران سرکار طعامی طبع نشود که ازینجا خواهند آورد و چون عادت آخوند را میدانست که بعد از نماز عشا بلا فاصله عشا تناول می نماید خدمه سرکار میرزا در بردن طعام و افشیره بمنزل اخوند تعجیل نمودند چون مولانا از نماز فارغ شد طعام در نماز خانه حاضر بود چون افتتاح بملح سنت است و اتفاقا نمکرا فراموش نمودند اخوند بجاریه امر نمود که نمک بپارک رفت و بغایت دیر کرد و هرچند او را آواز دادند جواب نشنیدند خاتون برخواست که ببیند بر سر جاریه چه آمده او هم رفت و نیامد و جواب نداد آخوند متحیر شده از عقب ایشان برخواست کوبه چند درانجا بود که هر لحظه بر طعام هجوم می آوردند آخوند احتیاط نمود اطعمه را از نماز خانه بوئاقی دیگر که نزدیک بود نقل نمود - و در را به بست و بطرفی که ایشان رفته بودند برفت دید که جاریه و خاتون نمک برگرفته می آیند و مقارن این حال نماز خانه که در کنار رود خانه بود منهدم و اساس آن بآب رفت شکر کتان بوئاقی دیگر نشستند و طعامرا تناول نمودند و قرآن آخوند که در نماز خانه بود از صدمه افتادن عمارت بانطرف رود خانه پریده بود علی الصبح مردی که از صحرا بشهر می آمدند آنرا دیده شفاختند و بصاحب رسانیدند و آنجانبرا پسری بود ملا محسن از شاگردان ملا محسن کاشی مشهور باخوند فیض و در عنقوان شہاب در ایام حیات پدر وفات نمود و متروکات آخوند بهمشیوه زاده او ملا

شده بود و اهالی خوزستان از تشویش آسیب مجاورت رومی ایمن شده بودند و تمامی اوقات را بتغفن و تکلف و کسب آداب مستحکمه مصروف میداشتند و شیخ الاسلام آنوقت شیخ عبد اللطیف جامعی عاملی بود که مسلم فضلی آفاق بود و در سال هزار و پنجاه وفات یافت و مقارن فوت از شیخ جواد کاظمی که در حویزه بود بشوشتر آمد و هنوز فتاوی و سجلات و اجازات آذ و مجتهد بی نظیر در دست مردم هست و بعد از آن شیخ الاسلامی بشیخ محیی الدین بن شیخ عبد اللطیف و از او بمیر محمد عیسی بن میر صدر الدین قرار یافت و قاضی عبد الرضا نبیره قاضی عبد الله سابق الذکر قاضی بود و از اعظم سادات عالی درجات میرزا عبد الله بن میر سید علی ابن میر محمد باقر بن میر سید علی صدر و میرزا ابوطالب و میرزا هاشم ابن میرزا جعفر بن میر محمد باقر و میرزا حیدر بن میر شرف الدین حسین بن میر سید علی صدر و میرزا کاظم بن میرزا طاهر بن میرزا محمد بن میر عبد الوهاب و از معارف فضلا آخوند خواجه افضل مذکور و باغ عبد الله زین را که در اصل از خالصجات دیوان بود باقطاع او داده بودند و هنوز در تصرف اولاد او باقی است و اخوند ملا عبد الرشید بن ملا نور الدین طیب که باغچه اخوند از آثار اوست و او مردی زاهد مغزوی بود و در مبادی حال بهمدستان رفته بود و باسید نظام الدین احمد شیرازی حجازی داماد قطب شاه والد سید علی خان شارح صکیفه و با مولانا فرج الله دزفولی که در اینجا نهایت شهرت و اعتبار داشت مربوط بود و از ایشان استفاده سرمایه زندگی نموده مراجعت و مدتی در شیراز توقف نمود و در اینجا جمعی از آگاهان حلقه ارادت او را بگوش کشیدند لاجرم مولانا همواره تابستانها در شیراز و زمستانها در شوشتر بسر می برد و مردان در هر دو بلد ببضاعت آخوند تجارت می نمودند و منافع و ارباح آنرا بسرکار

ایشان بود و او برادر منصور خان و ذوالفقار خان بود و گویند چون بحوالی شوشتر رسید در خارج شهر نزول نمود و سادات و اعیان ولایت بخدمت او شتافتند از آخوند ملا افضل ابن عبد الله صراف که در جمیع فنون کمال خصوصا ریاضی و احکام نجوم سرآمد بود استفسار ساعت سعد جهت دخول بلد نمود و خواجه اختیار طالع عقرب با سایر خصوصیاتیکه در آنوقت مراعات آنها ممکن بود نمود و سلطان در همانجا چند روزی انتظار آنوقت مختار کشید و آخوند گفته بود مقتضای این ساعت آنست که سلطان زیاده از صد سال درین ولایت حاکم باشد و این حکم بوجهی مقرون بصواب اتفاق افتاد و در زمان او کرکین بیگ کرچی و ایلدرم بیگ چوکس با توابعین به شوشتر آمدند و ارقام پادشاهی در خصوص مواجب و مرسومات ایشان صادر گردید و کرکین بیگ میر شکار باشی مشار الیه گردید و قبل از او میر شکار باشی طهماسب بیگ بود که قلعه طهماسبی از آثار اوست و ریش سفیدی قشون و حل و عقد امور ولایت با سلسله جغتو و سایر طوایف قزلباش بود و مهتر ایشان نوروز خان بیگ که باغ زیر دروازه عسکر از آثار اوست و واخستو خان بآب و زمین و آبادی و تکتیر زراعت و اشجار و ترفیع رعایا سعی بسیار نمود و در مالوجهاات دیوانی توفیرات کلیه بهم رسانید و این خدمت از او مستحسن طبع پادشاه افتاد و چون بسفر قندهار مامور گردید و در آنجا نزد ذوالفقار خان برادر خود که والی قندهار بود خدمات نمایان بتقدیم رسانید در حین مراجعت که در اصفهان بشرف بساط بوسی رسید بخطاب خانی سرافراز گردید و مواجب و ملازم بدستور سائر خواندین عظام مقرر شد و در آنوقت مردم شوشتر را وقت بسیار خوش بود و روزگار بفرات می گذرانیدند و همه کس بفکر تحصیل معرفت و کمال بود و در آنوقت صلح مابین سلاطین روم و ایران منعقد و سنور بین الدولتین بسته

و یکغاز بیکی فلوس بجای آن گذاشت درویش از مشاهده ایقاع بسیار
 شگفت و انواع مدح و ثنا بگفت و روی بهمرهان خود نمود که انشاءالله
 فکست و فال ما خیر است و کار ما پیش است و آنچه را حضرت
 شهریاری کرامت فرموده است برکت کیسه و وسیله رو سفیدی ما خواهد
 بود و شکم کفان بیرون رفت کلانتر در جزو کس بقعاقب فرستاد که تفتیش
 گفتگوی او نمایند معلوم شد که چون از آنجا بیرون رفته بود زیاده از آنچه
 در حضور ستایش نموده بود دعای خیر میگفت و مطلق سخن منافی
 از او بظهور نرسید شهریاری گفت که عرض من استعلام حقیقت حال
 درویش و امتحان او بود نه آیا در عزیمت خود رسوخی دارد و این کار
 دشوار از او مدمشی می تواند شد یا نه معلوم شد که می تواند اینگاه از
 خالصه خود مبلغی نلی که لایق مروت او بود فرستاد و سایر ارباب توفیق را
 ترغیب و تحریک نمود تا بانمام رسید و مبلغها از اخراجات فاضل ماند
 که ملا حسینی طواحین و دکانین بساخت و املاک بخزید و تاریخ بنای
 پل را بدینوجه گفته اند *

* مصرع *

این پل از جهد حسینی شد تمام

و در ذیحجه هزار و سی و هشت شبلی سلطان چرکس حاکم شد و بعد از
 شش ماه وفات نمود والله و یردی سلطان پسر او حاکم شد و چون کودک بود
 عم او بهروز بیگ بقیابت او سه سال بسر برد و بعد از او بابا سلطان پفجمه
 نایب و وکیل بود و بهروز بیگ مذکور بحکومت آمد و طول فکشد *

فصل چهاردهم

در ربیع الاول چهل و دو و اخشتو سلطان غلام خاصه شریفه حاکم شد
 و قبل ازان ششپر تورچی بود و تا آخر دولت صفویه آن منصب در سلسله

نازانو گاهی هر دو دست تا آنکه هر دو پا را بدهن آن داد مار او را کشید
 بیک قلاج تا ناف او فرو برد مارگیر مضطرب شد هر چند دست و پا زد که
 خود را بیرون کشد نتوانست شروع بفریاد کرد و مردم گریختند بیک قلاج
 دیگر تا سینه او کشید تا تمام او را فرو برد و بدرخت کزاری که در آنجا بود
 خود را تنگ پیچید که آواز شکستن استخوانهای او بگوش حاضران رسید
 و از آنجا بکاهریز سرازیر شد فی الفور مردم جمعیت نمودند و بچوب
 و خاک راه کاهریز را مسدود ساختند و بایر شد و انکار از نفس مار خشک شد
 و درین واقعه شوشتر خواجه عزیز از کلانتری معزول و بالاخره بحاجی
 محمد تقی بن حافظ شمس الدین مرجوع گردید و هنوز در سلسله ایشان
 باقی است و در سال هزار و هشت محمد سلطان جغتای حاکم شد و مدت
 او دوازده سال بود و بعد از فوت او علی سلطان برادر او پانزده سال و در
 عهد او پل خواجه شاهعلی بنا شد و لغز خواجه شاه علی تاریخ است
 و بعد از او طهماسب سلطان ولد محمد سلطان مذکور سه سال حاکم بود
 و در ایام او بنای پل کرکر باتمام رسید و قبل از آن مردم از روی بند میزان
 تردد می نمودند و بانای پل ملا حسینی مردمی درویش بیروزگار پریشان
 حال بود و چون این اراده کرد بهر که اظهار نمود او را تمسخر و ملامت
 میکردند تا آنکه بطرف افتاده کمر عریضت بر میان بست و توفیق الهی
 امداد نموده باتمام رسانید و ذکر خیر او بیروزگار باقی ماند و گویند روز اول
 نه تصمیم عزم نمود برسم نیازمندان طبقی از گل و نقل بدست گرفته بود
 که خود را بصاحبان مروت عرض و استمداد نماید چون حاجی محمد تقی
 کلانتر از هر جهت یگانه عصر بود برسم تیمن ابتدا به مجلس او در آمد
 و بدعا و ثنای بکشود و طبق را پیش او بنهاد چون بر مدعا واقف شد
 او را بسیار تحسین و یک مشت گل و یک مشت نقل از طبق برداشت

بر گرفته روانه حویزه شد و مهدی قلیخان با سپاه از آب عبور نموده داخل قلعه شدند و اهل قلعه را هر یک فراخور حال فوازش نمودند آقا علی که کاتب عرایض بود وزیر شد و هفوز این منصب در خاندان رفیع البنیان ایشان باقی است و ملک سبز آب باقطاع میر جهانگیر داده شد حتی استاد جمال بنا را که در قلعه رخنه گیری می نمود معمار باشی و اراضی جمال آباد را که الی الان در تصرف اولاد اوست اقطاع نمودند و برخواجه عزیز کلان تر و خواجه نجم الدین کدخدای بلد مواخذة و مصادرة بسیار واقع شد و چون حسب الامر الاعلی مقرر شده بود که مردم را تیغ بدهند و بی تقصیری ضعفا و رعایا معلوم مهدی قلی خان شد با استدعای مشار الیه نسق ایشان بریش تراشیدن قرار یافت و سیور غل سادات تا هفت سال مقطوع گردید و این وقایع در سال هزار و دو بود و مهدی قلیخان شش سال در شوشتر بود و آثار خیر بسیار از او باقی ماند ازان جمله عمارت قبلی امامزاده عبد الله و قریه مهدی آباد که وقف آن سرکار است و حمام زنانه مسجد و دکان رنگخانه که وقف سرکار رسید محمد بازار است و کمترین وقفنامه بمهر جمیع قضات و معبترین عصر دیده ام و عمارت براء بن مالک و عمارت بشران عقیلی باخیابان نارنج و حوض دوری و قابوی بیرونی قلعه و طرح بازار شوشتر و ساختن دکاکین باین هیئت و کاهریزی احداث نموده بود که از رودخانه ما فاریان ببازار منتهی میشد و این کاهریز در زمان و اخشتوخان مسدود شد بتقریب اینکه مار بازی از لرستان فیلی آمده بود و مارهای بسیار بزرگ و کوچک داشت و ازان جمله مار بزرگی داشت که باریک الانغ بود روزی در بازار معرکه نمود و ابتدا با مارهای کوچک قدری بازی کرد و بعد ازان مار بزرگ را از جوال بیرون آورد گاهی دست خود را تا بازو بدهن او میکرد گاهی پا را

و قاسم علی سلطان ایضا یکسال و منصور خان ذو القدر ایضا یکسال و محمد سلطان برادر خلیل خان افشار سه سال و قوچ بیگ دوملو دو سال و محمد سلطان دوملو ایضا دو سال و حسین قلیخان سلطان شاملو یکسال و سید جماز عرب دو سال و هفوز اولاد و املاک او در انجا باقیست و قیاس سلطان استجلو یکسال و عیسی خلیفه ایضا یکسال و ایغوت سلطان دوسال و میرزا علی بیگ یکسال و در هشتاد و پنجم میر رشید الدین بن میر عبد الوهاب سابق الذکر حاکم شد و مدت او یکسال بود و بعد از او دهمدار سلطان چند روزی و شاهویردی سلطان کندزلو یکسال و علی سلطان ولد خلیل خان افشار سه سال و احمد سلطان افشار دو سال و خسرو سلطان افشار ایضا دو سال و شاه دیوبندی خان کندز لوهشت سال تا آنکه مراد آقای جلودار باشی آمده او را مقتول و چند روزی حکومت کرد تا درود غیاث بیگ نایب فرهاد خان و او هم چند روزی بدش نبود و در این بین سید مبارک خان بن سید مطلب والی حویزه بتحریک سادات و اعیان شوشتر لشکر کشیده بباغ و قفک خارج در ب عسکر نزول نمود و اکثر مردم ولایت بمطاعت سادات سرتسلیم پیش نهادند و معدودی از خواص در قلعه محصور گردیدند و عریضه مشتمل بر چگونگی احوال بصحابت میر جهانگیر گنوندی بمخدمت نواب گیتی ستان عباس انفاق نمودند و امیر جهانگیر در عرض چهار روز از راه بختیاری بارو رسید و مراتب را بالمشافه نیز عرضه داشت نمود و حسب الامر الاعلی موازی هفت هزار نفر از قشون رکاب بسرکردگی مهدی قلیخان شاملو جهت دفع سید مبارک خان و قنبیه اهل شوشتر روانه شدند و بموعده هفت یوم وارد گردیدند و شب بیخبر در صحرای سرکشی کنار رودخانه نزول نمودند و خیمه کشیدند و همه خیمه‌های ایشان زنگاری بود علی الصباح که سید مبارک مطلع شد فی الفور قشون خود را

بن محمد بن جعفر بن محمد بن علی ابن زید بن قاسم بن علی بن موسی
الکاظم و سید حسین بن ابی الحسن از کبار سادات و اصحاب مقامات عالیه
بوده و بارگاه او در شوشتر در حوالی باغ بر جعیار معروف است و کرامات
بسیار از او بظهور رسیده که فیما بین اهالی آنجا مشهور و در السفه و افواه
مذکور است و این سلسله را با مشایخ میانات مواسلت و قرابت سببی
است و شیخ محمد شفیع بن شیخ مجید الدین بن شیخ خلف بن شیخ
مجد الدین که الحال از اشراف زمان و چراغ افروز اندو دمان است از بطن
صبیغه قدسیه سید قاسم مذکور است *

فصل سیزدهم

در سال نهصد و سی و دو مهدیقلی سلطان ولد قنقرا سلطان بحکومت
شوشتر آمد و مدت ده سال حاکم با استقلال بود تا آنکه برادر او سوندر
بیگ او را ضایع نموده یکسال بحکومت کرد و بعد از او کچل افشار دو سال
حاکم بود و در نهصد و چهل و پنج حیدر قلی سلطان حاکم شد و سه سال
مدت او بود و سید محمد عرب هشت سال و اولاد و املاک او هنوز در
نواحی را مہرمز باقیست و بعد از او ابوالفتح سلطان سه سال بود و در
پنججاه و پنج القاص میرزا ابن شاه اسمعیل بشوشتر آمده و حسن بیگ
نامی حاکم بود و چون القاص میرزا از برادر خود شاه طهماسب روگردان
بود مردم شوشتر بدعوت میر عبد الوهاب مذکور او را بشهر راه ندادند
و دروازه را بسته اسباب حصار آمده کردند و چون دید که کاری نمی تواند
کرد توقف ننموده روانه وز فول شد و در آنجا نیز راه نیافته روانه بلاد روم گردید
و در پنججاه و شش سید بیگ حاکم شد و چهار سال مدت او بود و بعد از
او رستم سلطان ارسلو سه سال و سیف بیگ دو سال و امیرخان ترکمان یکسال

داود بن سید رکن الدین خداداد بن سید شهاب الدین حسن بن سید شرف الدین حسین بن سید شهاب الدین احمد بن سید شمس الدین محمد بن سید صدر الدین علی بن سید شهاب الدین احمد ابن السید عبد الله بن موسی الکاظم علیه السلام و سید رکن الدین خدا داد در محله دشت خروج مدفون است و این مقابر که دران حوالی مجتمع شده بسبب مجاورت آن بزرگوار است و در تذکره مدافن بسیاری از ایشان در قریه کرکمر مذکور شده و الحال حقیقت معلوم نیست و مکمل است که شیخ شمس الدین گل چشم که سابقا ذکر شده سید شمس الدین محمد ثانی از همین سلسله باشد چه ناظم قطعه تاریخ او را در اعداد سادات معدود نموده است و هم چنین سید قطب الدین که در حوالی عبد الله بانویه است و محل تلغر از محال مرغوبه این بلاد است که بحسب آب و هوا و نیکی محصولات خصوصا تنباکو کمال امتیاز دارد و مکان آن بسبب احاطه جبال بغایت حصین است نهایت بسبب کثرت تغلب و تعدی اولی الامر و ضعف سادات آنجا از رفع بیخسابات اکثر اوقات خراب و بیرونق است و ترکناز اکراد والوار که دران جوار می باشد مزید علت شده محصولات از انجا بعمل نمیاید و باین جهت احوال سادات بغایت مختل و در امور معیشت خود معطل اند حق تعالی فرمان فرمایی عادل کرامت فرماید که حق را بمستحق ایصال و ظلمه و متغلبان را قلع و استیصال نماید بمنه و جوده و سادات تلغر را با سادات حسینی قرابت سببی است و نسب ایشان بدین وجه است سید صادق بن سید محسن بن سید قاسم بن سید حبیب الله بن سید شمس الدین بن سید رضی الدین بن جلال الدین بن فتاح بن اسد الله بن جلال الدین بن رضی الدین بن اسد الله بن هاشم بن رضی الدین علی ابن هاشم بن علی بن حسین بن ابی الحسن بن ترحم المذنی ابن الحسن

و زارعین آن محال از طایفه شالو و مالو و سایر طوایف بوده اند که الحال در محال دینا ران فیما بین کوهکیلو و بختیاری سکنا دارند و اخلاف ایشان الی الان طوق ارادت این سلسله علیه را زینت رقبه احوال خود می‌شمارند و همه ساله که سادات بعنوان سرکشی وارد خانهای ایشان می‌شوند هر یک بقدر وسع و استطاعت از خالصه خود چیزی برسم هدیه بسرکار ایشان می‌رسانند و باوجود کثرت حوادث و فتن که در اعصار لاحق در همه جا خصوصا دران سرحدات سنوح یافته و انقلاب کلی که در همه اوضاع ظهور رسیده در استمرار این وظیفه بهیچ وجه خللی رو نداده است و چشمه قیلارستان که دران محل واقعست از قدیم از متعلقات آن سرکار است و در رقم امضای شاه طهماسب ماضی مورخ بسال نهصد و پنجاه و دو که باسم سید محمد تلغری صدور یافته و درانجا می‌رساند الله تصحیح نسب ایشان نموده است چشمه قیلارستان منجمله موقوفات معدود شده و ایفکه الحال متمر شده که تیولداران همه ساله وجهی از انجا باز یافت می‌نمایند از جمله بدع حادثه است و در پروانچه قدیم باسم سید عزالدین و سید شهاب الدین احمد که الی الان باقی است مورخ بسال هفت صد و بیست و شش عصارخانه و بساتین و قری و مزارع بسیار تفصیل یافته که الحال اکثر آنها معدوم و بهیچ وجه حقیقت آنها معلوم نیست و از اکابر این سلسله سید محسن تلغری است و نسب سید محمد مهدی که الحال سلاله افدودمان است بر این وجه است سید محمد مهدی ابن سید شاه محمد بن سید نعمت الله بن سید شاه محمد بن سید فخر الدین بن سید محمد بن سید محسن بن سید تاج الدین علی بن سید شمس الدین محمد بن سید فخر الدین علی بن سید شرف الدین محمد بن سید فخر الدین علی بن سید قطب الدین عبد الله بن سید نصیر الدین احمد بن سید عز الدین

غالب بود و جهت حفظ ناموس ظاهر و پیدش رفت بعضی امور متخلف باخلاق حکام و امراء بود و نقاره خانه و دورباش و سایر امور امارت را فرو گذاشت نمی نمود و جمیع امور شرعی و عرفی این ولایت حسب الحکم سلاطین وقت بر وی (زین و حکم متین او منوط بود و هیچ احدی را مجال مخالفت و عصیان نبود و در رفع بدع و تحمیلات و ترفیه احوال ضعیفا مساعی مشکوره مبذول و در جمیع موارد سخن او مسموع و مقبول و در ایام سلطنت شاه طهماسب ماضی مدتی حاکم شرع و عرف و ز قول بود *

فصل دوازدهم

سادات تلغر بسید عبد الله بن موسی الکاظم عیبه السلام نسب میرسازند و اسلاف این سلسله همگی از معارف اهل معرفت و حقیقت و کبار مشایخ طریقت بوده اند و سید احمد ملقب بشیخ تلغر از نجف اشرف بشوشتر آمده و اراضی احشام عقیلی را از مالکان شرعی آنها نموده و به موجب صریح الاملاک سادات مرعشی بعضی اراضی مزبوره را اولاد و احفاد مشار الیه بمردم استکی و بدیل و غیرهم فروخته بودند و بعضی دیگر در تصرف ایشان باقی مانده بود تا آنکه در سال نهصد و اند میراسد الله صدر همکیرا از مشار الیه خریداری و بخود منتقل ساخت و چیزی که در تصرف سادات تلغر باقی مانده همین محل است که الحال بگوشه تلغر معروف است و هفت نفر از بزرگان این سلسله در اینجا مدفون اند و آنچه از بعض آثار قدیمه و پروانجات سلاطین سلف معلوم میشود آن است که دران سرکار موقوفات و رقبات بسیار بود که همگی بر ایشان معاف و مسلم بود و تولیت آنها دست بدست بدون مزاحم بایشان تعلق داشت و خدمه

که در زمان بزرگوار مشعل افروز دیبای مکرمتها طراز اند و میر عبد الوهاب در سفر ایوان در خدمت نواب گیتی ستان شاه عباس بود و بعد از فتح بلد آنچه دران یورش کتاب بدست آمده بود پادشاه همکیرا بآنجناب بخشید و آنجناب کتب را حیانت نموده از دست قشون استنقاد نمود و بعد از فرو نشستن غبار فتنه مردم آنجا را طلبید و کتابها را بایشان نشان داد هرچه صاحب آن بهم رسید بصاحب تسلیم نمود و آنچه بیصاحب بماند نگاه داشت و بانضمام کتبی که از خود و از آبا و اجداد کرام داشت همکیرا وقف نمود و مجموع دوازده هزار جلد بود و وقف نامه مشتمل بر تفصیل اسامی این کتابها با جمیع خصوصیات از خط و کاغذ و رنگ جلد و تاریخ کتابت وغیره و شروطیکه در متن وقف اعتبار نموده بود قلمی و اندرونی بسیار وسیع از عمارات خود جهت کتابخانه معین و از املاک خالصه خود همه ساله وجهی معتدبه جهت تعمیر کتابخانه و مرمت کتابها و وظیفه متولی آن وقف گردیده قرار داده بود و بمور ایام همه آن سر رشته مختل و کتابها متفرق و اکثر ببلاد بعیده افتاده و این فقیر در بلدة بیروغ آذربایجان از کتب وقفی میر عبد الوهاب حاشیه میر سید شریف بر شرح شمسینه دیدم که بذشان و خط و مهر میر عبد الوهاب شناختم و از مرحوم والد خود شنیده ام که در مکه معظمه بدکان کتاب فروشی که نزدیک باب السلام است جلدی از کشاف دیده بود و کتاب فروش میگفت از شخص مصری است که از مصر آورده و قلیلی ازان کتب الحال نزد طلبه این بلد باقی است و آنچه از اینها بنظر آمده همه نسخهای خوشخط صحیح مذهب محشی که طبع را از مشاهده آنها نشاط و ذهن را از مطالعه آنها نهایت انبساط حاصل میگردد و بمضمون آن آثارنا نزل علینا فانظروا بعدنا الی الآثار هر یک از علوشان آن عالیشان نشان میدهد و آنحضرت را مروت و قنوت در طبع

شیخ نمود و میر غیاث الدین باهانت از مجلس بیرون رفت بعد از چند روزی استعفا و رخصت معاودت شیراز حاصل نمود و بتصدیق شیخ علی منصب صدارت بمیر معز الدین اصفهانی و بعد از او بمیر اسد الله مرجوع گردیده و او را دو پسر بود میر سید علی صدر که آخر الامر از صدارت استعفا و اختیار تولیت روضه رضویه نمود و میر عبد الوهاب و ایشان در ایام حیات والد ماجد و بعد ازان در تعمیر املاک موروثی و احداث املاک جدیدی از زیاده کوشیدند و در محل احشام عقیلی و اراضی جلکان و شاهولی و چمچه کران و لبنانستان انهار متعدده از رودخانه برداشتند و باراضی موات جاری ساختند و رعایا و زارعین از اطراف جمع نمودند و قلعهها و دهکدهها و بنوارها ساختند و بساتین و باغات مرغوب بعمل آوردند و مالوجاهات همه اینها حسب الارقام سلاطین بسپورغال ایشان مقرر بود و از همه جهت معاف و مرفوع القلم بودند و هر یک از حکام و عمال که با این سلسله علیه در مقام معارضه و کجا کجی پی در آمدند بمضمون حدیث سخن بنو عبدالمطلب ما عادانا بیت الا و خرب و لا عارانا کلب الا و جرب منکوب و مخذول گردیدند و هرچند روزگار گذار خاف زادگان ایشان را ازان استعداد انداخته و املاک و ضیاع ایشان بروث سابق نیست و بعدلؤل الناس بزمانهم اشیه منهم بآبائهم از اکتساب بعض فضایل و ادراک مرتبه رفیعۀ ابا و اجداد متقاصر اند و رغبت ایشان بسیر و شکار و فنون سپاه گیری بدشتر است لیکن نجابت ذاتی و فطرت اصلی و همت و فرزائگی ایشان بحمد الله خلل پذیر نیست و اهالی این حدود از برکت وجود ایشان بانواع فیض مستفیض اند و از اعظم معارف ایشان الحال میرزا عبد الله بن میرزا شاه میر بن میرزا عبد الله بن میر سید علی ابن میر محمد باقر بن میر سید علی بن میر سید اسد الله و میرزا عبد العالی بن میرزا محمد بن میرزا جعفر حیدر سابق الذکر

گردیده بود و باین سبب از استقبال موکب جلال و اقامت مراسم خدمت عاجز مانده بود تا آنکه حسب الامر مقرر شد که او را در محفه نشاندند و بمجلس پادشاه حاضر نمودند و چون وفور سعی او در ترویج مذهب معلوم پادشاه شده بود او را بغایت معظم و محترم داشت و املاک و رقبات قدیمه و جدیده باو وا گذاشت *

فصل یازدهم

میر نور الله را دو پسر بود میر شریف و میر حبیب الله و میر نور الله ثاني صاحب مجالس المومنین و احقاق الحق و مصائب النواصب و عشرة کامله و كشف العوار و دیگر مصنفات که بهندوستان رفت و در لاهور قاضي و در آنجا شهید شد پسر میر شریف بود و اولاد او در هندوستان اند و چندی قبل ازین از ایشان بنجف اشرف آمدند و در آنجا ساکن اند و میر شریف سه پسر دیگر داشت میر اسمعیل و میر قطب الدین و میر محسن و میر حبیب الله را سه پسر بود سید قاسم و میر شمس الدین محمد و میر عطاء الله و اولاد ایشان همه در شوشتر اند و تولیت امامزاده عبد الله و احتساب شوشتر با ایشان است و میر مازده دو پسر داشت میر محمد طاهر بلا عقب و میر عفات الله و او را دو پسر بود میر عبد الغفار و میر عبد الخالق و الحال نقابت طریقت با اولاد ایشان است و میر زین الدین علی را یک پسر بود میر اسد الله که در دولت صفویه بصدارت رسید و قبل از او میر غیاث الدین منصور شیرازی دشتکی صدر بود و چون بسعایت مفسدان فیما بین او و شیخ علی بن عبد العالی شقاق بهم رسید و روزی در مجلس شاه طهماسب بینهما مکالمه واقع شد که بتخطئه و تحجیل کشید و پادشاه تقویت جانب

از شیراز بشوشتر معاودت و صبیحه خواجه حسین شوشتری را که از معارف
نجباء بود بحکماله خود در آورد و اولاد خواجه حسین شیخ عبد الله
و شیخ محمد و شیخ حسن در حجر تربیت آن جناب نشو و نما یافتند
و سلطان محسن و بعد از او سلطان علی ولد او را با آنحضرت نهایت ارادت
و حسن اعتقاد بهم رسید و در جمیع امور کلبی و جزوی موافقت رای او را
التزام نمودند و در توقیر و احترام او بسیار کوشیدند و املاک و رقبات مرغوبه
باو بخشیدند و شیخ عبد الله مذکور صدر آن دولت بود و در دولت صفویه
قاضی شد و هنوز این منصب در اولاد او باقی است و شیخ محمد وکیل
الدوله و از آثار اوست طاق سنگی برابر رواق امامزاده عبد الله و بر کتابه
او این شعر نوشته است *

تمام گشت بحمد الله این بنا بی شین

بسعی صاحب اعظم محمد ابن حسین

و شیخ حسن سپهسالار بود و چون میر نور الله دران دولت قوی حال
و مبسوط الید گردید در ترویج و تشییع مذهب اثنی عشر و نسخ مذاهب
مخالفه کمال سعی و جد معمول داشت و اولیای دولت بمتابعت او همت
گماشتند تا ظهور شاه اسمعیل صفوی و مبداء آن در سال نهصد و چهارده
بغراق عرب آمد و سلطان علی مذکور باتفاق برادر خود سید ایوب و سایر
سادات مشعشع بسبب اتفاق در نسب و حسب و مذهب باو پیوستند
و در وقت یورش بغداد بقصر یک میر حاجی محمد و شیخ محمد رعناشی
که معلم زاده اولاد سید محمد بود ایشان را مقتول نمود و چون بکویره
آمد سید فیاض بن سلطان محسن لشکر کشیده در مقام مدافعه در آمد
تا آنکه خود با سپاه بالتمام مقتول گردیدند و بعد از فتح کویره شاه اسمعیل
بشوشتر آمد و در آنوقت میر نور الله در عشر تسعین و از قوت سمع و بصر عاری

شافعی در دولت او مملکت مدار بود و شیخ ابوالخیر پسر او حاکم شوشتر بود و اسم او در سنگ بزرگی که نزدیک در مغربی مسجد جامع منصوب است نوشته است و سید محمد با اسپند میرزا و شیخ ابوالخیر جنگها نمود تا بر واسط و حویزه و بعض خوزستان استیلا یافت و شیخ ابوالخیر بگوییخت و نزد پدر خود بشیراز رفت و در این فقرات احوال سادات زیاده اختلال بهم رسانید و اولاد سید محمد شاه سه برادر بودند میر زین الدین علی و میر نور الله و میر مانده چون از اوضاع ولایت دلکوران شدند میر زین الدین علی و میر نور الله بشیراز رفتند و میر زین الدین علی از شیراز بهندوستان رفت و میر نور الله در آنجا توقف و بتحصیل علوم و اکتساب فضایل اشتغال ورزید - و نسب سید محمد مذکور در کتاب مجالس المومنین برین وجه است محمد بن فلاح بن شهید الله بن الحسن بن علی مرقضي بن عبد الحمید نسابة بن فخار بن احمد بن ابی الغنائم بن حسن بن محمد ابن ابراهیم بن محمد بن صالح ابن الامام موسی کاظم علیه السلام و وفات او در سال هشتصد و هفتاد و در اواخر حال مولی علی پسر او اختیار را از او گرفته بود و او مردی بیبناک بود و در نهب اموال و قطع طرق و سفک دماء خودداری نمی نمود تا آنکه در کنار رودخانه کردستان بهمان روزی بعد از آنکه داشت غسل میکرد و تیراندازی که در کمین او بود او را بتیر زده هلاک نمود و حل و عقد امور بار دیگر بقبضه اختیار سید محمد شد و چون سلطان محسن بن سید محمد خلیفه شد تمامی خوزستان او را مسلم گردید و فتنها فرونشست و این قلعه محسویه و شهر جدید حویزه از آثار اوست و او سلطانی عادل دیندار بود و در حفظ شعایر دین و اقامت ناموس شرع مبیین نهایت اهتمام داشت و مردم در دولت او در مهد امن و امان بودند و صیت مکارم او باطراف منتشر گردید و در این عهد میر نور الله

و از استماع این گونه حکایات مفهوم میگردد که عشق صوری را در تصفیه نفس و تلطیف روح و تجرید از علایق مدخلی عظیم است و نفوس مستعدۀ بسبب آن شایسته مکافات غیبی و فتوحات عظیمه میکردند و سخنان مشایخ که المجاز قنطرة الحقیقة شاید اشاره باین نکته باشد *

فصل دهم

سادات مرعشیه شوشتر اولاد سید محمد شاه ابن مبارز الدین مانده ابن جمال الدین بن حسین بن نجم الدین محمود اند و نسب میر نجم الدین محمود در کتب معتبره بدین وجه است نجم الدین محمود ابن احمد بن تاج الدین حسین بن محمد بن علی ابن احمد بن ابی طالب بن ابراهیم بن یحیی بن حسن بن محمد بن حمزه بن علی ابن حمزه بن علی المرعش ابن عبدالله بن محمد السلیق ابن الحسن الدکه بن العسین الاصغر بن زین العابدین علیه السلام و ایشان از سلسله ملوک مازندرانند و میر نجم الدین از آمل بشوشتر آمد و در آن زمان نقیب و مقتدای آندپار سید عضد الدولة حسینی بود و عقب او منکصر بود بیک صبیله و او را بحکاله میر نجم الدین داد و بآن سبب املاک و ضیاع و اقطاعیکه سید عضد الدولة از سلاطین سلف داشت همگی بمیر نجم الدین انتقال یافت و چون بسبب کثرت فتن و انقلابات اوضاع آن حدود اختلال پذیرفت اولاد میر نجم الدین ضعیف الحال شدند و املاک ایشان زدی بخوابی نهاد و سید محمد بن فلاح مشعشعی در عراق عرب ظهور نمود و باعث مزید التهاب نایره فتنه و جدال گردید و ظهور او در سال هشت صد و بیست بود و در آن وقت والی بغداد اسپند میرزا ولد قرا یوسف ترکمان بود و والی فارس سلطان عبدالله بن ابراهیم میرزا بن شاهرخ بن تیمور و او در شیراز بود و شیخ محمد جزوی

نسر فلک طایر ایوان تو
 سوده ملک خاک درت بر جبین
 هست امیدم که ز لطف عمیم
 ساعت چندی بر درویش بود
 رفت پس آنگاه بماوای خویش
 دختر شه نیز بدستور شاه
 باتن چندی ز رفیقان خویش
 مخزن اسرار سخن باز کرد
 لایه کزان گفت که ای فامراد
 جاذبه عشق تو چون شد قوی
 زهر فراقم چه بکامت رسید
 زاهد روشندل پرهیزگار
 گفت که ای سرور خیال پری
 عشق تو زینسان بدلم جا گرفت
 مطالب تو گرچه نیاید بدست
 چون بخدا راهنمای منی
 مه چه شنید این سخنان چه در
 کرد اثر در جگرش عشق پاک
 حاله دیدار بر خویش کند
 خواست یکی خرقه و بردوش بست
 جذب که از شهر بکوهش رواند
 رامی اگر عاشق صادق دلی
 خیز و بکف دامن همت بگیر

کوی اجل در خم چوگان تو
 در ره دین ثانی روح الامین
 باز رهانیم ز امید و بیم
 وز نفسش بوی سعادت شنود
 کرد بر حور لقا جای خویش
 گشت عبیر از قدمش خاک راه
 رفت پس آنگاه بدکان خویش
 چون گل و چون غنچه دهن باز کرد
 مزده که همت در دولت کشاد
 آمده ام تا کثمت پیروی
 بایدت از شربت و صلم چشید
 با جگر خسته و جان فگار
 من بحقیقت شدم از خود بری
 کز ازل لذت دنیا گرفت
 شکو گذاری تمام واجیست
 پیرو منی بلکه خدای منی
 گشت تهی از خود و از دوست پر
 نعره زد و کرد ز تن جامه چاک
 و آنگهش از صومعه بیرون فگند
 عاشق و معشوق بیکجا نشست
 چون نتواند که بخویشش نشاند
 نی چه حریفان دغا غافل
 در قدم اهل حقیقت بمیرو

خیز که اینک متعاقب ز راه
 نام رقیبان چه شنید آن فگار
 گفت چه سازم بکجا رو نهم
 ای نظر جان بتو از نیکیان
 شاه چه احوال گدا گوش کرد
 آری از آنجا که شهبان را فست
 گفت اگر آرزوی وصل ماست
 بایدت از خلق کناری گرفت
 نارسدنت کار بجایی که شهر
 سوی تو از بهر دعا رو کنند
 شاه خبر یابد از احوال تو
 من هم اگر بخت تو یاری کند
 خیزم و آهنگ کنم سوی غار
 عاشق بیچاره چه اینها شنید
 کرد زمین بوس و بوه رو نهاد
 رفت بکوه او بسه سال تمام
 رفت و ز وصل همه نومید شد
 گشت مجازش بحقیقت دلیل
 یافت بهر گوشه و شهر و دیار
 شاه کزان حال خبردار شد
 دید هویدا نظر ذوالمزن
 خاک درش بوسه باعجاز داد
 کای حرمت کعبه هر بیدلی

میبرد اغیار نگرودی قیام
 درد یکی بود شدش صد هزار
 دل بکه با این همه آهونهم
 تا بکشم از در خود مران
 مهرگدا در دل او جوش کرد
 رحم بر احوال گدا کردن است
 گرچه تمای تو یکسر خطاست
 خرقه و گوشه غاری گرفت
 از دم اخلاص تو گیرند بهر
 قبله حاجات خود ان کو کنند
 باعث وصل تو شود حال تو
 و رداهای تو کاری کند
 تازانوا گودی و عشاق دار
 گفت روم چون را دیگر ندید
 کرد چنان کان صغم ارشاد داد
 شد لقبش لوهی و باباش نام
 باعث نومیدیش امید شد
 شد نفسش هم نفس جبرئیل
 طغنه حالت شیخ انتشار
 بهر زیارت سوی آن غار شد
 وز اثر سجده بوجه حسن
 رفت و سر خویش پایش نهاد
 حل شده از لطف تو هر مشکلی

غمزه بقی رخسار معلمان ز دین
حاشنی از لبش آب حیات
یک نظر از نوگس شهلای او
قد و رخسار نرده بیستان خجل
تازه نهالی که چه برخواستی
مثل رخسار دیده بعالم دو کس
خوبتر از خلد برین منظوش
بود گدای و بطبع سلیم
عمر بمسر برده باندوده و غم
از فلک تیره سوانچام داشت
رفت قضا را سوی آن رخگذر
تیر کمانخانه ابروی او
و چه نکو گفت نکو گوهری
تیر که از سخت کمائی بود
با کجی قدچه ابروی خویش
کامی من و دل هر دو بقربان تو
زلف چلیپای تو ای گلزار
چون خم ازان بر رخ مهوش فتاد
شد ز قضا سوی توام راهبر
شاید از احوال پریشان من
زهره جبین چون مه از اوج برین
گفت من و تو ز کجاست کجا
این چه خیال و چه تمناست این

عشوه بتن معجز روح الامین
یافته زان خضر و مسیحا نجات
به ز جهانبانی و غوغای او
سرو و گل بسته از ایشان سبیل
جلوه کبک دري آراستی
دیده احوال دیگر آئینه بس
خیل ماک طوف نمان بر درش
دل ز غم یکنه نازش دو نیم
سال وی از پنجه و چل بیش و کم
دل بهمین خوش که حسن نام داشت
دید ز چشم سپیش یک نظر
کارگر افتاد بپهلوی او
در صدف نطق زبان پروری
رخنه گر خانه چانی بود
کرد سوی قبله خود روی خویش
نیمکش نازک مژگان تو
از دل من برد شکیب و قرار
بهر دلم فعل در آتش نهاد
یک نظر از لطف بحالم نگر
رحم کذب بردل من جان من
کرد نظر جانب شخص حزین
کی بر خورشید نماید سپا
گرفته چون است چه سودا ست این

زیاده از یکصد و اند سال نیست - و قبر قنذی بیگ و یاری بیگ در صحرای کرکر است و ایشان دو برادر بودند از قزلباش جغتای شوشتر که میر قاسم بن میر محمد باقر بن میر سید علی صدر را از اعظم سادات مرعشیه مقتول نموده بودند و مردم از عرب و عجم غوغا نموده ایشان را در خانه خود مقتول ساختند و در همانجا مدفون گردیدند *

فصل نهم

در قصیده دلکشای عقیلی منجمله املاک محدثه میر اسد الله صدر بقعه ایست که بشران گویند و عوام الناس را اعتقاد آنست که همان بشر حافی است که در عهد حضرت امام جعفر صادق عم بوده و بدعوت آن عالیجناب یا سببی دیگر از اسباب بعد از آنکه مدتها بیغوله گرد وادی جهالت و گمراهی و مرقب انواع فسوق و مناهی بود توبه و انابه نموده و بمقامات عالیه رسیده و از اکابر سلسله اولیا معدود است و آنچه در کتب معتبره مسطور است آنست که مدفن بشر حافی در بغداد است و الله يعلم - و در کنار کوه بسمت عقیلی مقامی دیگر است معروف ببابا کوهی و بآن مناسبت دیهی را که دران حوالی است تسمیه باین اسم نموده اند و در دار العلم شیراز مقامی ایضا موسوم باین اسم میباشد و محتمل است که یکی از این دو همان درویش باشد که مولانا رامی از کبار شعرای متقدمین در بعض مثنویات قصه او را بدینوجه نظم نموده *

پاد شهی بود ملک نام او	خلد برین ملک در ایام او
از همه خویان گل باغ بهشت	داشت یکی دختر نیکو سرشت
زهره چینی که بیغما گری	برده کرو از مه و از مشتتری
سوره والشمس مه روی او	آیت واللیل دو گیسوی او

حکومت آخر عبد الله خان ايضاً دفينه در کنار رودخانه يافته شده بود
 و سکه آنها خط کوفي بود باسم المقتدر با الله عباسي و اکثر آنها در وزن با اين
 اشرفيهای صنمي موافق بود و بعضی مقدار نيم دانگ زياده بود و بقعه
 سيد محمد مشهور بگياه خور در کنار آب از بقاع قديمه است و چندي
 قبل از اين حاجي محمد قلي بن حاجي حسن کدزلو جماعتخانه
 و بعضی عمارات بران افزوده و غالباً همان عابد باشد که شيخ بهاء الدين
 عليه الرحمة در منظومه نان و حلوا بدین وجه آورده *

* نظم *

نو جوانی از خواص پادشاه * ميشدی باحشمت و تمکين براه
 دل ز غم خالي و سر پر از هوس * جمله اسباب نفعم پيش و پس
 بربکی عابد دران صحرأ گذشت * کو علف مي خورد چون آهو بدشت
 تر زبان در ذکر حي لا يموت * شکر گويان کش ميسر گشت قوت
 نرجوان سويش خواميد و بگفت * کی شده با وحشيان در قوت جفت
 سبز گشته چون زمرد رنگ تو * زانکه ناید جز علف در چنگ تو
 شد نغت چون عنكبوت از لاغري * چون گوزنان چند در صحرأ چري
 گرچه من بودی تو خدمتگار شاه * در علف خوردن نشد عمرت تباه
 پير گفتش کاي جوان نامدار * کت بود از خدمت شه افتخار
 گرچه من تو نيز ميخوردي علف * مي نشد عمرت در اين خدمت تلف
 و مقام شيخ شمس الدين گلچشم که اکنون اکثر آن خراب شده است از
 عمارات عاليه و امکنه پرفيض بود و حال شيخ شمس الدين گلچشم الحال
 معلوم نيست ليکن در قطعه نظمی که در پيش طاق آنجا نوشته است
 بقطب سپهر معرفت موصوف است و از آنجا معلوم ميشود که باني
 آن عمارت خواجه محمد نامي بوده و لفظ خواجه محمد تاريخ است و او
 غير خواجه محمد است که باني مسجد عباس است زيرا که تاريخ اين

ساختن بقعه نمایم گفت مالی ضرور نیست در این ضلع این تل آجر پخته
 در زیر خاک قدری که کفایت بقا نماید هست و در آن ضلع بتدریج احتیاج
 آهک پخته هم هست این خاکها را بردار و مصالح را بیرون بیاور و بمصرف
 برسان چون از خواب بیدار شد و این رؤیا را حکایت نمود همه کس باو
 استهزا می نمود و اعتقاد به هیچکس ننموده خود با اهل و اولاد بشگافتن آن
 تل مشغول گردید تا آنکه مساوی سطح زمین شگافت میبندی دید در نهایت
 طول قامت و عظمت جثه که جمیع اعضای او بحال خود برقرار و در پائین
 او دو ضعیفه بهمان دستور که مطلق از اعضای ایشان چیزی نریخته بود
 و اطراف دیگر را بشگافت و آجر و آهک را بهمان نحو که در خواب دیده
 بود بیرون آورد و حاجی ابوالحسن ابن خواجه عنایت الله ابن خواجه
 عبد الباقی که در آن وقت سرشته دار آن محل بود اجرت عمله بداد و بقعه
 را بقا نمودند و سابقا مقام شعیب در کنار رود دزفول معروف بود و مقام
 بسیاری از انبیاء بنی اسرائیل در آن حوالی معروف است مانند اسحاق
 و شمعون و یعقوب و لوی و جرجیس و روبیل که در محل سرخان است
 و جمیع آنها در مرتبه شکست زیرا که مساکن ایشان در مداین و کنعان
 و مصر و بیت المقدس بود و انتقال باین حدود بسیار مستبعد میبماید
 خصوصاً که حضرت شعیب اعمی و کبیر السن و از حرکت عاجز بود و در
 صحرائی کرکر ایضا بقاء بسیار است و آثار عمارات قدیمه الی جبال کرائی
 و بعضی آثار ملوکانه اند و غالباً رود دود آنکه دره بود در وسط شهر ممر سیل
 و بعد از آنکه حفر نموده اند قدری از خانها بانطرف مانده باشد و بعد از آن
 بمرور ایام باینطرف نقل کرده باشند و آن طرف خراب شده باشد و الحال
 موضعی است که سرگنج گویند که در روزگار پیشین شخصی محمود نام
 در آنجا گنجی یافته بود و آن افسانه ما بین مردم مشهور است و در عهد

جغدی از احوال گذشتگان داستانی و هربوته خاری شمع مزار گلعداری و هر
شاخ گیاهی نشانه خوابگاه زمین کلاهی *

* بیت *

هرکه آمد این جهان بیوفا را دید و رفت
پاره بر سستی عهد جهان خندید و رفت
کس از این ویرانه ره یکدانه حاصل بر نداشت
هرکه آمد پاره تخم هوس پاشید و رفت
گلعداران بسکه در زیر زمین خوابیده اند
همچه شغبم میتوان بر روی گل غلطید و رفت
دار دنیا کاروان زندگی را منزلی است
کار بار خویش را فرزانه باید دید و رفت

فصل هشتم

در محرابی شوشتر بقاع الخیر بسیار است ازان جمله در مغربی
شهر بقعه ایست که کف علی گویند و بانی آن حاجی طهماسب ملازم
اسفندیار بیگ میور شکار است و در آنجا باغچه بسیار خوب مشجر نموده بود
و آب آن از نهر داریان بود و چون آن نهر بایر شد چاهی حفر نمود
و مداری قرار داد و سعیها نمود که باغچه خراب نشود آخر الامر بتواتر حوادث
زمان و کثرت فتن دران اوان از پیش نرفت و الحال محل باغچه غله کار
است نهایت عمارات آن بر قرار است و در محل حسام آباد بقعه ایست
که شعیب گویند و آن تل خاکی بود از قدیم که کسی حقیقت آنرا
نمی دانست و چند سال قبل از این شخصی از رعایای آنجا بن خواب
دید که کسی باو گفت که این تل را بشگاف که حضرت شعیب و دختران او
هر دو اینجا میباشند و بقعه بر ایشان بساز گفت مرا مالی نیست که صرف

و آنچه الحال ازان موجود است همه بساروج و آجر پخته است و در طرفین آثار انهار عظیمه است و پائین تر بند قیو است که یکی از سلاطین سلف جهت استحکام بعوض سنگ و ساروج قیو ریخته بود و پادشاه بعد از او آنرا نه پسفیدیده و گفت این کارها اینقدر قابلیت ندارد و بفرمود که دو فرسخ پائین آن رودخانه معظم را بخاک بستند و بعد از اینها بند اهواز است که انهار آن ازم هر دو طرف هنوز نمایان است و آن از بلاد عظیمه دنیا بود و ملوک و خلفا آنجا را سلمة الخیر و مجمع المال نامیده بودند و مزارع و جنگلهای آن همه شکروستان بود و باین سبب خلق آنجا بکمال ثروت ممتاز بودند و بمضمون ان الانسان لیطغی آن راه استغنی همواره بر خلفا و امراء طریق طغیان می پیمودند و باین تقریب فتنه و فساد دران بلاد بسیار واقع میشد و علی بن محمد منجم مشهور بصاحب الزیم در آنجا خروج نمود و مدتها با اولیای دولت بنی العباس معارضة ورزید و خلائق بسیار از اهل آن دیار بعضی بموافقت و بعضی بمخالفت او مقتول گردیدند و بعد از تسکین آن فتنه چون علما را بعمارت آن ولایت رغبت باقی نماند و واماندگان آنجا از عهده ضبط آن همه نیشکر و ادای مالوجهات دیوان بیرون نتوانستند آمد لاجرم اکثر جلای وطن نمودند و بسبب خرابی خانها و مزارع عقب جزاره که از مواد ارضه حاره متکون میگردد بسیار بهمرسید و بقیه خلق باین تقریب بجای دیگر نقل نمودند و اکنون از عمارات آنجا همین قلعه موجود است که شیخ ناصر بن حمیدان آنرا حصار کشیده مشتمل بر چند خانوار رعیت دیمکار نهایت آثار عمارات قدیمه بسیار و در نظر اعتبار شاهد بی نیازی حضرت آفریده گار است هر آجر پاره بغضای دنیا اشاره و هر تخته سنگی لوح مزار آواره هر سفال شکسته از نگره ایوانی نشانی و هر بانگ

مغرب بهیم محمد علی بیگ و از رودخانه الی اوایل چم نهری هشت که
 انثر آندرا بسنگ و ساروج ساخته اند دیگر پائین بغداد میزان آخر شهر بندی
 ایضا از سنگ و ساروج هشت انهم الحال خلل یافته مشهور به موسوم بند
 برج عیار که از طرف شهر آسیاها و چرخابهایی متعدد ازان دایر بود و باغ
 بر جعیار و بلا گردان و کلابی و سالم آباد که در میان شهر بودند با باغچه ها که
 دران محلات بود همه بآن چرخابه ها معمور بود و در اکثر خانه ها آب جاری
 بود و از طرف صحرا باغ بلبل و باغ خواجه فیض الله لشکر نویس و طاش
 علیا و سفلی همه مشجر و معمور بود و گویند منشاء ساختن این بود ضعیفه
 بود که برج عیار خود را فروخت و ابتدا نمود و بعد ازان سایر ارباب مروت
 بدعصب افتاده باتمام رسانیدند و در جوار بند آستانه ایست که مقام
 علی گویند و آن از منزهات مستحسنه است و در آنجا باغچه بسیار بتکلف
 بود که میوزا حیدر بن میر شرف الدین حسین بن میر سید علی ابن
 میر اسد الله صدر غوس نموده و اشجار نازنی بسیار بعمل آورده بود و آنزمان
 سیرگاه مقبر اهل شوشتر آنجا بود و دران محله فرقه از اهل کفر ساکن
 اند که ایشان را صابئه گویند و دین ایشان مابین یهودیت و نصرانیت است
 و قبایع و مفاکیر ایشان بسیار است و آنچه در کتب معتبره از مذهب صابئه بنظر
 رسیده با آنچه در آئین این طایفه مخدوله مشاهده می شود و آنچه مشایخ
 ایشان تقریر می نمایند مبانیست و مغایرت تمام دارد و اکثر ایشان جاهل
 بی معرفتند و سخندان پراگنده دارند که بر تکیه ایشان در مذهب باطل خود
 دلالت تمام دارد و در یکفرسخی شهر بندی است خدا آفرین از سنگ خارا
 که شکارگاه ماهی است مشهور به بند ماهی بازان و در اطراف آن آثار
 چرخاب بسیار است و اکنون در طرف شهر آسیاها است که بسبب
 ترک از اعراب انثر آنها خراب است و در هفت هشت فرسخی بند دارا است

و حيله نموده موثر نیفتاد تا آنکه عزم ارتحال ازان مقام نمود و چون سلاسل بر این معنی واقف شد دران نیم شب شمشیر بگردن انداخته خود را به ولی نعمت خود رسانید و بریان تضرع عرض نمود که مدعی غلام از این عصیان بغی و سرکشی نبود بلکه مقصود آن بود که حسن خدمت این کمینده و استحکام معاهد این قلعه و حصار برادرایی دولت روشن گردد و والی اینمعدن ترا تحسین نموده اورا بفواخت و بایالت آن بلد سرافراز ساخت و در قبلی شوشتر بقلیل فاصله شهر عسکر مکرم بود که اکنون خراب است و بعض آثار قدیمه و تلهای مرتفع ازان باقی است و گویند مکرم اسم یکی از امرای عرب است که به تسخیر شوشتر آمده و درانجا معسکر ساخته چون مدت توقف ایشان زیاده طولی بهم رسانید خانه و بازار بنا نمودند و چون ایشان برفتند مردمان متفرقه از اطراف و جوانب در آنجا جمع شده در آنخانها سکنا نمودند و بعسکر مکرم موسوم گردید و غالب محصول آنجا نیشکر بود و شوشتر و عسکر مکرم هر دو از اقلیم سوم اند و در زیجات طول شوشتر را یعنی بعد آنرا از مبدا عمارت از جانب مغرب هشتاد و چهار درجه و سی دقیقه رصد نموده اند و عرض آنرا یعنی بعد از مبدا عمارت از جانب جنوب سی و یکدرجه و سی دقیقه و عرض عسکر مکرم سی و یکدرجه و پانزده دقیقه است چنانچه پانزده دقیقه جنوبی تر است و در طول با شوشتر مساوی است و از مشاهده آثار قدیمه مفهوم میشود که پادشاهان سلف را بشهرشوشتر عنایت عظیم بود و در عمارت اطراف و نواحی آن اهتمام زیاد می نموده اند و در اصل رودخانه بسوای شادروان قیصر بندها و آب گردانها از ملوک و غیرهم بسیار است ازان جمله بالاتر از بند میزان بندی از سنگ و ساروج بود که هنوز قدری ازان در وسط رودخانه باقیست مشهور به بند دختر که از طرف مشرق آب بریگستان راه عقیلی می برد و از طرف

نیست و مردم شوشتر بسبب مزید صفای اعتقاد و نهایت ارادت که با اهل صلاح و سداک دارند باندک کرامتی که از احدی مشاهده نموده باشند بعد از فوت قبه و بارگاه و وصایا و ندور و موقوفات مخصوص ساخته و مدافن و جماعت خانها قرار داده اند و بمرو ایام چگونگی مجهول گردیده *

فصل هفتم

شهر شوشتر الحال دو محله است دستوا و کرکر و هر یک مشتمل اند بر محلات جزیه متعدده و بوجهی دیگر محله را که نزدیک درب عسکر است دستوا گویند و از کلام صاحب قاموس مستفاد میشود که دستوا اسم قصبه شهر است و دستوا لفظ عربی فصیح است و اینکه بعض خواص دست آباد و دشت آباد میگویند و می نویسند اشتباه است و غالباً بعض مردم که در کنار رود دود آنکه خانه داشتند کرکر نصب نموده بودند و آب از رودخانه می کشیدند باین سبب آن محله را کرکر گفته باشند و با روی شهر از آن طرف رودخانه است و از سایر اطراف حصاری عظیم است که قولهای بزرگ داشته و سابقاً سکتهای جماعت قزلباش در آن قولها بود و قلعه شوشتر قلعه بسیار مستحکم است و آنرا قلعه سلاسل گویند و گویند سلاسل اسم غلامی بود از والی فارس که بپنای این قلعه مامور گردیده و با روی ولایترا بطول رود داریان کشید بنحویکه داریان بمنزله خندق در پای حصار قرار یافت و صحرای بسیاری داخل حصار کردند که در اوقات احتیاج مردم دهات با حیوانات و دواب منزل توانند نمود و منقول است که سلاسل بعد از اتمام قلعه و حصار و جمع ذخایر و اقوات بر روی نعمت خود یاغی شده قدم از جاده اطاعت بیرون نهاد و والی فارس با جمیع عساکر متوجه او شده مدت سه سال بمحاصره او اشتغال و هرچند مساعی جمیله و انواع تدبیر

محلات شوشتر

بیان قلعه
سلاسل

بشوشتر آمده بود منقول است که از مشایخ صوفیه است و بسبب تسنن
و تصوف او را مردود داشت و بزیارت قبر او نرفت و تصحیح نسب سید
محمد بازار و سید محمد ماهر و قریب دروازه کوکر هر دو بحضرت امام موسی
کاظم علیه السلام نمود و مدافن جابر بن عبدالله انصاری و عبدالرحمن
بن عوف و سعد و سعید که همگی از مشاهیر صحابه اند در شوشتر معروفند
و هیچیک ثابت نیست و در جوار بقعه جابر جمعی کثیرند که خود را
غلامزادگان جابر میدانند و نزدیک باغ دهکی بقعه ایست که اویس قرنی
گویند و آنچه در کتب معتبره مذکور است آنست که اویس قرنی در کنار
شط فرات آواز طبل شنید و از حقیقت آن استفسار نمود گفتند محاربه
علی ابن ابیطالب است با معاویه فی الفور بمعسكر شاه مردان ملحق شد
و ازان حضرت رخصت مبارزت طلبید و چند نفر از شامیان بقتل رسانید
تا مقتول شد و نقل جثه او از صفین بشوشتر بسیار مستبعد است والله يعلم
و در محله ما هذو بقعه ایست که مقام حسین گویند و همیشه جمعیت
طایفه قزلباش که دران جوار می باشند خصوصا جماعت چرکس در آنجا
میباشد و در ایام عاشورا مراسم تعزیه و مرثیه خوانی و سایر رسومی که
در بلاد شیعه معمول است در آنجا بعمل می آرند و چند سال قبل از این
مردم آن محله امداد و مسجدی در آنجا بنا نموده اند هرچند چندان
وسعتی ندارد نهایت در کمال فیض و صفا و معنویت است و در آن حوالی
نیز مزار می است که سید صالح گویند و متولیان آن او را صالح بن الحسن
المثنی بن الحسن بن علی بن ابی طالب سلام الله علیه می خوانند
و مقامی دیگر است مشهور به پیر فتح و گویند سلطان محمد علمدار است
که در روز فتح شوشتر بابرء بن مالک بود و بقعه دیگر نیز دران جوار می باشد
مشهور بصالح شهید و بقاع دیگر بسیار است که الحال حقیقت آنها معلوم

بود در آنجا نشسته اند و آن سر بریده بایشان متکلم است از مشاهده این امر غریب بغایت متکبر گردید پسری داشت نوجوان ابراهیم نام در اندرون دیگر خسپیده بود رفت و او را بیدار نمود و بآنجا آورد چون ابراهیم بدید بمادر گفت که این شهید از جمله ذریه حضرت امیرالمومنین و برگزیدگان رب العالمین است رای آن است که او را تجهیز نموده دفن کنیم مادر گفت که از دست این مخالفان چگونه خلاص توانیم شد ابراهیم گفت سر مرا ببر و بجای این سر بگذار که ایشان ببرند و چنان کردند و ابراهیم سر بخشش که بقعه او در جوار امامزاده معروفست همان است و بانی اصل عمارت امامزاده المتنصر بالله خلیفه عباسی است و بعد ازان سادات عالی درجات مرعشی شوشتر که در نسب برادرزادگان آن بزرگوارند و حکام کرام آنجا و سایر مندان بران افزوده اند و از بقاع مشهوره بقعه شیخ محمد سوار در جوار مسجد آخوند ملا محمد فجار و بقعه سبری بن مفلس سقطی که این هر دو از کبار مشایخ طریقت بوده اند و خانه سهل ابن عبدالله و مادر او در اصل شهر و مکرای کرکه هنوز معروفند و بقعه سادات از بقاع معروف است و بعضی گویند عبدالله فطح است که پسر مهتر حضرت امام جعفر صادق است لیکن ثابت نیست و این عمارت که الحال هست بقای حاجی صالح کاغذی است که از معارف ارباب خیو بود و زایر تاریخ آنرا بدینوجه گفته * شعر *

این روضه منوره کن فروغ فیض طاعت در او بلند چه الله اکبر است
تعمیر کرد حاجی خوش خلق نیکذات صالح که خادمی ز محبان این در است
زایر برای مصرع تاریخ سال او رسید از خرد که بهر کار یاور است
استاد عقل سر ز تامل چه برگرفت گفتا بگوی مرقد فرزند جعفر است
و عهد الله با نوبه بعضی گویند پسر حضرت امام حسین است و آنهم ثابت نیست و از آخوند ملا میرزای نساء به شیروانی که در ایام فتح علی خان

بود صاحب تاریخ این واقعه را در احوال شوشتر مذکور ساخته باشد - و ایضاً در احوال محمد بن جعفر الطیار رضي الله عنه ذکر نموده که در فتح شوشتر شهید شده و در آنجا مدفون است و الحال مدفون محمد بن جعفر در حوالی دزفول معروفست و قریه جعفر آباد که از اعمال عربستان معدود است من جمله موقوفات آن سرکار بزرگوار است و هم چنین قریه شرف آباد دزفول و واقف این هر دو شرف النساء بیگم صبیحه شاه طهماسب بن شاه اسمعیل صفوی است و بمروار ایام از تصرف مباشرین موقوفات بیرون رفته اند و اکنون آنچه اسم وقفیت بران باقی است همین قطعه زمین برج است و آن هم در تصرف اغیار و چیزی از آن سرکار نمیگردد و در بعض کتب قدیمه شهر انطابلس در جوار شوش مذکور است و محتمل است که همین شهر دزفول باشد که در بعض تواریخ رعناش گفته اند و الحال موضعی را خارج شهر در کنار رودخانه اهل دزفول رعناش میگویند و آن رودخانه را دز گویند و فول در لغت بمعنی باقلا و بعضی بمعنی موشی باقلا گفته اند و چون کشت و اکل باقلا و موشی آن دران بلد زیاده از سایر بلاد معناد است موسوم باین اسم شده باشد - و از جمله مزارات قدیمه بقعه امامزاده عبد الله است و نسب او بدین وجه است عبد الله ابن الحسن الدقه بن الحسین الاصغر بن زین العابدین علی ابن الحسین علیه السلام و گویند سر اوست که در شوشتر مدفون است و باقی اعضای او عضو عضو در بلاد متفرق گردید و چون مخالفان او را شهید نمودند و سر او را برگرفته که نزد والی خود بردند مرور ایشان بشوشتر افتاد در خانه پیره زالی نزل نمودند و چون شب بخسپیدند و آن ضعیفه جهت مهمی بان اندرون که سر را گذاشته بودند داخل شد دید که سقف اندرون شگافته و نوری چند از آسمان بزمین میآید و اشخاصی چند که آثار روحانیت بر ایشان غالب

وصیت کرد که هر که بعد از من خلیفه اسلام شود حفص را بخون هرمزان
فصاص نماید زیرا که آن تهمت موجب قتل هرمزان نبود و از جمله مطاعن
که بر عثمان گرفته اند یکی این بود که عمل بآن وصیت نمود تا آنکه خلافت
بحضرت امیر المؤمنین صلوات الله علیه رسید حفص بگریخت و نزد معاویه
بشام رفت و در حرب صفین مشغول شد و فتح شوشتر در سال بیستم از هجرت
بود *

فصل ششم

در بعض کتب تواریخ از ابو موسی اشعری منقول است که چون
عساکر اهلام شوشتر را مفتوح نمودند در آنجا تابوتی از سرب یافتند که
میتنی در آن بود و کیسه زرّی با او بود که هر که ضرور داشت بقدر احتیاج
از آن زرها بعنوان قرض بر میداشت و چون رفع احتیاج شده بود ادا می نمود
و بجای خود می گذاشت و اگر بدون سبب تاخیر نموده بود بیمار می شد
این امر غریب را بصکابه که در مدینه بودند عرض نمودند و صکابه در جواب
نوشتند که این میت حضرت دانیال است و امر نمودند که او را دفن نمایند
و الحال مدفن دانیال در شوش مشهور است و بارگاهی بر آن ساخته اند که
آب نهر جند شاپور از زیر آن جاری است - و معبد این شهرت حدیثی
است که در بعض کتب معتبره روایت شده که مردم شوش از کثرت باران
بخدمت حضرت امام علی الفقی صلوات الله علیه شکایت نمودند و آن
حضرت فرمود این بسبب آنست که استخوانهای حضرت دانیال را شما
دفن نکرده اید و هرگاه استخوانهای انبیاء الله چیزى منکشف شود آسمان
بر او گریه می کند و بایشان بآنجا معاودت و استخوانها را دفن نمودند و باران
منقطع گردید غالباً چون شوشتر اعظم بلاد خوزستان و شوش از توابع آن معدود

سران سپاه نزد برآ آمده گفت که من از حضرت پیغمبر در حق تو چنین شنیده‌ام و حدیث مذکور بر او خواند و گفت حال اگر خواهی این ولایت مفتوح شود دعا کن که البته مستجاب خواهد شد آنگاه برای روی بجناب آسمان کرده گفت که پروردگارا بحق جاه جلال خودت این قوم را مذکوب و مقهور و عساکر اسلام را مظفر و منصور گردان و سپر برو کشیده بروی پل دیرد و دلیران لشکر متابعت و پورش نمودند و در جنگ در دروازه قائم شده تا حوالی مغرب داخل ولایت شدند و هرمزان حاکم آنجا را که عمارت یزدجر بود دستگیر نمودند و برای دران واقعه هشتاد زخم برداشته بود و قشون مدت یکماه بسبب او توقف نمودند تا وفات یافت و در همین مکان که الحال معروف است مدفون شد آنگاه حرکت نمودند و هرمزان را مقید و محبوس بمدینه نزد عمر فرستادند و هرمزان سابقا با عساکر اسلام صلحی نموده و فای آن نموده و عمر او را ملامت نمود که عاقبت غدر را دیدی و مراوت ثمره آنرا چشیدی هرمزان گفت سابقا که عرب و عجم با یکدیگر مکارانه می نمودند و خدای تعالی با هیچیک از ایشان نبود زیرا که همه کافر بودند همیشه عجم غالب و حاکم و عرب رعیت و زیر دست بودند اکنون که ببرکت اسلام حق تعالی با شما است غلبه شما بآن سبب است نه بقوت این سپاه کون برهنه بی استعداد آخوالا امر مسلمان شد و او را بحضرت امیرالمؤمنین علیه السلام بخشید و آن حضرت او را آزاد نمود و دهی در حوالی مدینه داشت ینبع نام بآنجا فرستاد که متصدی و ضابط باشد و فرمود چون هرمزان حکومت کرده است رویه امر و نهی و سیاست رعایا و از عین را نیکو میدانند و در آنجا بود تا ابولولو که با با شجاع الدین گویند و او از اسرای عجم بود عمر را مقتول نمود و حفص بن عمر بتهمت اینکه این امر بتحریرک هرمزان بوده ینبع رفت و هرمزان را مقتول ساخت و عمر هنوز زخم حیاتی داشت چون بشنید

همراه لشکر بود که در ایام خلافت خلیفه ثانی عمر بن الخطاب بفتح بلاد عجم آمده بودند و سردار کل سعد ابن وقاص بود و حضرت امام حسن فیز همراه ایشان بود و در آنوقت پای تخت ملوک فرس شهر مداین بود که شاهپور بعد از فراغ از مهم شادروان شوشتر در کنار رود دجله بنا نموده بود و سایر پادشاهان عجم بعد از او بر عمارت آن افزوده بودند و نوشیروان ایوان ساخته بود و پادشاه وقت یزدجرد بن شهریار و او در روز سه شنبه بیست و دویم ربیع الاول سال یازدهم از هجرت جلوس نموده بود بعد از رحلت حضرت رسالت پناهی بچند روزی و چون آن حضرت از زوال دولت فرسیان و انتقال آن باهل اسلام خبر داده بود مسلمانان باین مزده دلگرم و صادق المعزم و فرسیان مشوش و مضطرب حال بودند و مع هذا در حین عبور لشکر اسلام از شط دجله احوالی چند رخنمود که فرسیان یقین بمغلوبیت خود حاصل نمودند و دانستند که با مشیت الهی معارضة و مقاومت نمی توانند کرد بالضرورة یزدجرد از مداین فرار برقرار اختیار نمود تا در مرو خراسان مقتول شد و شهر بانو دختر اوست که بشرف فراش حضرت سید المهدی علیه السلام رسیده و مادر حضرت سید الساجدین است و حضرت امام حسن تا مداین بالشکر مرافقت نمود و سعد لشکر را برگرفته تا حدود خراسان مفتوح و بعد از فتح شوش متوجه شوشتر گردید و مردم شهر چون بشنیدند قبل از رسیدن لشکر خارهای سه پهلوی آهنگین بسیار بساختند و در صحرا پاشیدند چون قشون خالی الذهن بآن حوالی رسیدند خارها بدست و پاهای ایشان نشست متعجیر گردیدند و مدتی در آنجا توقف نمودند تا آنکه شخصی از اهل بلد خفیه بیرون آمده از عساکر اسلام امان گرفت و ایشانرا براهی دیگر بلدیت نمود که تا سر پل رسیدند و گویند پدر بلدی که مزار او در شوشتر معروف است آن شخص است و مردم شهر بتیر و سنگ و فلاخن مدافعه می نمودند تا آنکه یکی از

کارها بسیار میکرد و در خارج دروازه کوکر سر راه آسیابها بدست چپ سنگ آسیای بزرگی افتاده است که میگویند آن پهلوان آورده و چون بسیاری از عوام الناس فریفته او شده بودند خان او را اخراج البلد فرمود - و قبله مسجد جامع را سخت و درست ساخته اند و کمترین بدایره هفتی و سایر اعمال ریاضی در کمال دقت احتیاط آن نموده در نهایت استوار و استقامت یافته و محاریب اکثر بلاد را که ملاحظه نموده از خراسان و آذربایجان و بعض بلاد فارس و عراقین و قری نجد و حجاز بغیر از مسجد کوفه هیچیک را بآن اعتدال ندیده و قبله مسجد میر شکار برفق آن بیژاده و نقصان اعتبار شده و اینکه مابین عوام بلنه بعض خواص شوشتر نیز شهری داشت که در قبله مسجد جامع اذک تیامنی هست و باین سبب در نماز تیاسر می نمودند و مساجد جدید را نیز متیاسر ساخته اند شهری بی اصل است و از بنای قدیم مسجد الحال بغیر از دیوار قبلی و قطعه از دیوار شرقی مابین گلدسته و منار چیزی باقی نیست و در مسجد سنگها مقصوب است که بعض حکام و ارباب اختیار تاسیس بعض امور خیریا رفع بعض بدع بصیغه لعنت بود نموده اند و بسنگها نقش نموده بدیوارها چسبانیده اند و اسامی ایشان همه مکتوب است *

فصل پنجم

قدیمترین مزارات شوشتر مزار برای بن مالک انصاری است و او از اکابر صحابه حضرت رسالت پناهی بود و در شان او روایت شده رب ائمت اغبر ذی طمرین لایوبه به لو اقم علی الله لا برء منهم البراء مالک یعنی بسا ژوئیده موی گرد آلود ژنده پوش گمنام که اگر خدا را سوگند دهند حق تعالی قسم او را راست کند ازان جمله امت برای بن مالک و او

طالب ابن خواجه اسمعیل ابن خواجه افضل صراف تاریخ آنرا بدینوجه

* بیت *

گفته *

شک نیست که بانفی مساجد * در هر دو جهان بود سرافراز
هرکس توفیق ساختن یافت * گردد بجهان ز خلق ممتاز
فتحها بزمود افتخارش * بادا برخش در جهان باز
طالب تاریخ ساختن ساخت * از صاحب سرو و میجرم راز
بر خواست یکی از این میانه * گفتا مسجد شده خداساز

و مزار گویند با اصل مسجد ساخته نشده و بانی آن سلطان اویس ابن شینح حسن بونانی است و اسم او بکتابه جلی بر سنگی که بالای در زیر گلدسته است منقوش است بتاریخ شهر ذی حجه سنه اثنین و عشرين و ثمانمائه و این مزار از غرایب ابقیه است و مزار باین ارتفاع کمتر دیده شده و چند سال قبل از این قفسه آن شکستی خورده مشرف بانهدام بود و آنرا تا بعد مقرنس خراب نمودند - و جمعی از ثقات که خود مشاهده نموده بودند استماع شده که در ایام و اخشتو خان پهلوانی بازیگر بشوشتر آمده بود که انواع هنرها از او بظهور میرسید از آنجمله کاکل بسیار درازی داشت سنگ دست آسی سنگین بکاکل می بست و میخ آهنی که طول آن یکوجب و نیم بود بمزار میکوفت که نیموجب آن بمزار می نشست و یکوجب بیرون میماند و بالای آن میرفت و می ایستاد و میخی دیگر بهمان قرار بالا تر میکوفت تا هرجا دست او می رسید و دست بآن میگرفت و بالای آن میرفت آنگاه انگشتان پا را بآن بند می نمود و سرنگون آویز آن می شد و با چکش میخ اول را برون میاورد و راست می شد و آنرا بالا تر میکوفت و بالای آن میرفت و آن سنگ بکاکل او بسته بود و بهمین قسم تا قفسه مزار بالا میرفت و از راه نودبانها پایین میآمد و از این مقوله

و مدت خلافت او سه سال و شش ماه و سه روز بود و بعد از او کسی متوجه اتمام آن نشده تا خلیفه بیست و پنجم القادر بالله احمد بن اسحاق المقتدر و اسم آن بچوب کنایه نوشته بود که کشیده بود تا منبر و این در چوب الحال برطرف شده‌اند و مدت خلافت او چهل و سه سال بود و آن نیز تمام نکرد و در سال چهار صد و بیست و دو وفات نمود و از او خلیفه بیست و هفتم مقتدی بامر الله ابوالقاسم عبد الله ابن القائم بن القادر شروع بکار مسجد نمود و مدت او نوزده سال و پنج ماه بود و قبل از اتمام ایضا وفات یافت و اسم او در محراب چوبین بالای منبر نوشته است مورخ بتاریخ شهر رمضان و تخته چوبیکه اسم سال بران مکتوب بود افتاده بود و بعد از او خلیفه بیست و نهم المسترشد بالله ابو منصور فضل بن المستظهر بن المقتدی دران باب کوشید و با تمام رسانید و اسم او در گچکاری بالای محراب نوشته است و مدت خلافت او هفتده سال و هشت ماه بود و از این تواریخ معلوم میشود که آنچه فیما بین عوام شوشتر مشهور است که حضرت امام رضا علیه السلام در این مسجد نماز گذارده است از شهرتهای بی اصل است زیرا که آغاز بنای مسجد مدتها بعد از زمان آنحضرت بوده لیکن محتمل است که حضرت در آنحوالی که دران زمان صحرا بود نزول و دران مکان نماز گذارده باشد و بعد از آن بسبب این شرافت بنای مسجد را در آنجا اختیار نموده باشند و منشاء این شهرت این باشد و مسجد در اصل چرب پوش بود بهمین شاه چوب هندی که منبر و منظر ساخته‌اند و چند اصله از آنها در صفوف پیشین مابین ستونها کشیده است و ستونهای قدیم آن باریکتر و مرتفع تر بود مسامی گلدسته و چون اکثر آن چوبها بمرور ایام بشکست و خرابی دران غالب شد جمعی از خیرمندان که سرخیل ایشان حاجی فتح الدین خیاط بود تجدید عمارت آن باین هیئت که هست نمودند و خواجه

ضایع شوند این معنی باعث ضعف یقین زارعین نمیشود و در اساس توکل ایشان هیچ نوع خللی راه نمی یابد بلکه باعث زیادتی آمیدواری ایشان بمرحمت رب العالمین است و این حالت مکرر مشاهده شده و حیل و مکر و شیطنیت بطبع مردم شرشتر کمتر وجود دارد و پرهیزگاری ایشان از حقوق الناس بیش از اهالی اکثر بلاد است و مسامحه در امور و ترک تاسف و منافات از حالات جبلی ایشان است و شجاعت و دلادری در ایشان غالبست و در حسن اعتقاد بسلسله سادات و علماء و مشایخ و عباد در مرتبه اعلی میباشند و بسبب اقصاف بمجامع صفات حمیده آنجا را دار المؤمنین گویند .

فصل چهارم

در دار المؤمنین شوشتر مساجد و بقاع الخیر بسیار است و قدیمترین مساجد مسجد جامع است و آن در ایام خلفاء بنی عباس بنا شده و بر دیوار قبلی سوره یس را یکسطر بخط کوفی کجپری کرده اند و در آنجا کتابها بخطوط کوفی نوشته اند مشتمل بر آسامی خلفا و غیره و آنچه الی الان از آنها موجود است کتابه چوبین است که بطرف راست منبر بالای سطر یس نزدیک سقف هفت سطر منقوش است مورخ بتاریخ خمس و اربعین و اربعمانه و کتابه چوبین ایضا که بر محراب چوبین بالای منبر نوشته است و کتابه بر ضلع مغربی منبر و کتابه کجپری دور محراب پایین و کتابه کجپری ایضا بالای محراب پنج سطر و کتابهای دیگر بوده که بمردم ایام مندرس شده و از مجموع اینها مفهوم میشود که المعزز بالله محمد بن جعفر المتوکل آغاز بنای آن نهاده و او خلیفه سیزدهمین بنی العباس است و در سال دویست و پنجاه و چهار در زمان حضرت امام حسن عسکری علیه السلام بخلافت نشسته و اسم او در چوبیکه بزیر منظر بود نوشته بود

مافاریان آب می آورد و در زیر زمین صفاها و مجاسهای وسیع بدور آب میساختند و مردم هر محله بکاری می داشتند اکتفا می نمودند لیکن الحال مدرتهاست که قنوت همه بایرو اکثر چرخابها نیز بر طرف شده و بنای خانه گلین منسوخست و عمارات جدیده بسنگ و آجر پخته و کچ ساخته میشود و این معنی باعث زیادتیی اشتداد حرارت هوا گردیده است لاجرم طناز انیکه تاب گرما ندانند شوادان را اختیار نمودند و کار بجائی رسیده که کم خانه ایست که شوادانهای متعدد نداشته باشد و هوای بهار آنجا بغایت معتدل است و و فور گل و لاله و رباحین خدا آفرین در صحراهای آنجا بعدی است که وصف نتوان نمود و شعری سلف بهار شوشتر را ضرب المثل و تشبیه بهار سایر بلاد بآن نموده اند و نشاطی در طبایع خاص و عام آنجا دران فصل پیدا می شود که اکثر اوقات را بسیر و تفنن و باغ روی میگذرانند و بفعل طبیعت ظرافتها و حرکات طفلانه چند از ایشان بظهور میرسد که در سایر اوقات از ان قسم شوخیها کمال تماشایی و استنکاف مینمایند و بهار نارنج آنجا بسیار معطر و گل سوری نیز از گل اکثر بلاد ممتاز است و هرگاه درکشیدن عرق آنها بی پروائی نکنند از گلاب و عرق بهار سایر گرمیسرات امتیاز ظاهر دارد و هوای زمستان آنجا نیز معتدل است و به آتش کردن بخاری و نشستن کرسی خانه کمتر احتیاج میشود و برف بسیار نادر است و در مدت العمر راقم حروف که از پنججاه سال متجاوز است یکدفعه برف باریده و الحال بعنوان تاریخ مذکور میشود و باران در سنوات مختلف است و اکثر زرع آنجا الحال دیم است و چون اراضی پر برکت و هوا معتدل است بسه چهار باران که در تمام زمستان بشود محصولات حسب الخواش بعمل می آید و در بعض اوقات اتفاق شده است که بدو باران کامل زراعات نیکو بعمل آمده اند و چنانچه چند سال مقولای بسبب کمی بارش یا سایر آفات زراعات دیم

در حق ایشان نموده و امراض و بایي نیز بسیار کم است و غالب در اکثر امراضه
صحت است و امراض کثیر الوقوع حمیات سهلة العلاج است و همیشه
مرض مفارقت نمود بزودي رفع نقاهت می شود و در اکثر فصول اغذیه غلیظه
در آنجا معتاد است و بسبب سلامتی آب و هوا منشا انحراف مزاج
کمتر میگردد - و اصل رود آنجا چشمه کون است که از حوالی زنده رود
اصفهان میجوشد و همه جا مابین کوهکیلو و بختیاری تا شوشتر جاری
است و از این هر دو آبهای شور و شیبین بسیار داخل آن می شود و رودی
عظیم میشود که در خوزستان بآن عظمت نیست و پایین بدقیر رود دزفول
بآن می پیوندد و مجموع را دجله اهواز گویند و انشور اوصافیکه اطباء در مدح
آب تعداد میدمایند از کثرت و غزارت و بعد منیع و شدت جریان بر صخور
و جبال و صفای لون و سبکی وزن در آب شوشتر موجود است و در تابستان
بسیار گرم باندک نسیم شمالی که بران بوزد بسیار سرد می شود و معتاد است
که دران فصل وقت نماز دیگر آبها را بکوزه های سفالین در موضع مرتفع
میگذارند تا حرارت آفتاب آنرا زیاده تاطیفی بنماید و بمجرد غروب آفتاب
و هبوب شمال بمرتبہ سرد و لذیذ میشود که بجریعه واحد سیر نتوان خورد
و هر چند زود تر بآفتاب بگذارند سرد تر میشود و هوای آنجا حار رطب
است که در هر دو کیفیت موافق روح حیوانی است و رطوبت آن باعتدال
است لیکن در بعض سنوات حرارت آن در فصل تموز بحد افراط میرسد -
و سابقا معمول بود که منعمان اندرونهای گلین بسیار مرتفع میساختند و درها
و روزنهای متعدد از اطراف جهت منفذ هوا قرار میدادند و گاهی اشترخار
نیز بشعابیک آن میزدند و آب میپاشیدند و این قسم اندرونرا گلستان گویند
و در اوقات شدت حر آنجا می غفوند و سایر الناس بشگافهای رودخانه دود انکه
و سایه غرابها دفع آسیب گرما می نمودند و در بعض خانه ها قنات بود که از

برجا بود تا در زمان دولت بغي امیه که شبیب خارجی خروج نمود و شوشتر را پای تخت ساخت و حجاج بن یوسف ثقفی که از جانب عبد الملک بن مروان بن الحکم والی عراقین و خراسان نمود و مدت های در دفع او گوشید و فایده نبخشید و شبیب همه روزه با سپاه خود از شهر بیرون میرفت و با عساکر حجاج محاربه می نمود روزی وت خفتن بشهر مراجعت میکرد اتفاقاً آب سیل طغیان نموده و شبیب بکنار پل اسب میبازد و بتماشای آب مشغول بود و شخصی سوار مادیان پیشاپیش میرفت و اسب شبیب بریان بود چون بمادیان نزدیک شد میل کشید شبیب بدهن آن زده خود با اسب برود خانه پریدند و غرقه سیلاب فنا گردیدند - روز دیگر حجاج داخل ولایت شد و مردم را برجا دادن شبیب معاتب ساخت و ایشان معذرت خواستند که ما را از آمدن شبیب خبری نبود و در شب تاریک دفعه خود با سپاه از راه پل داخل شهر شد و ما بندگان را قدرت بیرون کردن او نبود حجاج این معذرت را قبول و از مواخذة ایشان در گذشت و بفرمود که پل را خراب کنند و مردم بدستور قدیم بکشتی عبور نمایند تا دیگر احدی ناگاه داخل ولایت نشود و از آن قرار معمول گردید تا فتح علی خان آن را تجدید نمود چنانکه مذکور خواهد شد *

فصل سوم

آب و هوای شوشتر بسیار سازگار و با اکثر امزجه موافق است و مردمان غریب در هر موسم که وارد آنجا بشوند کمتر بیمار می شوند و مرض طاعون هرگز مسموع نشده که در آنجا واقع یا از بلاد قریبه سرایت نموده باشد و عوام شوشتر گویند که این ببرکت دعای حضرت امام رضا علیه السلام است که در حین مسافرت از مدینه بخراسان وارد آنجا شده و این دعا

بمردم آفدیار رسید از آنجمله معدن نقره تابع نموده بودند در خارج شهر نزدیک به چشمه آب گرمک و چون کیفیت بعمل آوردن آن را بهمه کس تعلیم ندادند شیوع بهم نرسانید و الحال موضع آن معلوم نیست - دیگر حیانت دیباج از این کرکی که در فصل پاییز در جوزق قلیلب بهم میرسد که بمراتب از حویر خالص لطیف تر میباشد و آنرا بطراز زر و سیم و نقوش و الوان مختلفه مزین می نمودند و در روزگار پیشین البسه و عمامه ملوک همه ازان بود و دیبای شوشتری مثلند جمیع شعرا و ادبای زمان بود و عبدالواسع جبلی که از فصاحت شیرین گفتار بود در مدایح سلطان سنجر و غیره همه جارنگینی بهار و طراوت رخسار یار و زینت مجلس پادشاه کامگار را بدیبای شوشتری تشبیه نموده و در مدح سلطان عبد الصمد گوید : * شعر *

گوید در آفرین تو هر روز مدحتی آراسته بگونه دیبای شوشتری و در موضع دیگر گفته :

* شعر *

که از سنبل حجابی بر فراز پرنیان پوشد

که از عنبر نقابی بر طراز شوشتر بدد

و چون اختراع این نوع لباس در عهد شاهپور واقع شد درر نیست که سابریه در بعض احادیث اهل بیت علیهم السلام مذکور است و فقهاء بٹیاب منسوبه بشاهپور تفسیر نموده اند همان باشد و الحال مدتهاست که آن هم منسوخ و علاج رشتن آن را نمیدانند و از بعض معمرین استماع شده که آنرا با بعض ادویه طبخی میکرده اند که قوتی بهم رسانید - دیگر دولاب رومی که در کمال سهولت آب را از حوض زمین باوج برین میرساند و الحال متداول است - دیگر عمل آتشبازی که در شبهای نوروز سلطانی معمول است چون رومیان را عادت آن بود که در شب سال نو که ابتدای تشرین الاول ایشان است این رسم را معمول میداشتند - القصه بل قیصر بحال خود

شوق کار کفان و تخفیف مؤنت مفرحی مرکب از بعض فواکه و اجزای حیوانی و معدنی و نباتی ترتیب نمایند که این هر دو فایده ازان حاصل تواند شد و حکیم حاذق فکرت اجزای آن را باین نحو نسخه نوشته

نسخه

برگ گل رخسار یک طبق - ورق نقره پیدشانی یک صفحه - گل شمشیرک
ابرو دو شاخه - بادام چشم دو دانه - زنبق بینی یک جزو - یاقوت رمانی اب
دو دانه - پسته خندان دهان یک دانه - مروارید فاسفته دندان بیست و
هشت دانه - عنبر اشهب خال لا اقل یک جزو - سیب ذقن یک جزو -
ترنج غبغب یک جزو - سفید الطیب زلف دو دسته - انارین پستان
دو دانه - صدف سینه یک لوحه - خمیره صندل شکم یک قرص -
نافه مشکین یک جزو - گل غنچه ناز یک جزو - یاسمن سرین یک بغل -
ماهیه سقن قورساق و ساعد چهار جزو - قصب الذریره انگشتان بیست عدد -
عذاب سوانگشتان بیست دانه - قند مکرر عشوه آن قدر که اجزا را شیرین کند
و قیصر بفرمود تا مرکب اجزا را بالتمام از شاهدان فرنگی گلعدار و دلفریبان
طناز عشوه کار با انواع بادیه و نقل و مزه و طعام خوشگوار بر سر کار آماده و
حاضر داشتند تا آخر روز که عمله از زحمت کار می آسودند بوعال آن دلبران
و هم آغوشی آن سیمبران خوش وقت میگرددند و مجمع آن ماه پارکان
کنار رود خانه بود و از این جهت آن رود را ماه پارکان گفتند و بآن هوس
کار کن بسیار از اطراف و جوانب فراهم آمده روز بروز آنچه را برسم اجرت
باز یافت می نمودند شب بشب بان غارت گران عقل و هوش میسازیدند
تا آن کار با تمام رسید و رومیان ببلاد خود مراجعت نمودند و بعضی از
ایشان را از آب و هوای شوشتر خوش آمد و رخصت حاصل نمودند از
قیصر که در آنجا سکنا نمایند و بعضی از امور غریبه و صنایع عجیبه از ایشان

مجدداً بساختند و گویند شاهپور قیصر را الزام نموده بود که گلیکه در این کار صرف می شود باید از خاک قسطنطنیه باشد و قیصر مردم خود را امر نمود که از خاک قسطنطنیه بخراده آن قدر بیاورند که بعد از اتمام کار آنچه فاضل مانده بود در خارج شهر ریختند و این قلها که الحال هست و کوزه گران از آنها استعمال می کنند از آن است و قعر رود خانه را از دهانه مافاریان الی بزیل پل بیک ترازو بسنگ و ساروج فرش نمودند تا بمور ایام دیگر باره عمیق نشود و از این جهت بذر میزان گویند و بعد ازان او را مامور داشت که بالای شادروان بر رود قدیم پلی عظیم جهت سهولت تردد انسان و حیوان بساخت و او را مرخص نمود و چهار دنگ آب تخمیناً برود قدیم از زیر پل جاری بود و دو دانگ از آنها رجز خابهای عبدک و دهکی و فرجهای بغد و خلل ها که بمور ایام دران راه یافته بود برود کرکر لهدا دهی که بکنار این رود بود دو دانگ و آن را که بکنار آن رود بود چهار دانگه نام نهادند و این رود از منبع آن که در جبال بختیاری است الی منتهی که دریای عمان است فاصله ما بین عراق و فارس است *

فصل دوم

مورخان در وصف شادروان شوشتر مبالغه بسیار نموده اند و گفته اند که در عالم بقاء ازان محکمتر نیست و مشهور است که چون کار گزاران و مستوفیان قیصر شروع بکار و برآورد خرج نمودند دیدند که خزاین قیصر وفا باتمام آن نمی نماید و عمه و کار کنان ازان کار پر آزار نیز در زحمت بودند و هر روز دوریکه یک روز آنجا کار کرده بود روز دیگر طاقت کار نداشت و هر چند اجر ترا مضاعف می نمودند رغبت نمی نمود آخر الامر رای بران قرار دادند که جهت انتعاش قلوب و تحریک رواعی

یافت و هم چنان بماند تا نذیر او شاهپور بن هرمز بن نرسی بن بهرام بن هرمز بن شاهپور بن اردشیر جلوس نمود و در آنوقت بحسب سن کودک بود و طایفه عرب از بادیه حرکت نمودند و آن حدود را الی اطراف خراسان بتاختند و انواع خرابی در آن بلاد بظهور رسانیدند و چون شاهپور بعد کمال رسید اولاً بمواخذة و تادیب عرب پرداخت و خلقتی بسیار از ایشان اسیر فرموده بود که شانهای ایشان را سوراخ و ریسمان گذرانیده دود و بیک دیگر بسته بودند و همراة اردو می گردافیدند و باین سبب او را ذوالکثاف گفتند و او را بعمارت شوشتر عنایت عظیم بود و چون بر قیصر تسلط یافت و او را محبوس ساخت گفت اگر نجات خود می خواهی باید شادروان شوشتر را ببندی و چنان کنی که در زمین نزدیک شهر مزارع صیفی پیدا شود و زرع مائی بتوانند کرد قیصر چون بر جان خود ایمن گشت کس فرستاد تا صناع و مهندسان زبردست از روم بیامدند و مال و خزاین بیارزدند و چنان کردند که ابتداء رود خانه کو کر را از زیر کوهی که الحال بقعه سید محمد کیلا خور بران واقع است الی بند قیر حفر نمودند و هنوز اثار کلدنگ بر بعض اطراف آن نمایان است و آب را بان طرف سر داده این طرف را خشک نمودند و بسنگ و ساروج بند زیر پل را بساختند و قیصر بمقرمود که هر روز پس روز دو هزار گوسفند روانه کنند در گردن هر یکی قدری زر یا نقره یا آهن یا سرب یا ارزیز چنانچه هر بامداد هزار گوسفند و هر شب هزار گوسفند می رسید و بشیر گوسفند نر و گاو و گاو می کردند و بکار می بردند و سنگهای بسیار بزرگ که جز بجر الثیل حرکت نتوان داد دو دو بیک دیگر می بستند و بطوقهای آهنین و سرب بهم می چسبانیدند و در کار می نهادند و بعد ازان رود کر را که شکافته بودند بهمان دستور مسدود نمودند و آب را باعمال بردند و باغ و بوستان

و بعدی سبک است که بیک دراز گوش شخم توان کرد و اشجار زود
 ترقی نماید و نارنج و لیمو و انجیر و انار ممتاز و سایر ثمار متوسط و نمک
 آنجا بغایت لطیف و ممتاز است و قلم از خواص آنجاست که بهمه بلاد
 عالم از آنجا می برند و پالیز آنجا فیکوست و از آنجمله باذنجان و خیار
 و هند وانه بسیار خوب است و جوزق آنجا بغایت نیکو و پخته آن بهتر
 از پخته سایر بلاد است و تفکاو و خربوزه را اگر نیکو تربیت کنند بدستور و در
 روزگار قدیم در حوالی شهر باغ و بوستان نبود و مزارع صیفی صحرای کتوند
 و جوبند بود که از قنوات گلوگرد که پادشاهان کیان احداث نموده بودند
 و هنوز هستند آب بانجا جاری می شد و چون از شهر دور بود و عبور از رود
 خانه بکشتی بود و مردم باین سبب زحمت میکشیدند و دارای اکبر
 نهر داریان را ابتدا و دارا ابنی دارا تمام نمود و آب از میان شهر بصحرای
 عسکر جاری ساخت و بغرس اشجار و زرع صیفی پرداخت و این قبل
 از ظهور اسکندر ذو القرنین بود و بمرور ایام رود خانه عمیق شد و آب از نهر
 مقطع گردید و باغات که بعمل آورده بودند خشک و مزارع فاریاب دیم شد
 و ان قنوات هم بایر شد و اینها در عهد ملوک طوایف بودند و کسی بحال
 آنجا التفات نمود و چند سال متوالی خشک گذشت و فقط پدید آمد -
 لاجرم ولایت خراب و مردم متفرق گردیدند و احدی از ایشان باقی نماند
 و مدتها بدین منوال بگذشت تا اردشیر ابن بابک بن سلسان بر ممالک
 استیلا یافت و ملوک طوایف را مقهور گردانید و همت بتجدید عمارت
 شوشتر گماشت و مردم را از اطراف بانجا کوچانید و امر نمود که خانه بسازند
 و در این باب تشدد بسیار نمود و منظور داشت که پایین دهنه داریان بعرض
 رود خانه شک روانی بنا نماید تا آب مرتفع و نهر داریان جاری شود و آن
 زمان رودخانه منحصر در مافاریان بود و قبل از اتمام شادر و ان اردشیر وفات

میاناب قدیم
 شوشتر

نهر داریان از
 زیر توپخانه
 قلعه سلاسل
 جاری بوده
 است

شادروان قیصر
 همین پل بزرگ
 است

تذکره شوشتر

استخوان مشغول گردید از ملاحظه این حال و مشاهده این فال پادشاه متاثر شد و آثار ملال بر ناصیه اوظاهر گردید دانشمندی از ندما این معنی را بفراست یافته معروض داشت که از رهگذر این سگ غباری بخاطر انور نه نشیند غالبا این چنین باشد که تربت این ولایت مقتضی فقر و درویشی و دین همی و پست فطرتی و قناعت باشد و مردم آنجا بزحمت زندگی نمایند و کسب ایشان ضعیف و تحصیل ما یحکاج خود در وطن نتوانند نمود بلکه از جاهای دیگر بمسافرت و مشقت بهم رسانیده در آنجا صرف نمایند و مؤید این سخن آنکه صاحب نزهة القلوب در خواص بلدان آورده که خاک شوشتر مقتضی فقر و نیازمندیست و مردمان صاحب ثروت و توانگر در آنجا بغایت نادر می باشد و بزبان تازی شوشتر را تستر گویند بقاعده عرب که اکثر الفاظ عجمیه را تعریب می کنند و بعضی گفته اند که شخصی از بنی عجل تستر نام آنرا فتح نمود و باسم او مشهور شد و صاحب قاموس گوید تستر برون چندب و شوشتر بشیفین لکن است و با روی آن اول شهری است که بعد از طوفان بنا شده یعنی از بلاد معموره و در بعض کتب قدیمه مسطور است که طالع شوشتر جوز است و مولانا جلال الدین محمد بن عبد الله یزدی در کتاب تحفة المنجمین سرطان گفته و این بصواب نزدیکتر است چنانچه مشاهده اخلاق و احوال آن ولایت دلالت تمام بران دارد و بتجربه رسیده که هرگاه قرانی از قرانات کبری یا خسوف یا کسوف در برج سرطان واقع شود معظم تاثیرات آن در آنجا کمال ظهور بهم میسازد *

فصل اول

در شوشتر نرخ غلات و اطعمه غالبا ارزان باشد و گندم و برنج و سایر حبوب نیکو بعمل آید و ریع زراعت فراوان باشد و اراضی آنجا پر برکت

احقاد نوح گفته اند) و خدمه و اسباب لازمه جهت او مرتب داشته هر یک از رعایا بقدر استطاعت چیزی از خالصه خود قبول نمودند که همه ساله بوسم خراج جهت مصارف سلطنت بسرکار او رسانند و تاجی ساخته بوسر او نهادند که در مجلس دیوان بان علامت مردم او را بشناسند و مدت پادشاهی او بیست سال بود و بعد ازان هوشنگ پسر یا برادرزاده او بسلطنت نشست و او پادشاهی عادل و حکیمی کامل بود و تا آن زمان مردم بساختن خانه و عمارات گلین فیرداخته بودند و بکولا و کپورها که از چوب و نی ترتیب می نمودند بسر می بردند و بعضی بکھوف جبال و مغارها و جنگلها مسکن می نمودند و باین سبب تعب و رنج بسیار می کشیدند - لاجرم هوشنگ فرمان داد که مردم خانه بسازند و مقرر داشت که خانها را نزدیک یکدیگر و اساسها را محکم و دیوارها را بلند نمایند و بعد از اتمام خانها حصارى وثیق بدور خانها بنا نهاد که مجموع شهر حکم یک خانه بهم رسانند و چون مردم در مساکن خود قرار گرفتند و از زحمت گرما و سرما و باد و باران آسوده دل گشتند و ذخایر و اقوات خود را در مخازن و محارز مضبوط و اطفال و عورات را در اندرونها مستور نمودند و بسبب با روی شهر از آسیب سباع و حیوانات وحشی خلاص یافتند این وضع ایشانرا بسیار خوش آمد و آن شهر را شوش گفتند بالغت قدیم یعنی خوب و بعد ازان هوشنگ بنقریبی بکنار رود کمر رسید چون ملاحظه وضع آن مکان نمود گفت اینجا شوشتر است و استعداد آن برای بنای شهر بهتر است و مهندسان را امر نمود که طرح آن را ریختند و بنای آن اشتغال نمود و گویند شوش بشکل باز ساخته شده و شوشتر بشکل اسپ و مشهور است که در وقت آغاز بنای شوشتر هوشنگ خود بر سر عملة حاضر بود دید که سگی از موضع شهر بیرون رفت و بعد از زمانی پاره استخوانی بدندان گرفته مراجعت نمود و بخوردن آن

تذکره شوشتر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين - و الصلوة و السلام على محمد و اله و اصحابه

الطاهرين *

اما بعد آورده‌اند که در قضیه طوفان نوح که عالم غرق آب و معموره زمین خراب و جمهور بنی آدم اواره دیار عدم گردیدند معدودی که بمضمون فنجینا و اصحاب السفینه نجات یافته بودند بر فراق اصحاب و انقای احباب همواره مکدر و ملول و بنوحه و زاری مشغول بوده در کمال بیسامانی و پریشانی بسر می بردند و بعد از آنکه بمروزر روزگار و تمادی دهور و اعصار توالد و تناسل نمودند و کثرت در افراد انسان پدید آمد هرج و مرج و اختلاف و جدال و نزاع و دعوی و قیل و قال که از لوازم کثرت است در میان ایشان سنوح یافت و از بی اعتدالی و تغلب اقویا ضعفا در زحمت بودند تا آنکه دانشمندان را رای صواب پیرا بر این قاعده قرار یافت که فرمان فرمائی مقتدر مطاع واجب الاتباع فی مابین خود تعیین و در مواقع اختلاف برای رزین ارجوع نمایند و نظم مهام عباد و تنبیه و تادیب اهل فتنه و فساد مفوط بکفایت او بوده خلائق در مهد امن و امان آسوده باشند و بجهت این امر مهم کیومرث ابن آدم را که بحسب سن و عقل و کیاست و حکمت و رزانت و حسن سیاست ممتاز بود اختیار نمودند (بعضی از مورخین گفته‌اند که کیومرث نبیره حضرت آدم بود و برخی از